

Filozofie, ekonomie, politologie, sociologie, psychologie, historiografie

MARATHON

1/2018

číslo 149

**Teoretický časopis věnovaný otázkám postavení
člověka ve světě, ve společnosti, v současném dění**

Obsah

1. Úvodní poznámka	2
2. Hlavní materiály.....	2
Pokrokařské mýty vzdělání 4.0(Pavel Sirůček)	2
3. Z vědeckého života (letošní Nobelova cena za ekonomii).....	12
Behaviorální ekonomie ve světle tzv. Nobelovy ceny (Pavel Sirůček).....	12
za ekonomii	12
4. Aktuální téma.....	30
Proč nevěřím „počurané“ (ani vyčurané) liberální tzv. levici (Pavel Sirůček).....	30
5. Pracovní materiály	39
Odvětví produktivních služeb: Teorie a praxe (Radim Valenčík)	39

MARATHON

Internet: <http://www.valencik.cz/marathon>

Vydává:

Radim Valenčík
jménem Otevřené společnosti příznivců
časopisu MARATHON
Vychází od listopadu 1996
Registrační značka: MK ČR 7785
ISSN 1211-8591

Redigují:

Vladimír Prorok
e-mail: prorok@vse.cz
Jiří Řezník
e-mail: reznik.jiri@seznam.cz
Pavel Sirůček
e-mail: sirucek@vse.cz
Radim Valenčík (224933149)
e-mail: valencik@seznam.cz

Redakce a administrace:

Radim Valenčík, Ostrovní 16
110 00 Praha 1

MARATHON is a bi-monthly Internet magazine founded in Prague at the end of 1996. Its aim is to help to clarify, from central and east European perspective, the reasons of present entanglement of the world developments, and participate in the search for prospective solutions.

About 30 authors contribute to the magazine on a regular basis and more write for it occasionally. So far MARATHON has been published in Czech with occasional documentation annexes in English or German. English summaries of articles are envisaged based on specific interests of readers.

Themes most often treated in the magazine include human capital, investments in education and other forms of human capital, nature and consequences of globalization, new approaches in economic theory (an attempt for synthesis of seemingly disparate concepts of K. Marx, J. Schumpeter, M. Friedman, G. Becker and R. Reich with regard to role played by innovations and the search for new space for economic growth), etc. Several specific projects of human capital investments have been developed on the basis of concepts analyzed in MARATHON.

The magazine can be accessed at www.valencik.cz

E-mail contact: valencik@seznam.cz

Do rukou se vám dostává 1. číslo časopisu Marathonu za rok 2018. Jako obvykle, nejdřív některá základní sdělení:

- Časopis je dostupný prostřednictvím sítě INTERNET na www.valencik.cz
 - Časopis vychází jednou za dva měsíce, vždy 15. dne prvního z dvojice měsíců, které jsou po sobě. Nejbližší řádné číslo (02/2018) bude vydáno a objeví se na Internetu 15. března 2018.
 - Rozsah časopisu je 40 stran tohoto formátu, což odpovídá přibližně 120 stranám standardního formátu.
 - Příspěvky, případně připomínky a náměty, vzkazy redakci apod. lze rovněž zasílat na e-mailovou adresu: valencik@seznam.cz.
- V srpnu 1997 byl Marathon registrován ministerstvem kultury ČR

1. Úvodní poznámka

Letošní první číslo je tak trochu One Man Show. Sešly se tři materiály Pavla Sirůčka. I když se jedná o odlišné žánry i odlišné problémy, patří svým obsahem k sobě. Při jejich čtení si užijete příjemné intelektuální požitky.

Číslo jsme doplnili pracovní verzí k připravované týmové monografii „*Odvětví produktivních služeb: Teorie a praxe*“. Pokud někoho zaujme, může se přidat coby spoluautor.

2. Hlavní materiály

Pokrokářské mýty vzdělání 4.0

Pavel Sirůček

„*Nacpěte ty lidi informacemi, aby si mysleli, bůhvíjak nejsou nadupaní, a nenechte je myslet*“ (R. Bradbury *451 stupňů Fahrenheita*)¹

V hysterické a inflační záplavě termínů 4.0² nemohou chybět ani vzletné fráze o vzdělání 4.0. Pocházející z dílen nejen admirálů byznysu, ale často především od samozvaných odborníků nátlakových neziskovek, kteří nikdy nikoho neučili, nicméně osopují si monopol na jedinou – pokrokářskou – pravdu. Text kriticky zpochybňuje nemístný optimismus marketingového a politického humbuku 4.0, s důrazem na sféru školství a

¹ V antiutopické románové vizi budoucnosti vítězí technokratická a povrchní kultura masmédií, kdy lidé ztratili schopnost přemýšlet i myslet, nečtou knihy a stále utíkají do virtuálního světa hédonistického vzrušení.

² Světem má dramaticky otrásat čtyři nula, tzv. 4IR, průmysl 4.0, práce 4.0, produkce 4.0, distribuce 4.0, logistika 4.0, energetika 4.0, věda, technika a technologie 4.0, výzkum 4.0, zdravotnictví 4.0, sociální systém 4.0, kultura 4.0, obrana 4.0, legislativa 4.0, daně 4.0, gender 4.0, etika 4.0, sport 4.0, digitální společnost 4.0, iniciativy, aliance, platformy, vize, strategie 4.0 etc. Inteligentní továrny i chytrá města, komplexní a systémová automatizace, digitalizace a robotizace výroby a služeb, AI, CPS, Big Data, 3Dtisky, internet věcí i služeb, cloudové aplikace mají mít nedozírné dopady nejen na ekonomiku, mají vést k fatální revoluci celospolečenské. Má jít o úžasný pokrok, o zásadní a kvalitativní zlom, kdy vůbec nic nemá být „*jako předtím*“. „*Druhá éra strojů*“ má totiž znásobovat nikoli síly fyzické, nýbrž duševní, má fantasticky napomáhat k uvolnění síly ducha a kreativity. Srov. technooptimistické vize in (Šulc, 2017) či prázdné fráze a slogany in (Tomek, Vávrová, 2017).

vzdělání. Varuje před jednostranným spoléháním na nové technologie a hlavně před další (pseudo)liberalizací školství a vzdělávání v duchu progresivistických vizí, kdy reaguje především na tuzemské realie a naše problémy.

Bublina další epochální „nové ekonomiky“ a zase už „nové myšlení“

Roku 2013 je oficiálně vypuštěna do světa německá platforma Industrie 4.0 (i4.0)³ a startuje cirkus kolem tzv. čtvrté průmyslové revoluce (4IR). Kdo není 4.0, jako by nebyl. Média mají o čem psát i prostince snít, politici mají konečně optimistickou vizi a akademici snadněji získávají granty a projekty. Koncept 4IR je propagandisticky směřován především k laické veřejnosti, médiím a politikům. Jde o populární slogan, který má napomoci obnovit otřesenou důvěru v systém, v Západ i Evropu. Vše připomíná bublinu tzv. nové ekonomiky a ekonomie 90. let. Nic už nemělo být jako předtím a měly přestat platit i staré ekonomické zákony. Bublina dot.com splaskává na přelomu tisíciletí. I dnes se to všude hemží výkřiky a slogany o výjimečné době, fatální existenční výzvě, jedinečné příležitosti, fantastických možnostech, civilizační proměně, kvalitativním zlomu, diskontinuitě vývoje etc. Rychleji, nežli si myslíme, mají přicházet změny nemající obdoby, neb technologie 4.0 mají být současně exponenciální, digitální a kombinatorické a mají mít silně disruptivní charakter. V centru změn stojí oblast průmyslové výroby, nicméně pronikavě se má změnit celá ekonomika i celá společnost.⁴

Digitalizace, robotizace, AI, CPS mají zcela zásadně transformovat kapitalismus na digitální společnost 4.0.⁵ Další variace na desítky teorií transformace kapitalismu, s využitím frází konceptů ekonomiky a společnosti postindustriální, superindustriální, informační, znalostní, digitální či síťové, ale i postkapitalistické apod. Oficiální prameny⁶ hovoří o startu 4IR a neustále se zaklínají tím, že nejde pouze o další fázi masové digitalizace a robotizace. A to tak vehementně, že je to podezřelé. Hlavní důraz přitom bývá kladen na stránku technickou, kdy další pilíře nutné k zavedení iniciativ a platforem i4.0 (např. sféra managementu a aspekty sociální) stále zůstávají značně opomíjeny či v rovině obecných proklamací a naivních utopií. Diskutabilní zůstává i sled technologických, resp. průmyslových aj. revolucí, včetně kritéria (např. epochální inovace). Jde dnešní změny opravdu chápat jako průmyslovou revoluci a diskontinuitu vývoje? Nejde u i4.0 spíše o další etapu průmyslové revoluce třetí? Či revoluce informační? O třetí etapu druhé průmyslové revoluce? O šestý technologický věk?⁷ Nakonec z propagátorů vylézá, že podstatu 4IR vidí v tom, že jde především o „změnu myšlení“ ...⁸

Nejde u technologií i4.0 spíše o postupný vývoj, než o převratnou revoluci? Nepřehánějme a nefantazírujme přes míru. Jsou kyberneticko-fyzické systémy (CPS) „*existenční výzvou*“ a ústředním problémem lidstva? Opravdu již za pár let převezmou všechnu práci roboti a stroje se naučí i empatii a kreativitu? Umělá inteligence (AI) se má učit, jak se má učit – nadělíme AI vědomí a city? Naučíme systémy emocionálním a sociálním schopnostem?⁹ Jaký jim vtiskneme morální a hodnotový systém? Naučíme, nebo jsme tak už učinili, stroje mistrně blufovat a drze lhát? Proč by to normálně myslící lidé měli vůbec dělat? Kvůli nebetýčně utopické iluzi, že vše moderní a nové je automaticky dobré? Snění, že roboti budou za nás, a pro nás, pracovat a my jim nebudeme nic platit (a prostě si vždycky jen vezmeme, co budeme chtít), není pouze prostoduše naivní, nýbrž i nesmírně nebezpečné. AI údajně bude naprogramována tak, aby lidi neohrozila. Tomu máme věřit? Nestanou se živí lidé zbytečným a přežilým vývojovým druhem, který se radostně – a v pyšné nadutosti – samozlikvidoval?

³ Tuzemskou reakcí ohledně zachycení strategických trendů 4IR, resp. i4.0 je „*Průmysl 4.0 – iniciativa podporující v pořadí již 4. průmyslovou revoluci, systémové zavádění a integraci automatizace, robotizace, internetu věcí a služeb, systémů s umělou inteligencí ...*“ (Mařík a kol., 2016, přebal).

⁴ Namátkou srov. (Mařík a kol., 2017) nebo (Šulc, 2017).

⁵ Srov. snění o sociálně spravedlivém a globálně udržitelném postkapitalismu in (Mason, 2015) s klíčovou rolí digitální revoluce. Postkapitalistický člověk se má uvědoměle více zabývat nepeněžní a veřejně prospěšnou aktivitou, na úkor vlastního prospěchu. (Rifkin, 2000) spoléhá na společnost síťovou, s koncem „*touhy vlastnit*“ či „*kulturou většího sdílení*“. Později (Rifkin, 2011) ohlašuje průmyslovou revoluci nikoli čtvrtou, nýbrž třetí.

⁶ Např. 46. World Economic Forum – Davos 2016, (Schwab, 2017) či (Mařík a kol., 2017).

⁷ Ke sledu revolucí průmyslových, technologických, vědeckých či civilizačních blíže viz (Sirůček, 2017a,b).

⁸ Srov. (Mařík a kol., 2017), (Šichtařová & Pikora 2017) nebo (Staněk, Ivanová, 2016). Další „*nové myšlení*“ ... Kolikáté už? Nebyly by na místě spíše apely na návrat ke zdravému rozumu a střízlivějšímu nahlížení celé problematiky tzv. 4IR?

⁹ (Kurzweil, 1999) argumentuje zrychlováním vývoje či exponenciálním růstem výpočetní kapacity počítačů. Futurolog predikuje inteligentní stroje, které budou disponovat svobodnou vůlí a budou prožívat i duchovno. Člověk má žít věčně jako lidstvo, přičemž stroje a člověk mají být jedno a totéž. Vizi blízké budoucnosti koncipuje na základě revolučních technologických změn, kdy inteligence umělá překoná lidskou ve všech sférách. Člověk samotný splyne s inteligentní technikou a stárnutí i nemoci budou vymýceny genovou technikou a nanomedicínou a nikdo už nebude muset zemřít přirozenou smrtí. Pro jiné pokrokáře je ideálem kosmopolitní unisexový hermafrodit. Pro post- či transhumanisty jde o technologicky vylepšeného „*postčlověka*“ – něco mezi bytostí nejen přirozenou a umělou, ale i něco mezi mužským a ženským protipólem. Nový obyvatel Země má překonat genderová napětí i tradiční modely rodiny a společnosti. Jsou toto důvody k přehnanému optimismu?

Digitální technologie, automatizace, robotizace, AI přináší široké spektrum rizik a ohrožení. Technologie jsou generátorem nerovností a skutečný prospěch z nich zdaleka nemají všichni. Vedle nárůstu nezaměstnanosti,¹⁰ jde o rizika technologických katastrof a závad, rizika kolapsu komunikace a řízení výroby, finanční sféry, infrastruktury, o kyberútoky aj. Nové technologie přinášejí větší příležitosti jednotlivcům, skupinám a účelovým koalicím. Některé problémy se díky sítím mohou řešit, ale pronikavě rostou bezpečnostní rizika. Připomínat lze i varování před digitální demencí a před celou digitální společností – před elektronickým koncentračním táborem. Změny 4.0 nebude mít pouze vítěze, nýbrž i četné poražené. Rizika z i4.0 se však obvykle přehlížejí a bagatelizují. Přitom tyto technologie nebudou dostupné všem a budou představovat velmi těžko imitovatelnou konkurenční výhodu. Dále zmiňme procesy individualizace a fragmentace, fundamentální problematiku, co vlastně s lidmi bez placené práce (který by už neměla být středobodem života, s vazbou např. na nepodmíněný příjem¹¹). Technologie i4.0 úzce souvisí taktéž s trendy lokalizace, deglobalizace či desintegrace; dále s problematikou sdílení pomocí síťových struktur (uberizace ekonomiky, financí i celé společnosti¹²) nebo namátkou ekonomické demokracie a participace (zdanění robotů atd.).

I když nevěříme bombastickým heslům o zásadní civilizační proměně, o konci kapitalismu či ekonomických teoriích, nelze technologické a související změny ignorovat. Což je umocněno specifickým charakterem ekonomiky ČR (prodloužená levná německá výrobní linka, levná země na produkci levných součástek s vysokým podílem zpracovatelského průmyslu i automobilové produkce). Uvedené přináší jedno z největších ohrožení robotizací v EU. Nízké mzdy tak už nemusí být parametrem konkurenceschopnosti (tím se mohou stát např. stabilní a levné dodávky energie). Zabývat se reakcí a připraveností ČR na i4.0 je tudíž zcela na místě.

Pod knutou flexibility a nejistot i diktaturou technologií (aneb vzdělání 4.0)

Education 4.0 je další z „cool“ pojmů, který nemá přesnější a obecněji akceptovanou definici. Mnozí ho často skloňují, leč netuší, o čem mluví. Má jít o koncept vzdělání, resp. vzdělávání v digitální éře, reagující na platformy i4.0 a šířeji 4IR. Někdy bývá vnímáno jako vzdělání přímo pro potřeby i4.0 a trhu práce obecně. Smyslem reforem vzdělávacího systému by měla být výchova absolventů, kteří se dokáží snadno zorientovat v neustále a rychle se měnících podmínkách a pracovních příležitostech, případně mají i umět tyto aktivně sami vytvářet. Kritické hlasy však připomínají, že škola je tu pro děti a mládež, nikoli pro potřeby průmyslu. Cílem by měl být rozvoj osobnosti, nikoli připravenost zaměstnanců na jejich vytěžování.

U vzdělání 4.0. bývá rádo žonglováno se „změnou paradigmatu“ či „udržitelností“ modelu vzdělání, přičemž nejsou příliš zřetelné rozdíly oproti vzdělání 3.0. Obdobně jako v případě celé 4IR. Už koncept vzdělání 3.0 totiž zahrnoval – ve své mediálně frekventované podobě – integraci nových technologií (zejména ICT) do všech stupňů vzdělání v reakci na digitální technologie a webová rozhraní.¹³ A už tehdy se neustále zaklínal všudypřítomným slůvkem aplikace ... Někdy však bývají uváděna i jistá specifika vzdělání 4.0. Učitelem již nemusí být pouze člověk, nýbrž i intuitivní software, dochází ke stírání rolí učitele a žáka (kdy se tito učí navzájem např. díky zlepšování wikipedie či překladů) a škola se stává pouze jednou z možností pro vzdělání, kdy bývá velký důraz kladen i na propojování škol a firem. Školní hardware i software je (obdobně jako u vzdělání 3.0) dostupný všem, nově je však neustále aktualizován, obdobně jako poznatky na sítích. Dochází k personifikaci software a jeho uzpůsobení individuálním potřebám studenta. Virtuální realita a digitalizace mohutně proniká do vzdělání. Dodejme, že robot sice učít může, leč kantora nenahradí. I když může docházet k proměně jeho klíčové role ze zvěstovatele informací v jejich testera a interpretátora.

Jak naznačené vidí tuzemská iniciativa Průmysl 4.0? Kritickým faktorem zvládnutí dopadů změn 4.0 na zaměstnanost má být „kvalita a fungování vzdělávacího systému, a to včetně procesu rekvalifikací a

¹⁰ Ohrožení pracovních míst rozvojem AI líčí bestseller (Ford, 2017). Stroje nemají nahradit pouze práce rutinní a nástup robotů a automatizace nebude postihovat jen hůře placená místa. Obávat se mají i vzdělání. Nemají už totiž fungovat ani tradiční recepty na eliminaci negativ technologických změn – vyšší vzdělání či rekvalifikace.

¹¹ Zaručíme-li každému nepodmíněný příjem, nenastane společenský rozvrat, nezavládne nelidské barbarství? Totální anarchie bez řádu, kázně, disciplíny, pořádku, autorit i motivací? S novými technologiemi totiž nekráčí ruku v ruce „nový 4.0 člověk“ – nezištný, kreativní, kooperující, sdílející, po moci nebažící čestný Mirek Dušín.

¹² Se sněním o marginalizaci vlastnictví, kreativitě, dobrovolnictví, idylické spolupráci namísto konkurence, moci a ovládnutí – srov. např. (Mason, 2015). Přehlíženo bývá, že sdílené platformy jsou hlavně výnosný kšeft.

¹³ Ani tady není příliš jasné, čím se má lišit od vzdělání 2.0. Standardní poučky rozdíly vztahují i k roli učitele. Učitel už nemá být průvodce světem vzdělání a zdrojem znalostí, nýbrž je součástí procesu kolaborativního vytváření znalostí. Dále mají být šířeji otevřené vzdělávací zdroje, dochází k opuštění fyzických prostor institucí, k prohloubení interdisciplinárního přístupu a ke spolupráci napříč institucemi, regiony i národy, resp. odstraňování překážek. Studenti se emancipují a posunují od pasivního přijímání znalostí k aktivnímu přístupu. Dostupné připojení na internet usnadňuje přístup ke znalostem a systém vzdělání je demokratizován. Klíčovým faktorem se stává motivace studenta ke vzdělání, přičemž má klesat vliv prostředí (např. hmotné situace).

celoživotního vzdělávání“ (Mařík a kol., 2017, s. 18).¹⁴ V duchu frázi o nutnosti celoživotního vzdělávání všech, včetně těch méně kvalifikovaných, jejichž pracovní místa i4.0 odbourá. Celoživotní vzdělávání má být nezbytností v informační éře digitalizace, automatizace, kybernetizace, robotizace. Nic nového, to už slycháváme od 60. let. Celoživotní vzdělání se ale již realizuje, leč značně selektivně. Spíše prohlubuje sociální a jiné polarizace a výrazněji nepomáhá vylepšovat pozice, ani šance na lepší uplatnění, těm, které technologie vytlačují. Již tradiční bývá opakované volání po kvalitní výuce v oblasti ICT dovedností, po všeobecných znalostech potřebných pro pochopení podstaty procesů 4IR i po znalostech a dovednostech odborných. Opět včetně obligátně-povinného zaklínání se interdisciplinarností a připomínáním, že s idejemi a trendy 4IR se mají seznámit také studenti humanitní oborů – „*v rozsahu potřebném pro jejich působení při rozvoji společnosti*“ (dtto).

Nicméně by nebylo od věci, už i dětem a mládeži od mala též vštěpovat, že nové technologie mají vždy sloužit člověku, a nikoli naopak. I to, že hlavním smyslem technologického pokroku nemá být kšeft a profit, nýbrž usnadnění života a práce. Nové technologie, včetně ICT, přitom nezřídka život a práci neusnadňují, ale spíše komplikují a problematizují. Práci mnohdy reálně ještě přidělávají (resp. uměle vytvářejí) a odcizenost doby ještě dramaticky prohlubují. Symbolem vyššího statusu se dnes stává nedostatek volného času. Dříve se lidé chlubil tím, že si mohou užívat života plného klidu, pohody a volného času. Dnešní elity se naopak velmi okázale chvástají tím, že tzv. nestíhají. Kdo neustále pracuje (resp. skutečnou a užitečnou práci mnohdy spíše předstírá) a nemá čas na zábavu je vnímán – především v Americe – jako vzácný a žádaný. „*Cool*“ je přitom též nestíhání nákupů a nechávání si např. i základní potraviny dovážet. Okázale a viditelně. V obecnějším kontextu dodejme, že jedním z důsledků digitalizace je také i prudce se rozšiřující sebeorganizace zaměstnanců, a to nejenom u práce z domova. S tímto ovšem automaticky rozhodně není vždy spojena větší pohoda a radost z práce, více klidu, více možností věnovat se sobě nebo rodině a méně stresu, nýbrž mnohdy pravý opak. Dramaticky stoupá riziko přetížení, riziko porušení adekvátní rovnováhy mezi životem pracovním a soukromým i riziko zdravotních obtíží typu vyhoření.

Dramaticky roste i faktická závislost na technologiích, kdy opěvovaná tržní svoboda volby je relativizována praktikami velkých hráčů, které spotřebitelské preference nerespektují, nýbrž tyto diktují a sami vytvářejí. Kdy např. nutí pořizovat si další a další verze programů a přístrojů, které jsou většinou lidí sice nechtěné a nevyhovující, leč není vyhnutí.¹⁵ Prohlubuje se závislost na technologiích zneužitelných, masově využívaných k manipulaci, desorientaci a k permanentnímu špehování. Opravdu je tak báječné a pouze k bezpečnosti přispívající, že města jsou zaplavena stovkami tisíc kamer? Technologie, včetně zárodků AI, už rozpoznávají a následně vymazávají nevhodné texty, komentáře a nekorektní příspěvky na sociálních sítích. Kdosi nikoli virtuální ovšem technologie musel naprogramovat a nastavit kritéria ... Což v kontextu 4IR už nemusí zcela platit. I dnešní software jsou schopny (např. z plateb kartou či vyhodnocováním informací o poloze z chytrých telefonů) sestavovat spotřebitelský profil. Ohromné objemy informací pak umožní zpravovat AI. Kontrola společnosti už přestává být doménou lidí, tuto již ovládá AI,¹⁶ která dostává přesné zadání, co má např. eliminovat.

Modernističtí progresivisté mantricky opakují, že se už nemusíme nic pracně a nezábavně učit, neboť si všechno přece můžeme rychle vyhledat. Přitom kriticky lze pracovat pouze s informacemi, které máme uloženy v paměti, které jsme si adekvátně osvojili, v neposlední řadě včetně souvislostí. A nikoli s těmi, o kterých máme pouze povrchní povědomí a mlhavou představu, kde by mohly být – hlavně bez jakékoli námahy a rychle – k nalezení. Nikdy nezapomínejme, že skutečné vzdělání nespočívá v tom, že děti a studenty budeme vybavovat

¹⁴ Potřeba změn ve vzdělávacím procesu je v citované publikaci analyzována zpočátku pod plakátovými slogany typu „*Kreativitu může úspěšně naučit jen kreativní učitel*“ (Mařík a kol., 2017, s. 184) a s frázemi o nutnosti zkvalitnění vzdělávacího procesu. Nejdříve má být potřeba financovat výzkum Průmyslu 4.0, tento má poskytovat i poznatky potřebné pro výuku. Aneb „*poznatky o Průmyslu 4.0 musejí proniknout do celé populace*“ (dtto), což vyžaduje uvedení, ale též i zavedení nových předmětů a studijních oborů. Telegraficky je naznačen současný stav v regionálním a vysokém školství a směry dalšího vývoje, včetně klíčových témat. Víceméně ale povětšinou v rovině obecných frází a proklamací. Konkrétní opatření formuluje až pasáž kap. 9. cit. publ. nazvaná „*Klíčová témata*“, kde se s celou řadou navrhovaných opatření souhlasit dá. Včetně např. apelů na posílení důrazu ohledně výuky matematiky (a jejího významu), včetně povinné maturity z matematiky.

¹⁵ Nepořídít si vyšší verze nelze, i když je nevyužíváme ani nepotřebujeme. Volba životního stylu je už nemožná a uživatelská svoboda stále omezenější. Končí licence, končí podpory, verze a přístroje i programy jsou záměrně nekompatibilní. Není vyhnutí, nežli kupovat další a další a učit se nové a nové aplikace. Je toto pokrok? Pro koho? Opravdu je tvor, chlubicí se implantovaným čipem, kterým prý může platit či odemkat (a který už netrpělivě čeká, až chytrá zařízení za něho budou určovat, na co má odpovědět, kam má přijít, co si kde koupí, na jaký program se bude dívat) obdivuhodným vizionářem úžasného pokroku? Nebo zdegenerovaným magorem nebezpečným pro sebe i pro celý svět? Proč se dobrovolně vzdává kontroly nad životem a ve jménu pohodlí a iluze svobody radostně podřizuje diktatuře technologií a jejich vládčů? Nezešílel člověk jako živočišný druh?

¹⁶ (Staněk, Ivanová, 2016) 4IR vnímají coby kvalitativní skok. Zanikne mnoho pracovních míst a výroba se čím dál více obejde bez zásahu člověka. Za specifikum 4IR považují, že ani kontrola už nezůstává ve sféře člověka, ale přenáší se na AI. Vládnoucí elity nepotřebují ani mezičlánek zprostředkující výsledky kontroly společnosti.

pouze tím (znalostmi, dovednostmi, kompetencemi etc.) co budou tzv. „*potřebovat*“, přesněji tedy pouze tím, čím mohou uspět v globální konkurenci na trzích práce. Kritické a netradiční myšlení, vlastní normální zdravý úsudek,¹⁷ všeobecný přehled, vědomostní bohatství, schopnost adekvátní práce s informacemi, chápání architektury souvislostí, zkrátka skutečné vzdělání k tomu náležet opravdu nemusí. Internetoví omezenci a flexibilní digitální otroci je – k papouškování jediných správných pravd, a k tomu, aby byli stále a vždy ochotně po ruce, bez jakýchkoli jistot a stability – opravdu nepotřebují. Právě naopak. Jsou vybaveni pouze kompetencemi, které právě vyžadují aktuální situace na trzích práce. Pokud trhy zavelí něco jiného, tak i lidé se poslušně změní a flexibilně přizpůsobí. Nemají stálá zaměstnání, neustále jsou nuceni na globálních trzích někam kočovat a podřizovat se jejich diktátu. Jistá smlouva, pevná pracovní doba, stálá zaměstnání se mají stávat minulostí. Má přicházet nová, daleko dobrodružnější éra – na straně jedné plná nových fantastických možností, na druhé i nejistoty.

Neopomíjíme ani vážné nebezpečí digitální demence.¹⁸ A to i v kontextu otázky, na kterou se často záměrně rádo zapomíná: „*Jaký vliv mají počítače a digitální technologie na náš mozek*“?¹⁹ Počítače mají být pomocníky a nástroji poznávání světa, přičemž děti i mládež (ale ani dospělí) by se neměli nikdy stát jejich otroky, kteří vlastně již pouze vykonávají příkazy typu: najdi, odklikni, napiš, přidej do přátel apod. Nad digitalizací dětí a mládeže fakticky ztrácí rodiče i společnou kontrolu. Člověk je ale tvor smečkový, který ke svému učení a životu potřebuje kolem sebe lidi a nikoli přístroje. Potřebuje přitom bytosti živé, ne virtuální.

Nadměrné využívání internetu a digitálních médií, počítačů, smartphonů, herních konzolí i televize v dlouhodobém horizontu poškozuje tělo a především mysl, kdy dochází k zaostávání funkcí mozku. Digitální média nás zbavují nutnosti vykonávat duševní práci a vzniká na nich závislost. Digitální mapy a navigace GPS připravují o schopnost vyznat se ve složitějším prostoru a adekvátně rozvíjet orientační schopnosti.²⁰ Čím více si lidé život usnadňují nějakou technikou, tím více jim zakrňují vrozené instinkty i nabyté dovednosti. Vyhledávání a psaní na počítači zplošťuje myšlení, kdy už texty sami ani netvoříme, nýbrž pouze přesouváme, kopírujeme a kombinujeme. Navíc už nepíšeme rukou, čímž ochuzujeme i jemně motorické schopnosti a příslušné oblasti mozku. Sociální sítě nás děsivě připravují o styk se skutečnými lidmi, kdy unikáme stále více a více do iluzorní virtuální reality a umělých vzorců chování.²¹ Počítačová gramotnost od útlého věku není zárukou větší vyspělosti a zralosti sociální, pozorovat lze opak. Nadměrné a pouze pasivní přijímání informací způsobuje řadu problémů a mnohé děti jsou díky ICT opožděné. Digitální éra internetových médií má přinášet údajnou interaktivitu, kdy každý čtenář může (teoreticky) být zároveň i autorem. Vede toto k lepší informovanosti, většímu zájmu o dění kolem nás nebo ke kultivovanějším a fundovanějším diskuzím? Spíše právě naopak. Větší počítačová gramotnost má údajně být zárukou před manipulací. Opět je však realitou spíše pravý opak. Manipulace je dnes daleko, daleko snazší.

Digitální technologie způsobují nevyvážený vývoj mozku, kdy u některých těžce závislých jedinců lze pozorovat i vnitřní rozklad osobnosti. Nepřetržitý konzum a komunikace dětem zkracuje čas pro volný pohyb a nerušený rozvoj. U kyberdětí a kybermladých se nadužíváním digitálních médií snižuje schopnost učení, nové technologie přispívají k pronikavému nárůstu poruch pozornosti a poruch čtení, vedou k úzkosti, otupělosti,

¹⁷ V režii nátlakových neziskovek sílí stádní výchova k potlačení vlastního úsudku. S cílem výchovy k destrukci vlastního myšlení, k destrukci všeho normálního i k tomu, aby se už i malé děti styděli za své kulturní i národní kořeny. Míra ideologizace i našeho školství je dnes větší, než za minulého režimu. Místo skutečného a kritického vzdělání se do dětí a mládeže hustí kampaně s vymýváním mozků „*vědeckým*“ genderismem, „*vědeckým*“ multikulturalismem, „*vědeckým*“ evropeismem ... Např. multikulturní výchova se už ani nenamáhá předstírat, že přináší byť nepatrnou znalostní hodnotu. Prioritní je emocionální manipulace dětí směrem k pochybnostem či úplné rezignaci na vlastní národní identitu. V kontextu vzdělání 4.0 dodejme, že slabým článkem v této indoktrinaci je mnohdy učitel, který se s pokrokářskými fantasmagoriemi plně neztotožňuje a tudíž „*nesprávně*“ uvažuje i vyučuje. Cestou k formování „*nových Evropanů*“ má být obejití neochotných pedagogů rychlejším zavedením alternativních forem vzdělávání s masovějším využitím ICT. Učitel už tady není zprostředkovatelem znalostí, nýbrž pouze dohlížejícím „*koučem*“. Výklad mají nahradit ty „*správné*“ elektronické materiály.

¹⁸ Srov. (Spitzer, 2014, 2016). Knihy se staly oblíbeným terčem útoků tzv. osvícených pokrokářů, kteří Spitzera nazývají „*inkvizitorem*“ a omílají oblíbené klišé, že kdo není z tzv. pokroku (včetně údajně pouze úžasných, a bezproblémových, ICT) bezvýhradně nadšený, prostě nerozumí modernímu světu, nevyhnutelným trendům a bojí se všech změn. Což platí i o údajně jednoznačně blahodárnosti digitální techniky ve výuce a při studiu. Kdo zde freneticky netleská a hystericky nad ICT nejasá, je hloupým, nevzdělaným a politováníhodným zpátečníkem.

¹⁹ (Carr, 2017) ukazuje, jak nové technologie mění způsob myšlení, priority rozhodování i strukturu lidských mozků. Interaktivní internet má celou řadu přínosů, ovšem vede také k roztržitosti informací, neschopnosti zpracovávat tyto hlouběji, neschopnosti vnímat kontext, rozumět obsahu či se soustředit. A způsobuje závislost.

²⁰ Uživatel už sám nenaviguje, nýbrž je navigován. V duchu postmoderního imperativu, že všechno musíme dostat bezpracně a bez toho, aby tomu byl věnován adekvátní čas i úsilí. Pokusy přesvědčivě prokazují, že zapnutím asistenta v podobě satelitní navigace lidé vypínají vlastní mozek a pozbývají tím i orientačního smyslu.

²¹ Síli varování před „*kyberfeudalismem*“. Běžný život je stále více deprimující, nejistý a nesvobodný, což je kompenzováno sociálními sítěmi a šířeji kyberprostorem, s iluzí svobody, volnosti i jisté „*mystické kvality*“. Vývoj tak má v reálném životě směřovat k feudalismu, a v době volna a vnitřního života ke kybersvobodě.

pocitu osamělosti, poruchám spánku, poruchám sociální interakce, k depresím, zesilují a spouštějí sklony k násilí i agresii či přispívají k nadváze a úpadku fyzických dispozic. Umocňují konzumní a povrchní způsob života, poškozují, brzdi a omezují rozvoj myšlení a mají negativní dopady na sociální i citové jednání uživatelů, přesněji pasivních a často i závislých²² konzumentů. Interaktivnost nebo tvořivost tyto technologie ve skutečnosti nerozvíjejí, nýbrž naopak. Mnohé z elektronických pomůcek sice děti stimulují, ale neučí.²³ Interaktivní pomůcky vyžadují mnoho energie na interakci a té už méně zůstává na vlastní předmět studia. Videokonference, internetové školství, interaktivní tabule a další digitální technologie jsou sice pro mnohé velice atraktivní a líbivé, mohou snad někdy šetřit i náklady, ovšem kvalitu vzdělání neoddiskutovatelně snižují.

Nové technologie nedémonizujeme, nicméně mírně fanatickou posedlost vším digitálním. Střízlivěji nahlížejme na fráze o úžasném pokroku, okořeněné dojemnými pohádkami o úspěšných geniálních vizionářích či nových základech digitální občanské společnosti. Někdy přímo v duchu nového náboženství „*dataismu*“ (nezpochybňované uctívání dat a datových toků). Je nezbytné zachovat si duševní zdraví a (alespoň) vnitřní svobodu. Opatrnosti a zdravého rozumu nikdy není dost ani v případě elektronizace veřejné správy (e-Government) nebo u módních pokrokařských návrhů na elektronické volby, což normální lidé i strany musí striktně odmítat. Volby nesmí být degradovány na pouhé kliknutí myši kýmkoli a odkudkoli.

Pokrokařská destrukce školství

Autor textu působí ve vysokém školství nepřetržitě, včetně let studentských, tři a půl dekády. Dovoluje si srovnávat hlavně na základě každodenních zkušeností se studenty. A konstatuje hrozivě sestupnou úroveň tuzemského školství a vzdělání. Jeho kvalita dramaticky klesá, na čemž vůbec nic nemění ani prestižní akreditace, různé ceny či mediálně vděčné umístění škol v jakýchsi žebříčcích. Hlavní příčiny? Pokrokařské modernizační snahy, s neúměrnou (pseudo)liberalizací a především v 90. letech důsledná likvidace všeho, i dobře fungujícího.²⁴

I v tuzemském školství – ale i v rodině a celé společnosti – zoufale chybí mužský princip, coby symbol řádu. Fráze o znalostní společnosti velí, že daleko důležitější, nežli učit děti a studenty konkrétním znalostem či dovednostem, je podporovat schopnost učit se. Líbivá idea a v něčem i správná. Leč pokrokařská realita? Děti a studenty nenaučit vůbec nic (tedy kromě toho, že mají samá práva, bez jakýchkoli povinností a odpovědnosti, i samozřejmý nárok na úplně vše, a vsugerovat jim i ukázat, jak se cítit tzv. diskriminovanými) a ničím obtížným, namáhavým a nezábavným nikdy nestresovat jejich vždy úžasné a výjimečné osobnosti. „*Otevřené*“²⁵ vzdělání a školy podle modernistů? Už nikoli vzdělávací instituce, s nezbytným řádem, kázní (a to i vnitřní), disciplínou a autoritou kantora, nýbrž kamarádská zábavná a komunitní centra a líhně politické korektnosti. Skutečné učení a opravdové vzdělání přitom není (ani nikdy nebude) jen hrou a zábavou, bez námahy a úsilí. Školy musí zůstat institucemi výchovnými a vzdělávacími, s nezbytným řádem i autoritami. Dnešní modernistická centra zábavy a korektnosti aktivisticky produkují sebestředné narcisy rozmazlené, přecitlivělé a útlocitné, neodolné, postrádající schopnosti odolávat nástrahám světa (který opravdu není pouze „*sluníčkový*“) a neschopné, i sobecky programově odmítající, převzít odpovědnost.

Nevzdělanost (nejen) mladých a nedovzdělanost je důsledkem celé řady různorodých faktorů. V pozadí s hlavními příčinami v podobě – zpočátku neúměrné a posléze již naprosto bezbřehé – liberalizace a korektního

²² Návykovost na technologiích, ale i sítích, odráží termíny jako „*digitální heroin*“, resp. „*elektronický kokain*“ (přístroje s displejem), „*digitální drogy*“ (videohry) či „*technologická narkomanie*“. Nejzranitelnější jsou děti. Ve virtuálním prostoru se více ztrácejí chlapi než děvčata a mívají i větší problémy s životem reálným. Kluci z počítačové závislosti přitom obvykle nikdy nevyrostou, na to je byznys např. počítačových her příliš mocný.

²³ Hovoří se o „*video efektu*“, kdy děti sledující obrazovku se naučí méně, nežli děti které jenom poslouchají.

²⁴ S orientací na nevhodné vzory a jejich kopírování v duchu přístupu „*papežštější nežli Papež*“. I ve školství (a zdaleka nejenom tam) bylo švejkovsky kreativně přejímáno – tentokrát ze Západu – obvykle to nejhorší. S nesmyslným, a současně důsledným, rušením a likvidací všeho minulého, včetně dlouhodobě osvědčeného i nadčasových principů výchovy a vzdělání. Včetně napodobování i překonávání vzorů neodpovídajících našim tradicím a kořenům. Zmíňme likvidaci technického vzdělání, včetně průmyslovek, promyšlené sítě učňovského nebo speciálního školství. Před rokem 1989 byl u nás na světové úrovni systém předškolní výchovy atd.

²⁵ V roce 2014 byla přijata *Strategie digitální vzdělávání*. Toto má být „*otevřené*“ a využívat digitální technologie na podporu výuky a má zahrnovat i učení a vzdělávání, které rozvíjí digitální gramotnost žáků, jejich informatické myšlení a má tyto adekvátně připravovat na uplatnění na trhu práce i ve společnosti. Realizaci plánu má bránit špatná komunikace. K dalším překážkám modernizace školství mají náležet „*zastaralé představy o vzdělávání*“ (tj. nevzdělaná konzervativní reakce nechápe údajně nevyhnutelnosti a pokrokařské dobro) i „*nedostatečný přehled o možnostech digitálních technologií*“ (tj. kdo uvažuje střízlivě a realisticky, není jen dostatečně informován, přesněji správně indoktrinován). V roce 2016 MŠMT mělo vytvořit alespoň komunikační strategii. Deklarovanou „*otevřené*“ vzdělávání propagují hlavně pokrokaři, v čele s nátlakovými neziskovkami a vzdělávacími think tanky, žonglující hesly o rovnosti a spolupráci, občanské společnosti i „*symbolech svobodné kultury*“. Tudíž i smysluplný cíl zvýšení digitální gramotnosti, resp. ICT dovedností se zvrhl v cosi docela jiného, v neposlední řadě včetně štedrých penězovodů směrem ke spřáteleným neziskovkám.

pokrokářství.²⁶ Zmiňme též postmoderní hodnotový relativismus (s absencí základních hodnot i adekvátních kritérií), citovou plochost, pokryteckost i agresivitu dnešní doby či redukci člověka samotného z cíle na pouhý nástroj tržní ekonomiky a soukromých profitů v rámci procesu vzdělávání, které bývá zaměřováno pouze za profesní přípravu. Fatalistické spoléhání na všemocnou „*neviditelnou ruku trhu*“ může i v oblasti vzdělání vést ke katastrofám.²⁷ Kromě celkového stavu společnosti, neopomeňme zdůraznit totální bezkonceptnost a neplánovitost školských politik (kdy vzdělávání nekoresponduje se společenskými potřebami), absenci jasné vize směřování, neuvěřitelně diletantské reformy vzdělávacího systému z dílny samozvaných expertů i problematické financování školství.²⁸

V rovině konkrétnější nelze nezmínit destrukci výuky zdaleka nejen matematiky, a to hlavně na školách středních, dále likvidaci povinných osnov a studijních základů. A další nové trendy, neustále se zaklínající potřebami, osobností a názory žáka či studenta. S neúměrným zaměřením na vymýšlení si, hraní, zábavu, motivace, i na možnost volby ohledně toho, co, a jak, se má studovat. S čímž souvisí naivní experimenty s cílem zmíněného „*učení bez námahy a pouze zábavou a hrou*“. Nezřídka zaštiťované údajně vědeckými poznatky z pedagogiky či psychologie atd. Ovšem, musí se jednat o poznatky náležitě pokročilé, jiné jsou odmítány a striktně tabuizovány. „*Zážitková pedagogika*“ pro samé motivace, hry, experimenty, projekty a neustálé diskuze a debaty zapomíná na vzdělání, znalosti i dovednosti. A násobně chybí potřebná kázeň a nezbytný řád, jakožto i nezbytné studijní a pracovní návyky. Smysl přitom určitě má i jisté biflování a memorování i nezbytný dril ve smyslu paměťových cvičení.

Módou se stalo kritizovat naše školství – údajně c. a k. rakousko-uherský či komunistický „*zatuchlé*“ – za přílišný důraz na vědění a na znalosti, které jsou ale ve skutečnosti naopak zcela nedostatečné. Pokrokáři považují školu, která hlavy plní znalostmi za něco obudného a ohánějí se výkřiky o nepotřebnosti „*chodících knihoven*“. Podle nich má škola poskytovat jen fragmentované informace (které za čas už stejně nebudou platit – v duchu postmoderního relativismu), zato internet má být naprosto úžasný ... O násobně větší fragmentaci, se kterou je tento spojen, však mlčí. Mladým, i když už v útlém věku uživatelsky zvládají ICT,²⁹ bolestně chybí všeobecné vzdělání a všeobecný přehled, rozhled i nezbytný nadhled. Znalostí a vědomostí se bolestně nedostává. Proto je i nutné změnit zkoušky, včetně maturit, tak aby se znalosti nezjišťovaly. Tažení proti tzv. biflování je ve skutečnosti bojem proti učení se vůbec, často pod hlavičkou alternativních metod výuky a její tzv. modernizace. Všechno, co může být pro někoho těžké a nepříjemné, musí ze školy vymizet, nebo se alespoň nesmí zkoušet. Žáci a studenti nesmí být nikdy ve stresu a především musí o všem neustále diskutovat. Tzv. diskuze, bez adekvátních znalostí (které je nutno pracně si osvojit) jsou ve skutečnosti plytké tlachy a žvásty, včetně pochybných prezentací povrchností a banalit. Nutné je mírnit i bezmezné nadšení z esejů, v reálu mnohdy kvazi odborných paskvilů. Namísto tzv. biflování se děti stávají permanentními sběrači navzájem nesouvisejících střípků informací na internetu. Což je ústupkem obecné nechuti pracně studovat, číst, přemýšlet a opravdově se vzdělávat. Všechno přitom nejde vyooglovat a všechno opravdu nezachrání všudypřítomné projekty.

Dnešní mladí jsou méně vychovaní, drzejší, arogantnější, agresivnější i sobečtější – solidarita je pro mnohé neznámým pojmem. Jiní sobeckost a prázdnotu maskují okázale ušlechtilým pácháním pokročilého zlo-dobra, nezřídka s radikálním a entuziasmem nezralého mládí. Děti i mládež tragicky trpí prázdnotou, cítí se osaměle a stále odcizeněji a přitom jsou společností manipulovány do role narcisů. Jsou na každém kroku zahlcovány pohodlnými pseudoprožitky, přičemž chybí opravdový kontakt, skutečné zážitky a především aktivita a iniciativa. Všechno se jim tak jeví jako samozřejmost. Jádrem problému nespočívá v dětech samotných, jejich chování je odrazem společnosti. Neblahý vliv mají i proměny charakteru rodiny, kdy rodičovská péče (včetně času) je suplována náhražkami – konzumem, virtuální realitou. Škola přitom mladým neposkytuje náležitý řád, který často chybí i v rodinách. Právě pevný řád a jasná pravidla děti i mládež potřebují. Mimo jiné proto, že vnášejí do jejich života pocit jistoty, opory i klidu. Pokud adekvátní řád absentuje, mění se škola v pouhou „*zábavnou instituci*“. A již negarantuje nejenom potřebné znalosti a vědomosti, nýbrž v mnoha případech ani pracovní návyky nutné pro život, resp. učební návyky nezbytné pro další studium.

²⁶ Podrobněji viz (Sirůček, 2016 a jiné).

²⁷ Vzdělání se čím dál více dostává pod silný tlak ekonomických imperativů a komercializace. Což může být hrozbou např. pro humanitní vzdělání. Přitom pouhá technická specializace (vyhovující požadavkům efektivnosti a produktivity) pro kultivaci kritického a inovativního myšlení, a šířeji i pro kultivaci demokracie, nestačí.

²⁸ A to např. u vysokých škol – z hlediska objemu prostředků i efektivnosti a smysluplnosti rozdělování. Se zde související dlouholetou praxí „*létajících profesorů*“, pověstnou čárkovací metodou za tzv. vědecké publikace a aktivity, „*citačními majetmi*“, resp. vědeckým „*kafemlínkem*“. A v neposlední řadě s hysterickou posedlostí impakty, WoSy, Scopusy, sciometrií, resp. projekty a granty, kdy hlavním úkolem badatele se stalo jejich shánění, sepisování mnoha žádostí, zpráv, hodnocení. Což je mnohdy důležitější než obsah samotný. Nehledě na složitost, byrokratičnost i nezřídka nemálo podezřelé přidělování v rámci škodlivého grantového financování.

²⁹ Ve škole získané či prohloubené dovednosti by se neměly týkat pouze sféry ICT. Ohledně dalších dovedností, včetně manuální zručnosti, lze konstatovat obdobné jako u znalostí – tuzemské školství tyto hrubě zanedbává, zrušeny byly předměty typu dílem či pozemků apod. Dnes se slavně někde znovuobjevují polytechnická hnízda.

Svoboda bývá pokrokářsky zaměňována za neukázněnost a nevychovanost. Vše je dovoleno, neexistují žádné hranice a nezbytné mantinely, každý má právo na cokoli. A naprosto žádné povinnosti. Zvrácený je pokrokářský konstrukt, že dítě je malý dospělý, tedy bytost stejně rozumná i zkušená, která má být schopna rozpoznat, co je dobré a správně nejenom pro ni samotnou. Síli šikana a excesy obtěžování se posouvají do stále extrémnějších poloh. A nové technologie jejich dopady výrazně zesilují. Přibývá šikany nejen mezi žáky a studenty, nýbrž i šikany a útoků na pedagogy. Ponižování, šikana, agrese jsou pokrokářsky ovšem nazírány jako nezbytná „*daň za svobodu*“. Učitel přitom mnohdy nenachází nikde žádné zastání a fakticky nemá legální prostředky, jak čelit narůstající agresi. Současný systém není schopen často řešit ani následky, natož čelit příčinám. Blábolení o prevenci v drsné realitě neobstojí.

Nedostává se autorit a vzorů. Pokrokářství směřuje k odstranění autority nejen učitele, nýbrž i rodičů. Tito mají za téměř již i zákonnou povinnost dítě sentimentálně hýčkat, pěstovat jeho ego a všechno mu dovolit, bez mantinelů, zákazů i povinností. A učitel? Neo-osvíceneckým ušlechtilým ideálem je benevolentní kamarád, který děti nijak nevede, ani neomezuje, pouze s nimi kreativně o všem diskutuje, přičemž se všichni navzájem spontánně obohacují. Žáci už nejsou žáky a studenti nejsou studenty, nýbrž jde o přehnaně hýčkané „*klienty*“. Ze studenta je zákazník.³⁰ Pokud něco neumí nebo nezná, vina je vždy automaticky na straně vzdělávací instituce a kantora. A i zde korektně pokrokářské pdytepe mění a zatemňuje skutečný význam slov – lenost už není leností, nýbrž politováníhodnou prokrastinací, nevychovaný fracek není zlobivým spratkem, nýbrž trpí psychickou poruchou etc. Žáci a studenti jsou tak neustále utvrzováni v tom, že příčiny svých problémů a svých neúspěchů nemají hledat především u sebe.

Touha po vzdělání je dnes menší, nežli např. v 90. letech. Společnost jako celek hloupne – což má být v dimenzích Evropy umocněno „*naředěním*“ obyvatelstva migrací – a stále méně jejích členů je do formování společnosti či politiky smysluplně zapojeno. Svět se jeví stále složitější, přibývá informací, včetně záplavy spamu, a orientace v rychle se měnícím světě je pro stále více lidí obtížnější. Z národa se stává atomizovaná, levná síla, která nezná historii, potřebné souvislosti, příčiny a světu nerozumí. A je lépe manipulovatelná a ovládaná. Součástí pokrokářských plánů je i podvracení školství, které je zaměřené na výkon a znalosti a jeho nahrazení inkluzivním systémem. Pod fanglemi snižování nároků, aby tyto zvládali a stíhali i ti méně chytrí, nastává drastický pokles vzdělanosti i schopnosti kritického myšlení.

Negativní roli sehrává pokrokářská snaha o povinnou a všeobjímající inkluzi „*za každou cenu*“, kdy už samotná idea je pochybná. Vede k mrhání silami i penězi, nárůstu byrokracie a hlavně jde o nebezpečný experiment na dětech. Kým je urputně prosazován? Rodiči (a dětmi) či odbornou veřejností, učiteli, školami? Nikoli, nejuživěji tlačí nepřehledná síť neziskovek a aktivistů. Opakují mantru, že jde o naplňování rovného přístupu ke vzdělání, a že integrovaná výuka automaticky obohacuje každého. Věcné protiargumenty jsou inkluzátory ignorovány či dehonestovány s tím, že inkluze rovná se pokrok a modernita. Vyděračsky hrají na city a vyhlásují, že kdo plošnou inkluzi nevíta, postrádá empatii a postižené nenávidí. Inkluze ničí specializované školství, bere handicapovaným možnost zažít radost z úspěchu a vystaví tyto kruté šikaně. Každý opravdu vše nedokáže a daleko lépe mu je ve specializovaném zařízení.

Pokrokáři vytvrvalé ignorují rozdělení IQ v populaci a fakt, že na kvalitní maturitu a opravdové vysokoškolské vzdělání prostě každý nemá, a to bez ohledu na kvalitu vzdělání, která se mu dostane. Což v některých případech platí i pro úroveň normální školy základní (kdy se IQ žáka a asistenta opravdu nescítá). Školy jsou však financovány podle žáků a studentů, takže maturitu mnohý nesloží, na školách vysokých klesají body nutné k přijetí a úroveň dále klesá. Nemístně se snižují nároky, tak aby vyšší vzdělání bylo dosažitelné pro každého – bez ohledu na jeho schopnosti, zaměření i pílí – a tímto se prý buduje tzv. znalostní společnost. Nároky se nepřiměřeně snižují na školách vysokých a mnohde lze konstatovat konstituování nové společenské smlouvy, v duchu parafráze vousatého vtípu z dob před rokem 1989, kdy se nyní „*učitelé tváří, že učí, a studenti se tváří, že studují*“. Výuka se tragicky rozvolňuje, kdy nezdělaná jde pouze o trapnou parodii studií. Mnohé předměty i celé obory jsou devalvovány, s čímž ruku v ruce kráčí neuměteltví, lidová tvořivost a diletantismus. Snad jen technické školy se pořád snaží udržet jakousi úroveň. Ostatně není vysokých, resp. tzv. vysokých škol u nás neúměrně mnoho? Dramatický pokles nároků je patrný hlavně na školách středních a základních. Někde se už ani neznámkuje, ani se nežadávají domácí úkoly, aby žáci nebyli ani v nejmenším stresováni. Podle pokrokářských konstruktů známkování vede k pocitu ohrožení a omezuje tzv. vnitřní motivaci, tudíž je zpátečnický a zavrženíhodný. Tzv. „*svobodné*“ školství neuznává osnovy, ani rozvrhy, ani učební hodiny, děti o všem diskutují a učí se pouze to, co sami chtějí a uznají pro sebe za vhodné. Výsledkem jsou žáci a studenti rozmazlení, neukáznění, sociálně nezralí, tupě nevzdělaní a nezdělaná katastrofálně nepřipravení na realitu. Nejenom praxe, ale i na studia další. Mnozí se neumějí učit, neboť to nikdy nepotřebovali.

Doslova alarmující jsou statistiky psychologických i fyzických testů, kde stále větší procento mladých křiklavě neobstojí, přičemž se limity a nároky ještě i snižují. Hlavní důvody? Děti a mladí méně sportují, chlapci i muži jsou zženštlí a slaboštlí, děti i dospělí poloděti jsou více závislé na rodičích, rodiny jsou nezdělaná nefunkční a rodiny, vzdělávací instituce i celý systém mládež neúměrně rozmazlují. Formují tak rozmazlené a

³⁰ Kterého nezajímá studovaný obor, nýbrž pouze certifikáty a diplomy nutné k prosazení na pracovním trhu.

zbabělé sobce se strachem k sebemenší odpovědnosti. V obecnější poloze lze varovně připomenout, že do globální konkurence jsou vrhání mladí lidé zhýčkaní, neodolní proti nepohodlí i bolesti a hrůzně nepřipravení. Což lze konstatovat v dimenzích celé Evropy, kdy poválečná prosperita trávající cca čtyři dekády přináší právě i generace rozmazlené a daleko méně obezřetné. Především Západní Evropa přitom propadla nebezpečné „iluzi bezbolestnosti“, kdy je fatálně přehlíženo, že i – pro mnohé zcela samozřejmá – prosperita a bezpečnost vždy i něco stojí a vždy také i „bolí“. Definitivně totiž skončila „éra bezstarostnosti“. Přitom bývá ignorován nepřijatelný fakt, že Evropa a její okolí se dramaticky proměňuje, a že existují i nepřátelé naší civilizace.

Neutěšenou situaci umocňují neblahé pokrokářské trendy, které dorazily už i nám. Ve jménu chorobné politické (hyper)korektnosti jsou na některých západních školách tvrdě cenzurována (a autocenzurována) témata i literatura. I u nás jsou už patrné zuřivé snahy o tragikomické prepisování knih i učebnic, včetně slabikářů s cílem dosažení tzv. genderové vyváženosti. Učebnice mají dětem namlouvat, že vůbec žádné rozdíly mezi muži a ženami a jejich rolem neexistují. S ideálem unisexového hermafrodita. Oslovení „kluci a holčičky“ má také již být genderově nepřijatelné, neb prý ženy již od mládí trestuhodně znevažuje. Tuzemští pokrokáři apelují i na přejímání pokrokářských norem zpracovávání vědeckých textů, neopomíjejících obudnosti typu psaní gender neutral. Trapnou módou je nepřechylování ženských příjmení. Smrtným hříchem se stalo přiznání vědecké pravdy, že konstrukce i fungování ženského a mužského mozku jsou odlišné.³¹ Genderové disproporce údajně neexistují. Pokud věda i praxe dokazují opak, je nepřijatelné a neslušné o tom hovořit. Mužům je médií i vzdělávací soustavou vtlačováno do hlavy, že vrcholem statečnosti a opravdového mužství je akceptování, že ve skutečnosti jsou ženami. Přitom militantní feminismus svými stupňovanými aktivitami zlepšování postavení žen ve společnosti spíše blokuje a diskredituje. Které postavy, problémy, témata bude nutno korektně vytěsnit z výuky? Neboť ve „slušné“ (tj. politicky korektně zmutované) společnosti se o takových věcech přece nemluví. Nežádoucí výroky a nebezpečná slůvka pokrokáři hodlají postihovat zákonem, kdy stíhán má být i samotný „zločin myšlení“.

Sílí každodenní vymývání mozků a plošná indoktrinace pokrokářskými dogmaty. Dětem, mládeži i dospělým jsou podsouvány liberální pahodnoty, jsou soustavně masírováni směrem k potlačení zdravého rozumu, vlastního úsudku i normálnosti. A to např. pod hesly typu boje proti předsudkům (které jsou zdravé, přirozené, nezastupitelné a chrání nás všechny). S tím, že je korektní povinností radovat se, jak nás všechno bytostně cizí i to, co je nám odporé, a co nás v neposlední řadě smrtelně ohrožuje, nesmírně obohacuje a činí daleko šťastnějšími. Za použití jakých metod? Profesionálně obratnými manipulacemi, hyenistickým zneužíváním emocí, vytěšňováním racionálních argumentů „prožitkem“, mesiášstvím, nestydatým lhaním a postfakticitou, cejchováním a vyřazováním všech odlišných názorů. Kdo nezastává jedinou pokrokářskou pravdu je špatný, zlý a hodně malý člověk. Takto bývá projektováno i vzdělání 4.0. Úžasné 4.0 digitální zítřky nevíta jen zoufale negramotný zakomplexovaný reakcionář ...

Jsou vize a projekty 4.0, včetně vzdělání 4.0, opravdu důvodem k optimismu? Je jedinou nadějí lidstva „robot na konci tunelu“?³² Spíše nežli jedinečná šance na úžasné zítřky – a to i pod chytlavými hesly o digitálním světovém bratrství, s pestře rozmanitým, duhově barevným multi-kulti amalgámem etnik, ras a kultur, resp. o postkapitalistické digitální otevřené občanské společnosti se sdílenými platformami – se projekty 4.0 rýsují jako zruďná vize totálního podřízení. Jako cesta k elektronickému globálnímu koncentráku, k technologickému otroctví, k získání absolutní kontroly nad vším a nad každým. S další atomizací, s postupující fragmentací společnosti na osamocená, degenerovaná, digitálně dementní a očipovaná individua. S rozbitím společnosti na odlidštěná individua s umělými vzorci chování, která neustále komunikují přes sítě, navzájem se dotýkají na dálku a žijí s roboty. Jejichž virtuální životy provází virtuální sex, kdy se z rozmnožování stává záležitost genetiky a tovární výroby. Na zlenivělá individua pracující jen výjimečně, neboť i intelektuální činnost přece daleko lépe zvládají stroje na myšlení, kvalitnější nežli lidský mozek. Na tupé ovce, které v domyšlivé chlubitosti a bezmezné hlouposti³³ na sebe na sítích dobrovolně sdělují intimnosti, které by nebyli mnohdy ochotni prozradit ani u ostrého výslechu. Na přecitlivělé pasivní tvory radostně podléhající zhoubné iluzi pohodlí, zahlcené novými a novými projekty a novými a novými aplikacemi. Na unuděná individua, která si chtějí pouze, a bez závazků, pořád užívat, a kterým je od mala vštěpováno tzv. lidské právo „ubavit se“ až k smrti. Na politováníhodná individua, která si nadšeně nechávají vnutit úplně vše, a to i ty nejabsurdnější zákazy, ovšem s pocitem, že na všechno mají samozřejmý nárok bez sebemenší odpovědnosti a povinností. Jsou přehlčeni informacemi i možnostmi a podléhají svůdné iluzi obrovské svobody, kdy má být možné úplně všechno, a to tím, že zmizely všechny jistoty. Všechno nové a moderní je jimi považováno za automaticky dobré i prospěšné. Automaticky asistují u každé modernizační proměny tím, že tuto fatalisticky akceptují ještě dříve,

³¹ „Zestejňování“ pohlaví popírá přirozené, a normální, rozdíly i v mužském a ženském uvažování. Což úzce souvisí se strašidlem sexismu. Světem se šíří tsunami sexuálního udavačství a honu na čarodějnice v podobě kampaně proti skutečnému či domnělému zneužívání, které mělo prý spočívat v běžných intimních kontaktech.

³² Jak populárně hlásají (Šichtařová & Pikora, 2017). Společají na to, že s novými technologiemi přichází rozvoj a bohatství a snad i štěstí. Něco podobného jako prý „kdyysi za zaoceánskými plavbami ...?“ (tamtéž, s. 294).

³³ „Dvě věci na světě jsou nekonečné: vesmír a lidská hloupost. I když s tím vesmírem si nejsem tak úplně jist ...“ (A. Einstein).

nežli fakticky nastane. Na individua, která jsou permanentně obłudně manipulována, nepřetržitě sledována a důsledně kontrolována. I když tzv. kreativně pracují z domova, nebo odkudsi jako digitální nomádi (s údajným právem žít kdekoli), jsou přitom nepřetržitě celých 24 hodin denně využitelná a kontrolovatelná. Jejich soukromí neexistuje, stejně jako rozdíly mezi prací a volným časem, resp. pracovním a osobním životem. Automatizované digitální otroctví umocňují chytré přístroje, chytré sítě, chytré domácnosti a inteligentní města či celé regiony pro hloupé lidi. Pro univerzální odcizená a tupá individua, digitální otroky bez kořenů, bez tradic, bez identity, včetně národní, bez vlasti, bez historie, bez názoru, bez vlastního myšlení.

Literatura

Carr, N. G. (2017): *Nebezpečná mělčina: Jak internet mění náš mozek. Analýza stavu lidské psychiky v době digitální*. Podlesí: Dauphin. ISBN 9788072727803.

Ford, M. (2017): *Roboti nastupují: Automatizace, umělá inteligence a hrozba budoucnosti bez práce*. Praha: Rybka Publishers. ISBN 9788087950463.

Kurzweil, R. (1999): *The Age of Spiritual Machines: When Computers Exceed Human Intelligence*. New York: Viking Press. ISBN 0670882178).

Mařík, V. a kol. (2016): *Průmysl 4.0: Výzva pro Českou republiku*. Praha: Management Press. ISBN 9788072614400.

Mason, P. (2015): *PostCapitalism: A Guide to Our Future*. London: Allen Lane. ISBN 9781846147388.

Rifkin, J. (2000): *The Age of Access: The New Culture of Hypercapitalism, Where All of Life is a Paid-For Experience*. New York: Putnam Publishing Group . ISBN 1585420182.

Rifkin, J. (2011): *The Third Industrial Revolution: How Lateral Power is Transforming Energy, the Economy, and the World*. New York: St Martin's Press. ISBN 9780230340589.

Schwab, K. (2017): *The Fourth Industrial Revolution*. New York: Crown Business. ISBN 9781524758868.

Sirůček, P. (2016): Tragédie korektního pokrokářství. *Marathon*, 138, 2016, roč. 20, č. 4, s. 4-34. ISSN 1211-8591.

Sirůček, P. (2017a): Bublifik 4.0? *Marathon*, 145, 2017, roč. 21, zvláštní číslo, s. 3-34 + příloha s. 56-64. ISSN 1211-8591.

Sirůček, P. (2017b): Výzvy levice ve světle tzv. revoluce 4.0. *Alternativy (časopis CSTS)*, roč. 2017, č. 1, s. 92-132. ISSN nemá.

Spitzer, M. (2014): *Digitální demence: Jak připravujeme sami sebe a naše děti o rozum*. Brno: Host. ISBN 9788072948727.

Spitzer, M. (2016): *Kybernemoc: Jak nám digitalizovaný život ničí zdraví*. Brno: Host. ISBN 9788074937929.

Staněk, P., Ivanová, P. (2016): *Štvrtá priemyslná revolúcia a piaty civilizačný zlom*. Bratislava: Elita. ISBN 97880 97013585.

Šichtařová, M., Pikora, V. (2017): *Robot na konci tunelu. Aneb zpráva o podivném stavu světa a co s tím*. Praha: NF Distribuce. ISBN 9788088200048.

Šulc, J. (2016): Makroekonomická reflexe agendy Průmysl 4.0 z pozice odborů. *ČMKOS, Pohledy* 2016/1, s. 49-103. ISBN 9788086846637.

Tomek, G., Vávrová, V. (2017): *Průmysl 4.0 aneb Nikdo sám nevyhraje*. Praha: Professional Publishing. ISBN 9788090659445.

Abstrakt

Příspěvek zpochybňuje převratnost vizí a platforem tzv. čtvrté průmyslové revoluce, i když nepopírá důležitost technologických aj. změn nejenom z hlediska charakteru ekonomiky ČR. Důraz klade na sféru vzdělání, kde mírní technooptimistické nadšení i slogany a fráze konceptu vzdělání 4.0. Varuje před nadužíváním digitálních technologií a především před další zhoubnou (pseudo)liberalizací školství a vzdělání v duchu pokrokářských fantasmagorií.

Klíčová slova

tzv. čtvrtá průmyslová revoluce – vzdělání 4.0 – liberalizace vzdělání – korektní pokrokářství

Text je původně příspěvkem na 20. ročník mezinárodní vědecké konference Lidský kapitál a investice do vzdělání: Teorie a praxe v návaznosti na Průmysl 4.0, konané 24. 11 2017 na VŠFS Praha.

3. Z vědeckého života (letošní Nobelova cena za ekonomii)

Behaviorální ekonomie ve světle tzv. Nobelovy ceny za ekonomii

Pavel Sirůček

Príspevek má charakter popularizačně-osvětový a není žádným vědeckým pojednáním. Jeho hlavním cílem je představit – především čtenářům-neekonomům – jeden z klíčových, ale i značně módních „cool“, trendů soudobé ekonomické teorie v podobě úsilí o propojení ekonomie a psychologie. A to způsobem pokud možno čtivým a nekomplikovaným, s využitím snad ještě přijatelné míry zjednodušení. Jde o kritické seznámení s behaviorální, resp. experimentální ekonomikou skrze ekonomy oceněné Nobelovou cenou.³⁴ Tato je telegraficky představena úvodem. Připomenout je nutné, že někteří z níže prezentovaných ekonomických nobelistů své ocenění získali i za jiné sféry zkoumání a jejich výběr (i počet) je tudíž diskutabilní. Představeni jsou R. H. Thaler, R. J. Schiller, D. Kahneman a V. L. Smith.

Respektovaná, nicméně mnohými nemilovaná, tzv. Nobelova cena za ekonomii

Proč takzvaná? Nikoli z důvodu jejího zlehčování či dehonestace – jde bezesporu (i přes kritické výhrady dále naznačené)³⁵ o nejprestižnější ekonomické ocenění – nýbrž proto, že s původními cenami a testamentem Nobela mnoho společného nemá. Nobelovy ceny jsou každoročně udělovány od roku 1901 na počest, a na základě závěti, švédského chemika, vynálezce dynamitu a podnikatele A. B. Nobela. Mají oceňovat osobnosti, které se nejvíce zasloužily o pokrok v oblasti fyziky, chemie, medicíny, literatury a světového míru. I když v testamentu (a ani korespondenci) Nobela nenajdeme žádnou zmínku o ekonomické ceně, je od roku 1969 udělována Královskou akademií věd ve Stockholmu Cena švédské Říšské banky za ekonomickou vědu k upomínce na Alfreda Nobela (The Sveriges Riksbank Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel). Tato je však již tradičně některými pokládána za kontroverzní – ke sboru protestů řady vědců se připojil např. i jeden z dědiců zakladatele ceny P. Nobel. Kritiky směřují k tomu, že od vypsání bývá směřována s opravdovými, oficiálními Nobelovými cenami a neoprávněně je označována jako Nobelova cena za ekonomii, i když jde o cenu Švédské národní banky. Tuto cenu někteří přitom považují za jakousi náhradu absentujícího ocenění za matematiku a jiní označují dokonce přímo za vědecký podfuk.

Ideou Nobela vytvořit nadaci a ceny pro nejúspěšnější vědce v každém roce se do jisté míry podařilo urychlit proces výběru klíčových objevů a jejich tvůrců. Historie Nobelových cen tak vlastně představuje stručnou historii vědy 20. století. Chemik Alfred Bernhard Nobel (1833 – 1896) pocházel z bohaté rodiny, jeho otec Imanuel byl inženýrem, stavějícím mosty a budovy, a vynálezcem. Zbankrotoval však právě v roce narození Alfreda. Tento pobýval s otcem (který se znovu finančně zmožil a získal si značné renomé pionýra zbrojního průmyslu a konstrukce parních strojů) v Petrohradu, kde navštěvoval soukromou školu. Měl talent na jazyky, věnoval se i přírodním vědám či literatuře. V různých zemích (USA, Francie) studoval především chemii a pracoval v laboratořích. Seznámil se s vynálezem nitroglycerínu Itala A. Sobrero a po návratu do Petrohradu v roce 1852 s otcem v této oblasti experimentují. Následuje opět bankrot a otec se dvěma syny, Alfredem a Emilem, se navrací v roce 1863 do Švédska. Další synové (Robert a Ludvig) v Petrohradě podnikáním zbohatli a tam již zůstali. Alfred se zaměřuje na studium výbušnin a podnikání s nitroglycerínem, kdy zvláštní pozornost věnuje jeho bezpečné výrobě a manipulaci. Při výbuchu však umírá jeho bratr Emil a další lidé. Se svými pokusy se tak z pevniny musí přesunout do laboratoře na lodi, kotvící na jezeře Mälaren. V roce 1864 začíná vyrábět nitroglycerín a jeho bezpečnostní řízenou variantu coby dynamit, patentovaný roku 1867. Během několika let rozšiřuje výrobu do mnoha desítek míst ve dvaceti zemích celého světa. Vedle výbušnin se zaměřuje i na další chemické materiály (syntetický kaučuk, usně, umělé hedvábí aj.). V době úmrtí má zapsáno 355 patentů a nahromaduje obrovský majetek. Intenzivní práce se podepisuje na jeho soukromém životě. Značný vliv na Nobela vykazovala rakouská hraběnka Bertha von Suttnerová (rozená Kinská), která se k němu původně přihlásila na inzerát jako sekretářka a hospodyně a stala se jeho dlouholetou přítelkyní. Právě pod jejím vlivem (jako významné představitelky mírového hnutí) vypisuje Nobel i cenu za mír, kterou Suttnerová získává v roce 1905 coby první žena.

³⁴ S využitím medailonků z *Haló novin* i částečným využitím podrobnějších portrétů laureátů publikovaných v časopisech *Acta Oeconomica Pragensia* a *Politická ekonomie* (všechny z pera autora tohoto příspěvku).

³⁵ S částečným, zde populárněji interpretovaným, využitím textů Kontroverzní Nobelova cena za ekonomii. *Acta Oeconomica Pragensia*, 2005, roč. 13, č. 7, s. 274-288. ISSN 0572-3043, resp. Controversial so-called Nobel Prize in Economics. *Marathon*, 72, 2007, roč. 11, č. 1, s. 10-19. ISSN 1211-8591.

Význam, ba přímo genialita, Nobela spočívá v tom, jak dokázal spojit vize vědeckého bádání s potřebami a dynamikou průmyslového podnikání. Všestranný Nobel se zajímal i o sociální otázky a otázky míru, psal též poezii či dramatická díla. Vyústěním byly impulsy k založení velké vědecké nadace a vypsání Nobelových cen. Význam objevu, a tedy i příslušného vědce-objevitele dříve hodnotila pouze historie, jistý zvrat nastal právě založením těchto ocenění, kdy významný vědecký objev předchozího roku má být navržen na rok následující. Historické zhodnocení objevu tak bylo převedeno na hodnocení významných odborníků, resp. institucí, čímž došlo k urychlení zhodnocení objevu, k jeho rychlejší aplikacím i k jeho popularizaci. Nobelovy ceny mohou tak být počítány k faktorům ovlivňujícím vznik a nástup vědeckotechnické revoluce. Nicméně právě např. cena za ekonomii slouží coby pádný důkaz ošidnosti hodnocení, kdy ne nepodstatnou roli mohou sehrávat faktory povahy ideologické a politické či zásluhy, původ nebo v neposlední řadě mateřské pracoviště a země oceněných.

Jak nobelovská ocenění vznikla? Vynálezce si Nobel předsevzal nalézt odstrašující prostředek hromadného ničení, a právě o svém dynamitu byl přesvědčen, že účinná výbušnina zabrání válkám.³⁶ Opak se však stal pravdou. A. B. Nobel přitom náleží mezi přední, a rozporuplné, vynálezce 19. století a dobově patřil k největším boháčům. V listopadu 1895, unaven a stížen srdeční chorobou, navštěvuje kardiologa v Paříži a koncipuje neobyčejnou závěť (27. 11. 1895), která způsobí senzaci. Rozhodl se založit z pozůstalosti fond a z úroků, resp. dalších příjmů každoročně vyplácet ceny osobnostem, které se nejvíce zasloužily o pokrok lidstva a jejichž aktivity lidstvu přinesly největší užitek. V závěti také napsal, že národnost kandidátů nesmí hrát žádnou roli. Nicméně geografické rozmištění dosavadních laureátů všech Nobelových cen je krajně nerovnoměrné. Jednoznačně vedou USA a Evropa je na druhém místě, což standardně bývá prezentováno jako férové a odpovídající vloženým prostředkům, konkurenceschopnosti jednotlivých systémů i např. příslušným publikačním aktivitám.

Vznikají ocenění v pěti disciplínách, a to za největší objev v oboru fyziky, chemie, fyziologie a medicíny, za literární dílo a za propagaci bratrství a míru mezi národy.³⁷ Ceny za fyziku a chemii uděluje švédská Královská akademie věd, cenu za fyziologii a medicínu Karolínský lékařsko-chirurgický ústav ve Stockholmu, za literaturu Akademie ve Stockholmu a za mír výbor jmenovaný norským parlamentem. Cena se skládá z finanční odměny, diplomu a zlaté medaile. Ceny bývají udělovány v den výročí úmrtí A. B. Nobela 10. prosince a výběr kandidátů je dosud značně složitý, probíhá z rozsáhlého seznamu, navrhovaného významnými osobnostmi a institucemi. Ceremoniální součástí udělování je tradiční přednáška budoucího nositele, nazývaná nobelovská, která nastíní základní ideje objevu, cesty k němu vedoucí, resp. význam a přínos k rozvoji vědy. Na příslušné Nobelově ceně se přitom může podílet i více laureátů (kdy se dělí i finanční odměna) – počet oceněných tak výrazně převyšuje počet let udělování cen. Za více než sto let historie cen již bylo celkem přiznáno (včetně neoficiální ceny za ekonomii, která bývá udělována o několik dnů dříve) více než osm stovek ocenění.³⁸

Navzdory asi již zůstane záhadou opomenutí ceny za matematiku, kdy důvodem může být např. skutečnost, že pro vynálezce typu Nobela matematika nevytvářela přímé materiální výstupy.³⁹ Ostatně právě cena za ekonomii někdy bývá považována za jakousi náhradu v závěti absentující ceny za aplikovanou matematiku.⁴⁰ S odkazy na testament již také byly odmítnuty návrhy na zřízení cen za ekologii nebo hudbu. Samotný A. B. Nobel ovšem nevypisuje ani cenu za ekonomii, ač zná práce A. Smitha, D. Ricarda, J. S. Milla nebo T. R. Malthuse. Nicméně možná jako byznysmen a pragmatik jim nepřikládal až tak velký význam. Ekonomickou vědu přímo neocenil a zřejmě ji pokládal, ve své době, za samozřejmou, málo objevitelskou a málo tvůrčí. Rozšíření Nobelových cen o ekonomii bylo přitom dlouho připravováno. V roce 1958 Švédská národní banka požádala o stanovisko P. A. Samuelsona (pozdějšího jejího prvního amerického nositele), které vyznělo kladně. Rozvinuly se však široké diskuze, dosud neukončené, zda ekonomie jako věda společenská splňuje kritéria vědeckosti obdobně jako

³⁶ Traduje se Nobelův výrok: „*Moje továrny na dynamit zřejmě ukončí války dříve než všechny ty vaše kongresy. Ten den, kdy dva armádní sbory budou schopné zničit jeden druhého během sekundy, se všechny civilizované národy s hrůzou odvrátí od války a rozpustí své armády*“.

³⁷ Se zněním testamentu A. B. Nobela, výši cen i charakteristikami oborů, resp. laureátů ocenění za fyziku, za chemii (udělované s výjimkou některých let válečných a krizových), za medicínu a fyziologii, za literaturu, za mír, resp. i za ekonomii se český čtenář může v ucelené podobě seznámit např. v publikacích Sodomka, L., Sodomková, M., Sodomková, M.: *Kronika Nobelových cen I (fyzika, chemie, fyziologie a medicína 1901 – 2000). Ke 100. výročí udělování Nobelových cen*. Liberec: ADHESIV 2002. ISBN 80-238-9205-5, resp. Sodomka, L., Sodomková, M., Sodomková, M.: *Kronika Nobelových cen II (literatura, mír, ekonomie 1901 – 2000). Ke 100. výročí udělování Nobelových cen*. Liberec: ADHESIV 2003. ISBN 80-238-9205-5.

³⁸ Prvním oceněným Čechem byl Jaroslav Heyrovský (1890 – 1967), a to za chemii v roce 1959 – za objev a rozpracování analytické polarografické metody. Druhým Jaroslav Seifert (1901 – 1986) v roce 1984 za literaturu. Nelze přitom počítat osobnosti, které mají pouze české kořeny (např. Američan T. Cech, s prarodiči českého původu, s cenou za chemii 1989).

³⁹ Spekuluje se i o možné osobní nevráživosti k jednomu ze švédských matematiků, kterého měl nasytit se svou milenkou. Méně pikantní teorie hovoří o tom, že ceny Nobel ustanovil pro vědy, o které se sám zajímal a které považoval za důležité. Matematika nebyla jednou a ani ji k vědecké práci tolik nepotřeboval. A možná tuto považoval za vědu příliš teoretickou, nežli aby mohla přinést nějaký konkrétní užitek hodný ocenění.

⁴⁰ Nejprestižnějším matematickým oceněním je však Fieldsova medaile (International Medal for Outstanding Discoveries in Mathematics) a Abelova cena (Abel Prize).

fyzika nebo chemie. V květnu 1968 dochází k dohodě s Nobelovým fondem (spravujícím Nobelovu nadaci), švédskou Královskou akademií věd (kompetentní k udělování cen) a Švédskou národní bankou, která převzala finanční zabezpečení a poskytla dotaci. Pravidla propůjčování formálně schvaluje švédská vláda v lednu 1969.⁴¹

Od roku 1969 je tak k pěti tradičním Nobelovým cenám⁴² přiřazována neoficiální šestá – Cena švédské Říšské banky za ekonomickou vědu k upomínce na Alfreda Nobela. Překládaná i jako Cena Švédské národní banky (též banky centrální, státní či královské – Sveriges Riksbank) pro hospodářské vědy na památku Alfreda Nobela. A zřízená k 300. výročí založení této banky. Podle statutu má být „cena každoročně přiznána osobě, která v ekonomické vědě vykonala práci významu, který požaduje závět' Alfreda Nobela z 27. listopadu 1895“. Jako oficiální Nobelova cena, v souladu s testamentem, měla i tato být udělována za největší přínos v právě uplynulém roce. Obdobně jako u ostatních Nobelových cen má však mnohem blíže k ocenění za celoživotní dílo. Hlavním kritériem rozhodování příslušného výboru se stal přínos vzniklý v minulosti, a jehož význam byl ekonomickou vědou (a obcí) obecně uznán, kdy k realizaci přínosu mohlo docházet po celou řadu let.

Udělování této ceny má však od počátku nemálo kritiků. K nim se v roce 2003 připojili i příbuzní Nobela, kteří v otevřeném listě vyzvali Švédskou národní banku, aby přestala používat označení Nobelova cena, neboť cena „nenaplňuje Nobelův odkaz“. Snahy o změnu velkou šanci na úspěch nemají. Označení je zavedené a cena si vydobyla značné a nesporné renomé po celém světě. Poukazováno korektními pokrokaři však tradičně bývalo na absenci oceněné ženy,⁴³ a ze strany nestandardních přístupů namátkou např. na opomíjení zelené, resp. udržitelné problematiky. V obecnější rovině bývá opakovaně především připomínáno, že zhruba dvě třetiny oceněných pochází z USA (jako rodilých Američanů či těch, kteří se americkými občany stali). Zlí jazykové tvrdí, že uvedené není pouze výsledkem výrazné nadprůměrnosti americké vědy (kdy podle některých Američané vlastně ani žádné převratné myšlenky do ekonomie příliš nevněsli), nýbrž hlavně tím, že ekonomové „lační“ nobelovských poct zařizují udělovatelům lukrativní stáže na amerických univerzitách.⁴⁴ Dále jde o politické tlaky, jiné formy korupce či o způsoby nominace a přílišný subjektivismus výběru obvykle pětičlenné komise Švédské královské akademie věd. Tzv. Nobelova cena za ekonomii tudíž někdy bývá cejchována coby nechtěné „kukaččí vejce“.⁴⁵ Nicméně je poctivé přiznat, že i přes občas překvapivý výběr laureátů se vždy jednalo o osoby významné. A že tato cena se nikdy nestala laciným politickým divadlem jako mnohdy Nobelova cena za mír.

Tzv. Nobelova cena za ekonomii (přes nepřesnost označení Nobelův výbor žádné oficiální protesty nikdy nevzněsly), vyhlášená s cílem zvýraznění ekonomie jako vědy, oceňuje nejlepší ekonomické myšlenky a teorie podepřené prestižními publikacemi. Součástí předávání je uvedení laureáta významným profesorem ekonomie,

⁴¹ Podrobněji viz např. Jonáš, J. a kol.: *Oslava ekonomie: Přednášky laureátů Nobelovy ceny za ekonomii*. 2. doplněné vydání. Praha: Academia 1994. ISBN 80-200-0200-6.

⁴² Pro odlehčení dodejme, že existuje též Ig Nobel Prize. Jde o americké žertovné ocenění parodizující Nobelovu cenu. Ceny každý rok uděluje humoristický vědecký časopis *Annals of Improbable Research* za neobvyklé, absurdní či triviální výsledky vědeckého výzkumu. Cena je věnována fiktivnímu bratru A. B. Nobela, Ignáci Nobelovi. Do její historie se zapsali i čeští badatelé – v roce 2014 mezinárodní tým za „výzkum, zda vlastnictví koček ohrožuje duševní zdraví“ a tuzemský kolektiv „za důkladné zdokumentování toho, že když psi defekují nebo urinují, upřednostňují orientaci tělní osy podle siločár magnetického pole v severo-j jižním směru“. Sedmadvacátý ročník v roce 2017 ocenil vědce, kteří např. zkoumali, proč mají staří lidé velké uši, nebo zda hra na didgeridoo pomáhá proti chrápání. **Ig Nobelovu cenu za ekonomii získal** australsko-americký tým za experiment, ve kterém prověděl, zda kontakt s živým krokodýlem zvyšuje odvahou člověka riskovat a zda se zvyšují jeho sklony ke gamblingu. V roce 2016 byl oceněn i koncern Volkswagen, který obdržel cenu za chemii.

⁴³ Což už neplatí od roku 2009, kdy jedním z nobelovských ekonomických laureátů se stává vůbec první žena – americká politoložka E. Ostromová za „analýzu ekonomické správy, zejména v oblasti obecných zdrojů“.

⁴⁴ Švédský ekonom C. Hamilton napsal, že sporná cena je „dvojí výhrou v loterii“. Pokud švédští ekonomové přijedou do USA, mají všechny dveře dokořán, neboť touha Američanů po ocenění „dělá přímo záranky“ a poté, když některý s oceněných Američanů slavnostně zavítá do Švédska, vystupuje jako veliký prorok a poučuje, jak by měla švédská hospodářská politika vypadat. Filozof T. Segerstedt, ze švédské Akademie udělující ocenění za literaturu, v roce 1997 kriticky prohlásil, že cenu za ekonomii „by si měli udělovat někde jinde než u nás“.

⁴⁵ P. Jager, švédský matematik a člen Královské akademie věd, M. Lonnroth, bývalý ministr životního prostředí a ekonom J. Lonnroth (*Dagens Nyheter*, 10. 12. 2004) ostře kritizují, že Švédská banka „snesla své vejce do hnízda velmi váženého ptáka a tím zneužila chráněnou značku“ a opravdové Nobelovy ceny jsou tak silně devalvovány. Poukazují přitom na to, že jistí ekonomové zneužili matematiku k vytváření nerealistických modelů společenských dynamických procesů. Pozastavují se nad faktem, že podezřelá velká část ekonomické Nobelovy ceny byla udělena liberálním ekonomům blízkým chicagské škole, jejichž matematické modely slouží především ke spekulacím na finančních trzích. Což je však v ostrém protikladu k záměrům samotného A. B. Nobela, který usiloval zvelebit osud člověka. Poslední kapkou se zde stal výběr laureátů za rok 2004 F. E. Kydlanda a E. Ch. Prescottta. Tito např. v oslavovaném článku z roku 1977 pomocí matematického modelu dokazují, že centrální banky mají být nezávislé na všech tlacích volených reprezentantů, a to i v systému liberálních parlamentních demokracií. A že měnová politika má být svěřena nezávislým ústředním bankéřům. Kardinální otázkou zůstává, komu tato přespříliš rigorózní pravidla vlastně slouží, zda všem či především vlastníkům kapitálu a finančním institucím, v jejichž prospěch napomáhají při přerozdělování bohatství na úkor pracujících, růstu nezaměstnanosti nebo prodražování splácení dluhů? Ostatně i mnozí jiní se pozastavují nad tím, zda jde skutečně o pouhou náhodu, když velké procento oceněných lze řadit k pravicovému táboru.

členem Královské akademie věd a tradiční nobelovská přednáška. Udělování této ceny má v prvé řadě význam prestižní, pedagogický a popularizační, její skutečný význam pro rozvoj ekonomie, ekonomiky a společností se však tak přesvědčivý již mnohým nejeví. Nicméně tato neoficiální Nobelova cena se stala všeobecně akceptovanou a do značné míry i respektovanou a uznávanou.⁴⁶ Udělení tohoto ocenění nesporně přitáhlo a zvýšilo zájem o řadu teoretických koncepcí a metod zkoumání (hlavně kvantitativních), ale i o některé ekonomické školy a přístupy vůbec. Typickým příkladem může být rok 1974 a udělení ceny F. A. Hayekovi a G. K. Myrdalovi s následnou (ale samozřejmě nejenom následnou) módní vlnou zájmu o specifickou tradici liberálního rakouského ekonomického myšlení, resp. o tradici skandinávské švédské školy. K obdobným případům dnes náleží i ocenění R. H. Thalerovi pro rok 2017, které přispívá k dalšímu zesílení vlny popularity behaviorální ekonomie, behaviorálních financí apod.

Dodejme, že zpochybňování striktní racionality ekonomického modelu člověka typu homo oeconomicus není objevem až současné behaviorální ekonomie. Už daleko dříve mnohé a mnohé hlasy, a to nejenom ekonomů (spíše těch mimo její hlavní proudy), nýbrž i fyziků, matematiků, ekologů a neurofyziologů, kriticky poukazovaly na ideologické předsudky liberálních neoklasických ekonomů a na naprostou nereálnost značného počtu postulátů standardní (stále dominantně neoklasické) ekonomie, kterými se snaží „přizpůsobit svět svému učení a jeho nevyřčeným hodnotám“. Požadavky často směřují k tomu, aby tzv. Nobelova cena za ekonomii byla rozšířena a udělována korektně, oddělena od skutečných Nobelových cen nebo úplně zrušena. Dogmata neoklasické ekonomie (a ostatně prakticky všech liberálů) bývají připodobňována spíše k náboženství (viz víru v mýtickou neviditelnou ruku trhu a její automatické blahodárné působení pro všechny či víru ve vyčišťování trhů a rovnovážný přístup vůbec, především na makroúrovni) nežli ke skutečné vědě. Obecnější výhrady, z oblasti tvrdých, ale i měkkých věd, směřují taktéž ke staré otázce, zda ekonomie (především ve smyslu standardních přístupů) je skutečnou vědou nebo jen pouhou profesí? Většina jejích principů totiž nemůže být podrobena kritickému ověření a složité matematické prezentace⁴⁷ často slouží k maskování implicitní ideologičnosti, a k tomu, že takto formulované problémy se záměrně vzdalují z dosahu veřejnosti i volených reprezentantů s poukazy na jejich údajnou techničnost. Ekonomové, se svými mnohdy problematickými a nehorázně špatnými radami, tak v neposlední řadě nejsou podrobováni obdobným kritériím ohodnocení výkonnosti jako ostatní profese a jsou vlastně zbavováni jakékoli odpovědnosti.

Nejnovější výzkumy přitom zasahují i do jednoho z nejcitlivějších míst standardních modelů, do příliš individualistického pojetí člověka, resp. do ztotožnění lidské podstaty s racionálním ekonomickým aktérem v podobě modelového homo oeconomicus. Toto chladně racionální neomylné monstrum, bez emocí, společenských vazeb, minulosti, přítomnosti i budoucnosti etc., je výlučně posedlé maximalizací individuálního užítku (ze spotřeby) ve vlastním zájmu.⁴⁸ Proti axiomatice matematické ekonomie, postulující chování

⁴⁶ Je považována za vůbec největší poctu, kterou může ekonom získat. Za druhé nejvýznamnější ekonomické ocenění bývá obvykle označována J. B. Clarkova medaile Americké ekonomické asociace (John Bates Clark Medal). Udělována je od roku 1947. Do roku 2009 jednou za dva roky, poté každoročně. Je určena Američanům (resp. ekonomům působícím na území USA) a vymezena je věkovou hranicí čtyřiceti let. Americká ekonomická asociace od roku 1947 udělovala, jednou za pět let, Medaili Francise A. Walkera (Francis A. Walker Medal), a to za celoživotní přínos v ekonomické vědě. Cena byla zrušena roku 1977, po vzniku tzv. Nobelovy ceny za ekonomii. Každé dva roky je udělována Cena Bernharda Harmse (Bernhard Harms Prize), a to za přínos ve výzkumu či výuce na poli mezinárodní ekonomie. Cena vzniká v roce 1964, u příležitosti výročí půlstoletí od založení Kiel Institute. K nejprestižnějším oceněním v oblasti ekonomie trhů práce náleží IZA Prize in Labor Economics. Cena je každoročně, od roku 2002, udělována Institute for the Study of Labor. Od roku 2003 International Institute of Public Finance uděluje Peggy and Richard Musgrave Prize – a to za příspěvky mladých vědců do 40 let ve sféře veřejných financí. V roce 1994 založila instituce International Society for Ecological Economics – coby poctu jednomu ze zakládajících členů – Kenneth E. Boulding Memorial Award. Předávána je jednou za dva roky těm, kdož originálně přispěli k pochopení vztahů mezi sociálními, ekologickými, etickými, ekonomickými a politickými dimenzemi vývoje. Jde o poctu především na poli ekologické ekonomie. Global Development And Environment Institute at Tufts University od roku 2000 uděluje za příspěvky k ekonomické teorii, které se zabývají aktuálními problémy a podporují ideje trvalé udržitelnosti Leontief Prize for Advancing the Frontiers of Economic Thought. Udělováno je po celém světě různými institucemi mnoho dalších různorodých ocenění, která zahrnují i ekonomické a příbuzné disciplíny. Namátkou uvedme Frisch Medal od Econometric Society. Jednou z nejstarších a nejprestižnějších vědeckých cen v Rusku je Demidovova cena, udělovaná členům ruské Akademie věd za vynikající výsledky v přírodních a humanitních vědách.

⁴⁷ Mnozí kladou fundamentální otázku, zda formalizace (a matematizace) je projevem úpadku a krize, nebo naopak znakem rozvoje ekonomické vědy? A proč tedy vysoce formalizovaná teorie nedokáže předvídat ekonomický vývoj (především krizový)? Hlavním nositelem formalizace je ekonomie neoklasická (vyznačují se metodologickým individualismem, metodologickým instrumentalismem a metodologickou ekvilibrací) která ekonomii chápe se ekonomii kvantitativní. Její imperiální (transdisciplinární) ambice spočívají v používání ekonomického aparátu i v jiných oborech – sociologii, psychologii, historii aj. Úspěchy a rozšíření modelů neoklasiky jsou přitom prisuzovány v neposlední řadě i univerzálně použitelnému (a jednoduchému) schématu lidského chování (neoklasika jako teorie chování, s modelem striktně racionálního chování homo oeconomicus).

⁴⁸ K problematice racionality v ekonomické vědě, resp. k modelu člověka ekonomického (homo oeconomicus) a jeho extenzím blíže viz např. texty Racionalita a etická dimenze v ekonomických teoriích (vybrané problémy). *Ekonomie a*

jednorozměrných lidí jako atomů, golfových míčků či morčat, však přesvědčivě hovoří poznatky antropologů, biologů, sociologů, psychologů, neurofyziologů, biochemiků nebo badatelů behaviorálních věd – včetně bouřlivě se rozvíjející se behaviorální i experimentální ekonomie – poukazující na složité motivace ústící v širší pojetí racionality než v čistě ekonomickém smyslu. Např. i využití emocí se může v reálném světě nedokonalých informací jevit jako velmi racionální a velmi ekonomické. Standardní ekonomie ovšem svou povýšenou imperialitou staví mezi sebe a ostatní disciplíny těžko překonatelné bariéry, kdy má tendenci své čistě ekonomické principy povyšovat na obecné a univerzální principy lidského chování vůbec. Mnozí kritikové také rádi poukazují na dosavadní nedospělost ekonomie, která se (na rozdíl např. od fyziky) údajně dosud nevyrovnala s dědictvím tzv. karteziánského pohledu na svět – s principy neměnnosti, kvantifikace a redukcionismu, a to se všemi závažnými teoretickými i praktickými důsledky. Ostatně hledání nového paradigmatického zakotvení skutečné ekonomické vědy, adekvátně reagující na změněnou globální realitu 21. století náleží k nejdiskutovanějším i nejaktuálnějším výzvám dneška. A někteří tvrdí, že onou ekonomikou 21. století se má stát, ba už i stává, behaviorální ekonomie. Je tomu skutečně tak? Je skutečnou, a zásadní alternativou k mainstreamové ekonomii právě ekonomie behaviorální, opatrně kritizující neoklasiku za nereálné předpoklady ohledně racionálního spotřebitele a výrobce? Autor těchto řádků o tom přesvědčen není. Nicméně behaviorální ekonomii nelze samozřejmě ignorovat a ani přehlížet její přednosti a nesporné přínosy. Právě bouřlivý rozvoj přístupů behaviorální a experimentální ekonomii náleží k nejvýznamnějším novým trendům především mikroekonomické teorie (i mikroekonomie aplikované) na počátku 21. století.⁴⁹

Behaviorální ekonomie podle R. H. Thalera⁵⁰

Počet ekonomických nobelistů dosáhl od roku 1969 čísla 79, z čehož je jediná žena. Žijících laureátů lze (koncem roku 2017) napočítat 42. Americká příslušnost je uváděna (resp. spoluuváděna) u padesáti osmi oceněných. Coby akademické působiště v době udělení ceny figuruje nejčastěji University of Chicago, a to ve třinácti případech. Harvard University, stejně jako Massachusetts Institute of Technology, reprezentuje pět vyznamenaných. Poslední z oceněných – R. H. Thaler je mezinárodně uznávaným vědcem, známým i širší veřejnosti, jehož jméno se mezi vážnými kandidáty objevovalo již několik let. K dalším favoritům pro rok 2017 náleželi K. D. Acemoğlu, M. J. Melitz, W. D. Nordhaus nebo O. J. Blanchard nebo E. P. Lazear. Jako o budoucí laureátce nobelovského ocenění korektní média ráda spekulují o E. C. Duflové. Z mladších ekonomů a ekonomek bývají často skloňována i jména jako N. Bloom, M. Dellová, E. Farhi, R. G. Fryer, M. Gentzkow, A. N. Finkelsteinová či R. Chetty.

Pro rok 2017 byla tzv. Nobelova cena za ekonomii udělena „za rozvoj behaviorální ekonomie“. Poctěn byl jeden z jejích klíčových průkopníků a popularizátorů – Američan R. H. Thaler (*1945) z University of Chicago. Oficiálně byl vyzdvižen multidisciplinární přístup k řešení reálných problémů mezilidských interakcí a ke zkoumání chování reálných lidských bytostí. Jako průlomové byly označeny studie o psychologických předpokladech analýzy ekonomických rozhodovacích procesů a oceněn podíl na propojení ekonomie a psychologie.

Udělení poslední tzv. Nobelovy ceny za ekonomii žádné překvapení, ani vlnu vášnivých polemik, nevyvolalo. Média zaplavily titulky o ekonomovi, spojujícímu ekonomické a psychologické aspekty rozhodování, který ekonomii polidštil. Oceněný za svůj největší přínos ekonomické vědě považuje osvětlení toho, „že ekonomická rozhodnutí jsou lidská a ekonomové tuto skutečnost musí brát v potaz“. Thaler se zabývá lidským chováním především ve sféře financí a psychologií rozhodování obecně. Bývá považován za hlavního soudobého představitele behaviorální ekonomie a za zakladatele oboru behaviorální finance. Zkoumá, jaký vliv na ekonomické chování mají např. zvyky, nálady, předsudky, altruismus, a proč se za určitých okolností lidé nechovají podle neoklasického konceptu homo oeconomicus.

Ve standardní ekonomické teorii pořád dominuje neoklasická ekonomie, stavící na modelu člověka, který se neustále chová striktně racionálně. Thaler apeluje na nezbytnost začlenění psychologických aspektů, a tím zrealističtění analýz ekonomického rozhodování. Operuje s omezenou racionalitou, nepřehlíží sociální dimenze ani nedostatek sebekontroly a sebekázně. Ukazuje, jak vlastnosti skutečných lidí z masa a kostí systematicky ovlivňují hospodářské chování samotných jedinců i výsledky celých trhů. Odlišuje optimální volbu ekonů (abstraktních modelových homo oeconomicus, racionálních kalkulátorů slasti a strasti, bez emocí i chyb, bez

Management, 2006, roč. IX, č. 3, s. 19-34. ISSN 1212-3609 (spoluautorka Z. Džbáňková) nebo Pojetí člověka a racionality v ekonomických teoriích. *Marathon*, 2002, roč. 6, č. 3, s. 4-20. ISSN 1211-8591.

⁴⁹ K dalším náleží např. další rozvoj a aplikace teorie her (na tržní struktury, jejich regulace aj.) či další pronikání prvků institucionálních, resp. neoinstitucionálních do neoklasického systému (transakční náklady aj.).

⁵⁰ S využitím, a rozšířením, textu Behaviorální ekonomie oceněna ekonomickou Nobelovou cenou. *Naše Pravda*, 2017, č. 43, s. II (4). Společensko-politická příloha *Haló novin*, 20. 11. 2017. ISSN 1210-1494.

sociálních vazeb)⁵¹ a rozhodování skutečných lidí v běžném životě. Kdy pro většinu lidí bývá těžké dodržet např. novoroční předsevzetí a jejich krátkodobá pokušení (a rychlá uspokojení) jsou důvodem, proč plány šetřit na stáří či žít zdravěji nejsou často zrealizovány. Skuteční homo sapiens postrádají sílu vůle a bojují i se sebekontrolou.

Koncept omezené racionality je spojován s ekonomem, psychologem, filozofem a expertem na výpočetní techniku H. A. Simonem, který byl ekonomickým nobelovským oceněním poctěn v roce 1978 „za průkopnický výzkum rozhodovacích procesů v rámci ekonomických organizací“. Neoklasického racionálního ekonomického člověka Simon nahradil (např. pro modelování chování firmy) spolupracujícími rozhodovateli, kteří nejsou schopni jednat důsledně racionálně. Mají své osobní a sociální vazby a jejich znalost důsledků přijímaných rozhodnutí je nedostatečná. Omezená racionalita zohledňuje působení vnějších omezení spojených s nejistotou a nedostatkem informací, nákladů na získávání a zpracování informací a vlivy vnitřních omezení, vyplývajících z gnoseologických schopností samotného člověka.

Thaler omezenou racionalitu demonstruje např. majetnickým efektem. Nechtí ke ztrátám vysvětluje, proč si lidé obvykle cení věci víc, když tuto přímo vlastní nebo, proč za věci požadují vyšší cenu, nežli za kolik by tyto koupili. Dále nepřehlíží, že většina lidí sama sebe považuje za nadprůměrné jak např. při řízení auta, tak i při burzovním obchodování. Lidé, kteří peníze vydělali na burze, je snadno dál utrácejí a neberou tyto jako reálné. Riskantním investice pak přispívají ke vzniku bublin a hospodářských krizí. Thaler se snaží vysvětlovat kroky, jakými činí rozhodnutí nejenom investoři. Přístupy behaviorálních financí propojují ekonomii, finance a psychologii. Behaviorální finance reprezentují součást finanční teorie, která – na rozdíl od financí tradičních – předpokládá, že se investoři a jiní aktéři finančních trhů nechovají vždy zcela racionálně. Rozhodnutí bývají ovlivněna tím, jak lidé informace interpretují, a jak podle nich skutečně následně jednají. Thalerova metoda vnitřního účetnictví přitom mapuje tvorbu konečných finančních hodnocení pomocí oddělených výpočtů, kdy se lidé, spíše nežli na celkový dlouhodobý efekt, soustřeďují na přímé dopady. Metoda navazuje na prospektovou teorii D. Kahnemana, kdy vychází z její hodnotové funkce.

Vnitřní (též mentální) účetnictví je Thalerův termín označující určitý typ disponování s penězi, který není striktně racionální. Zcela racionální aktér by zvažoval celé své bohatství, nezáleželo by mu na jeho zdroji ani aktuální alokaci (která by mohla vést pouze k rozdílným transakčním nákladům) a uvedené by neovlivnilo rozhodování o spotřebě. Thaler (1985a) odhaluje v disponování s bohatstvím několik neracionálních znaků. Lidé mívají tendenci zařazovat si peníze do určitých skupin podle zdrojů a plánovaného určení. Skupiny mohou být dlouhodobě přetrvávající i čistě krátkodobými účty, kdy rozdělení bohatství do těchto skupin má vliv na spotřební volby. Thaler (1999) konstatuje, že vnitřní účetnictví má tři hlavní složky. První řeší, jak jsou výsledky transakcí vnímány, jak jsou činěna rozhodnutí a ta následně vyhodnocována, Druhá se věnuje rozdělováním transakcí i zdrojů do účtů a rozpočty jednotlivých účtů a část třetí se zabývá frekvencí vyhodnocování jednotlivých účtů.

Společně se H. M. Shefrinem Thaler (1981) vytváří model člověka sestávajícího ze dvou částí (plánovač vs. konatel), které mají každé jiné zájmy. Model využívají např. při úvahách o nedostatku sebeovládání v lidském konání. Dále R. H. Thaler, spolu s D. Kahnemanem, zkoumá ekonomickou férovost jednání po sněhové bouři. Odpovědi dotazovaných lidí, ohledně toho, že prodejci využívají situace a cenu lopat na sních hned zvyšují, vypovídají o tom, že toto jednání není považováno za férové. Podle pouček standardní ekonomie však nastalo přesně to, co má racionální prodejce udělat, tedy zvýšit cenu a uspokojovat náhle zesílenou poptávku. Autoři ovšem dokládají, že prodejce, který se takto skutečně zachoval (a v krajní situaci lopaty zdražil), o zákazníky nakonec přišel. Zdraženou lopatu si u něj sice mnozí s nevolí koupili, ale pro další zboží už šli jinam. Podle Thalera ohledy na poctivost vůči spotřebitelům mohou bránit firmám zvyšovat ceny v období vysoké poptávky, nicméně nikoli v časech rostoucích nákladů. Jeho teoretické a experimentální výzkumy spotřebitelských preferencí byly zmíněny i v oficiálním zdůvodnění tzv. Nobelovy ceny.

Smysl behaviorální ekonomie Thaler spatřuje v „upřímné pomoci lidem“, kteří „zůstávají náchylní k širokému spektru rutinních předsudků, které mohou vést k stejně širokému spektru trapných chyb v oblasti vzdělávání, osobních financí, zdravotní péče, hypoték a kreditních karet, štěstí i dokonce planety samotné“. Podle Thalera (např. knihy z roku 2008 či 2017) lze lidi k lepším rozhodnutím pošťouchnout promyšlenou metodou výběru a regulačními technikami, a to i bez nařizování a omezování. Např. řazením jídel v menu (se zdravějšími nahore), automatickým ukládáním části platu na důchodové spoření (pokud to dotyčný sám nezruší), menšími porcemi hranolek (většími jen na vyžádání) či umístováním miniaturních branek a míčků do pánských pisoárů. Tudíž napravovat iracionální jednání a popostrkovat lidi k dobrým rozhodnutím v duchu libertiánského paternalismu, který Thaler doporučuje tvůrcům hospodářských politik. V tomto systému je zachována svoboda volby (či její iluze) a současně paternalistická pošťouchnutí jednání ovlivňují směrem k dobrým rozhodnutím.

⁵¹ Homo economicus je dle (Thaler, Mullainathan, 2000) charakterizován nejméně následujícími atributy: a) dokonalá informovanost (disponuje veškerými informacemi o prostředcích, které vedou k jeho cílům, a disponuje také kapacitou tyto informace třídit a srovnávat), b) neomezená racionalita (z dostupných prostředků volí vždy ten nejefektivnější, který maximalizuje jeho užitek), c) metodický individualismus (při dosahování svých cílů se neohlíží na ostatní jedince).

Thalerův program behaviorálních pošťouchnutí tak staví na použití zdánlivě irelevantních faktorů k dosažení lepších výstupů a dobrých rozhodnutí (aspekt paternalismu), ale přitom nikoho k ničemu přehnaně nenutí a dává stále možnost volby i odmítnutí (aspekt libertariánství). Otázkou zůstává, jak regulátor či architekt výběru ví, co je vlastně ta dobrá a ta správná volba.

Thaler je autorem textů *Quasi-Rational Economics* (1991), *The Winner's Curse: Paradoxes and Anomalies of Economic Life* (1992), editoval *Advanced in Behavioral Finance* (1993, 2005) atd. Publikoval řadu příspěvků v prestižních časopisech a knih, z nichž některé jsou určeny i širší veřejnosti. Je spoluautorem (s právníkem C. R. Sunsteinem) bestselleru *Nudge: Improving Decision on Health, Wealth, and Happiness* (2008, česky 2010), ve kterém jsou postupy behaviorální ekonomie používány k řešení mnoha problémů. Autoři nabízejí recepty – pošťouchnutí – ohledně zlepšení rozhodování o zdraví, bohatství nebo štěstí. Dokladují, že lidé každodenně činí mnohá špatná rozhodnutí, kdy tyto omyly přitom škodí nejenom jejich peněženkám, zdraví, ale i celé planetě. Snaží se popsat způsoby, kterak lidé myslí a na tomto základě navrhnou prostředí, v němž bude pro lidi jednodušší vybrat si nejlepší alternativu pro sebe, své okolí a celou společnost. S využitím barvitých příkladů z různých oblastí života dokladují, že promyšleně postavená architektura výběru může pošťouchnout směrem k výraznému zlepšení lidských rozhodnutí, aniž by přitom porušovala právo volby.

Český překlad knihy z roku 2015 vychází jako *Neočekávané chování: Příběh behaviorální ekonomie* (2017). Opět jde o čtivý text přístupný i laikům, který představuje iracionální chování neodpovídající standardním ekonomickým modelům. Thaler např. ukazuje jako omezené sebeovládání, kdy existuje rozpor mezi tím, jak bychom chtěli jednat, a jak skutečně jednáme. Anglický termín misbehaving znamená zhruba nesprávné (či nečekané) chování. Tj. rozhodování takové, které neodpovídá standardní ekonomické teorii, podle které se lidé rozhodují tak, aby po racionální úvaze vždy maximalizovali svůj prospěch. Thaler ukazuje, že se uvedené v realitě mnohdy neděje, a taktéž, proč se to ani dít nemůže. A jaké z toho plynou důsledky pro ekonomickou teorii a pro konkrétní fungování ekonomiky. Kniha je mapováním geneze behaviorální ekonomie, která zohledňuje lidskou iracionalitu, neinformovanost či lenost apod. S využitím názorných příkladů a s teoretickým výkladem. Autor vše koncipuje v podobě jakéhosi zábavného experimentu. Text je vystavěn jako příběh, strukturován tak, že odpovídá různým tématům zajímavým pro jejich anomálnost oproti předpokladům učebnicové ekonomie (např. otázky spoření na stáří, behaviorálních financí, behaviorální ekonomické analýzy práva, odchylek od závěrů teorie her). Obsahuje i mnohé zajímavé náměty pro využití v praktickém životě, včetně návrhů, jak by s pomocí veřejného sektoru bylo možné život učinit lepší v oblastech, kde lidé samotní systematicky chybují.

Richard H. Thaler se narodil 12. 9. 1945 v East Orange v New Jersey. Studuje na Case Western Reserve University v Ohio (BA, 1967) a University of Rochester v New Yorku (MA, 1970 a Ph.D, 1974). Vyučuje na University of Rochester (1971-78) a Cornell University (1978-95). Absolvuje stáže na University of British Columbia, Massachusetts Institute of Technology či Stanford University, přednáší v New Yorku aj. Do Chicaga přichází v roce 1995 a zastává pozici profesora behaviorálních věd a ekonomie na University of Chicago Booth School of Business a ředitele Center for Decision Research. Náleží k členům American Academy of Arts and Sciences, American Finance Association, Econometrics Society nebo American Economic Association. Získal několik ocenění po celém světě, včetně např. čestného doktorátu VŠE v Praze v roce 2015. Thaler spoluzakládá společnost Fuller & Thaler Asset Management, jejíž investiční strategie zakládá na aplikaci behaviorální ekonomie na kapitálové trhy. Působil jako formální poradce D. Camerona a neformální u B. H. Obamy, radil různým vládám, kterak udělat chytřejší zákony, vstřícnější k lidem. Je uznávaným intelektuálem a úspěšným publicistou i spisovatelem. Svou nobelovskou přednášku nazval *From Cashews to Nudges: The Evolution of Behavioral Economics* a uskutečnil 8. 12. 2017.

Díky širokým aktivitám R. H. Thalera se z behaviorální ekonomie stává jeden z hlavních směrů rozvoje dnešní ekonomické vědy. Za čelného průkopníka behaviorální ekonomie však bývá označován také psycholog D. Kahneman. Na fakt, že ekonomické chování reálných lidských bytostí nikdy není zcela racionální, poukazují i noví keynesovci, jak je precizováno na osobě R. J. Schillera. Právě R. J. Schiller, spolu s R. H. Thalerem, jsou vedoucími osobami projektu *Behavioral Economics* v Národním úřadu pro ekonomický výzkum.

Behaviorální ekonomie náleží k nejmarkantněji se rozvíjejícím směrům současné ekonomické vědy, nicméně jde také o záležitost značně módní. Kombinuje přitom ekonomii s psychologii, a i díky právě Thalerovi, dochází již k opětovnému zavádění psychologických aspektů do učebnicové ekonomie. Ke zmíněným trendům náleží v neposlední řadě bouřlivý rozvoj experimentální ekonomie (s pionýry D. Kahnemanem a V. L. Smithem), někdy považované za součást behaviorální ekonomie. Behaviorální ekonomie systematicky studuje logiku lidské iracionality a přitom se snaží člověka pochopit skrze množství experimentů. Prestiž behaviorální ekonomie roste a hovoří se o proměnách tváře ekonomie, nicméně nikoli její podstaty. Behaviorální ekonomie doplňuje realističtější předpoklady o chování a všímá si zajímavých psychologických aspektů, které standardním modelům odporují. Zda výrazně přesahuje mantinely mainstreamu (a zda skutečně představuje zásadní alternativu k neoklasice) zůstává ovšem diskutabilní. Ostatně ani samotný Thaler silně zjednodušené ekonomické modely (ukazující ideální svět) nezatrácuje a snaží se tyto, na mikroekonomické úrovni, vylepšovat. Makroekonomie si musí na svou obrodu, dle Thalera, ještě počkat.

Knížní publikace R. H. Thaler:

Quasi-Rational Economics (Russell Sage Foundation, 1991); *The Winner's Curse: Paradoxes and Anomalies of Economic Life* (Free Press, 1991); *Advanced in Behavioral Finance* ((ed.), Vol. I, Russell Sage Foundation, 1993, Vol. II, Princeton University Press, 2005); *Nudge: Improving Decision on Health, Wealth, and Happiness* (Yale University Press, 2008 – spoluautor C. R. Sunstein, česky *Nudge (Štůuch): Jak postrčit lidi k lepšímu rozhodování o zdraví, majetku a štěstí*, Kniha Zlín, 2010); *Misbehaving: The Story of Behavioral Economics* (Norton, 2015, česky *Neočekávané chování: Příběh behaviorální ekonomie*, Argo/Dokořán, 2017).

Vybrané stati a časopisecké příspěvky R. H. Thaler:

An Econometric Analysis of Property Crime: Interaction Between Police and Criminals (*Journal of Public Economics*, August 1977); Toward A Positive Theory of Consumer Choice (*Journal of Behavior and Organization*, March 1980); An Economic Theory of Self-Control (*Journal of Political Economy*, April 1981 – spoluautor H. M. Shefrin); Mental Accounting and Consumer Choice (*Marketing Science*, Summer 1985a); The Relevance of Quasi Rationality in Competitive Markets (*American Economic Review*, December 1985b – společně s T. Russellem); Experimental Tests of the Endowment Effect and the Coase Theorem (*Journal of Political Economy*, December 1990 – spoluautoři D. Kahneman, J. L. Knetsch); Economic Analysis and the Psychology of Utility: Applications to Compensation Policy (*American Economic Review*, May 1991 – společně s D. Kahnemanem); Price Reactions to Dividend Initiations and Omissions: Overreaction or Drift? (*Journal of Finance*, June 1995 – spoluautoři R. Michaely a K. L. Womack); Anomalies: The Endowment Effect, Loss Aversion, and Status Quo Bias (*Journal of Economic Perspectives*, Winter 1991 – spolu s D. Kahnemanem a J. L. Knetschem); Probabilistic Insurance (*Journal of Risk and Uncertainty*, October 1997 – spoluautoři A. N. Tversky a P. P. Wakker); Mental Accounting Matters (*Journal of Behavioral Decision Making*, September 1999); From Homo Economicus to Homo Sapiens (*Journal of Economic Perspectives*, Winter 2000); How Much is Investor Autonomy Worth? (*Journal of Finance*, August 2002 – spoluautor S. Benartzi); Can the Stock Market Add and Subtract? Mispricing in Tech Stock Carve-Outs (*Journal of Political Economy*, April 2003 – společně s O. A. Lamontem); Libertarin Paternalism (*American Economic Review*, May 2003 – spolu s C. R. Sunsteinem); Anomalies: Utility Maximization and Experienced Utility (*Journal of Economic Perspectives*, Winter 2006 – spolu s D. Kahnemanem); Heuristics and Biases in Retirement Saving Behavior (*Journal of Economic Perspectives*, Summer 2007 – spoluautor S. Benartzi); The Nominal Share Price Puzzle (*Journal of Economic Perspectives*, Spring 2009 – spoluautoři W. C. Weld, R. Michaely a S. Benartzi); Annuity Puzzles (*Journal of Economic Perspectives*, Fall 2011 – spoluautoři S. Benartzi, A. Previtro); The Loser's Curse: Decision Making and Market Efficiency in the National Football League Draft (*Management Science*, July 2013 – spoluautor C. Massey); Behavioral Economics: Past, Present, and Future (*American Economic Review*, July 2016).

Doplňující informace ohledně R. H. Thaler:

Psychologie ekonomického chování (Lea, S. E., Tarpy, R. M., Webley, P., Grada, 1994); Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk (Kahneman, D., Tversky, A. N., *Econometrica*, March 1979); *Behavioral Economics* (Thaler, R. H., Mullainathan, S., NBER Working Paper Series No. 7948, 2000); *Micromotives and Macrobehavior* (Schelling, T. C., Norton, 2006); *The Foundations of Behavioral Economic Analysis* (Dharami, S., Oxford University Press, 2016); *An Introduction to Behavioral Economics* (Wilkinson, N., Klaes, M., 3. vydání, Palgrave, 2017);

<https://www.chicagobooth.edu/faculty/directory/t/richard-h-thaler>;

<https://www.fullerthaler.com>; <https://videosever.vse.cz/spublic/ruzne/Thaler/thaler.mp4>.

Živočišné pudy podle R. J. Schillera⁵²

⁵² S využitím textů Nobelovské ekonomické ocenění za rok 2013. *Naše Pravda*, 2014, č. 1, s. III (5). Společensko-politická příloha *Haló novin*, 6. 1. 2014. ISSN 1210-1494, Nositelé Nobelovy ceny za ekonomii pro rok 2013. *Politická ekonomie*, 2014, roč. LXII, č. 1, s. 141-150. ISSN 0032-3233, resp. Teorie živočišných pudů aneb průvodce moderním keynesovstvím (recenze a rozbor knihy Akerlof, G. A.; Shiller, R. J.: *Živočišné pudy. Jak lidská psychologie řídí ekonomiku a proč je podstatná pro celosvětový kapitalismus*. Praha, Dokořán a Argo 2010, 304 stran). *Acta Oeconomica Pragensia*, 2010, roč. 18, č. 6, s. 85-96. ISSN 0572-3043 a Koncepce živočišných pudů nových keynesovců (představení práce Akerlof, G. A.; Shiller, R. J.: *Živočišné pudy. Jak lidská psychologie řídí ekonomiku a proč je podstatná pro celosvětový kapitalismus*. Praha, Dokořán a Argo 2010, 304 s. ISBN 978-80-7363-299-1 (Dokořán), resp. 978-80-257-0335-9 (Argo)). *Naše Pravda*, 2011, č. 1, s. 3. Společensko-politická příloha *Haló novin*, 3. 1. 2011. ISSN 1210-1494.

Dominanci Američanů ohledně ekonomických Nobelových cen potvrzuje i trojice laureátů pro rok 2013. Poctěni byli E. F. Fama, L. P. Hansen a R. J. Schiller, „za empirickou analýzu cen aktiv“. U Famy a Hansena figuruje coby mateřské pracoviště University of Chicago, u Schillera Yale University. Cena směřovala do hlavních proudů soudobé makroekonomie – do oblastí ocenění aktiv. Ocenění vyvinuli nové metody pro analýzu trendů na trzích akcií, dluhopisů a dalších aktiv. Položili základy pro stávající chápání cen aktiv, což ovlivnilo nejenom akademickou sféru, nýbrž i praktiky na trzích. Svými modely přispěli ke zlepšení předpovídání vývoje cen akcií, úvěrů či nemovitostí. Vývoj cen aktiv je přitom zásadní pro mnohá ekonomická rozhodnutí a jejich špatné ohodnocení může přispět ke vzniku finančních krizí, často s globálními dopady. Oficiální zdůvodnění vyzdvihovalo nejen empirickou analýzu oceňování finančních aktiv, ale šířeji konstatovalo i shrnutí vývoje moderní teorie financí, s dopady na mnohá praktická investiční rozhodování. Výzkumy všech laureátů otevírají cestu k moderním modelům finančních trhů. Zásadní důsledky měla především Famaova myšlenka, že ceny finančních aktiv odrážejí všechny dostupné informace. Koncept se vžil, v různých podobách a interpretacích, pod označením teorie efektivních trhů.

Volba oceněných pro rok 2013 byla považována za zajímavou, minimálně díky rozdílnosti laureátů. Téma zájmu mají společné, názory však nikoli. Na jedné straně Schiller, který léta kritizoval příliš zjednodušená chápání finančních trhů a varoval před hypoteční krizí. A na straně druhé Fama, ale i Hansen, jejichž modely právě ke krizi přispěly. Famaův koncept totiž vedl politiky k závěrům, že finanční trhy netřeba regulovat, a ani to není možné – neboť jejich chování je efektivní a nepředpověditelné. V 80. letech tak přichází uvolnění předpisů pro obchodování s cennými papíry, což nejenom podle Schillera přispělo k vypuknutí finanční krize. Fama staví na tom, že finanční trhy jsou efektivní a fungují racionálně. Schiller zase zdůrazňuje, že aktéři dění na burzách jsou hnáni náladami a ovládáni živočišnými pudy. A výzkumy Hansena upozorňují na problémy obou předchozích teorií. V širším kontextu nutno připomenout, že Schillera možno řadit též k moderním proudům keynesovství, naproti tomu Famu s Hansenem k chicagským ekonomům, jimž je společná chicagská liberální víra v trhy. Švédská královská akademie věd usilovala nalézt společného jmenovatele celé trojice. Shodu spatřuje v tezi, že dlouhodobě trhy nemohou fungovat bez hodnověrného ocenění aktiv. Dále věří v možnost skloubení závěrů všech teorií, které mohou napomoci při ochraně před tržními bublinami. V krátkém horizontu má být chování burz nepředvídatelné a odrážet racionalitu, zatímco dlouhodobě lze toto předvídat a chování aktérů racionální být nemusí. Mnohým však zdůvodnění společné ceny pro věrozvěsta racionality Famu, pro ekonometra Hansena a pro behaviorálního ekonoma Schillera nepřipadalo příliš přesvědčivé. Zaznívaly i kritiky ohledně ocenění tématu burzovních spekulací. Včetně připomenutí, že dílo laureátů – přes přínosnost – vlastně ukazuje, jak málo je o fungování finančních trhů známo. Anebo konstatování, že zdaleka nepanuje všeobecný konsensus ohledně toho, v jaké míře trhy pracují efektivně.

S ohledem na naše téma behaviorální ekonomie se dále ze zmíněné trojice soustředíme na R. J. Schillera. Makroekonom Schiller figuruje mezi nejvýznamnějšími ekonomy i personami globálních financí dneška. Věnuje se vývoji akciových aj. trhů a technikám jejich zkoumání. Oceňován je za průkopnické příspěvky o dynamice cen aktiv a volatilitě finančních trhů. Vedle sféry behaviorálních financí zkoumá krizové řízení nebo oceňování nemovitostí, kde je využíván tzv. Caseův-Schillerův index. Schiller proslul předpověďmi, které se naplnily. Je znám širší veřejností díky ekonomickým bestsellerům. Řazen bývá k behaviorální ekonomii, a to i dokonce k jejím samotným zakladatelům. Má blízko též k novým proudům keynesovství.

R. J. Schiller náleží ke kritikům teorie efektivních trhů. Oproti Famovi tvrdí, že chování trhů do jisté míry předvídatelné je – v horizontu tří až pěti let. Podle Schillera lze určitým způsobem předpovídat dlouhodobý vývoj cen akcií a dluhopisů. Upozorňuje, že nové informace nedokáží vysvětlit fluktuace cen akcií, resp. že pohyby akciových trhů jsou větší, než by odpovídalo racionálním odhadům či vývoji makroveličin (1991 aj.). Ukazuje, že za recese jsou ceny akcií nízké a investice může přinést vysoký očekávaný výnos. Za expanze naopak. Obchodování s akciemi aj. je, podle Schillera, založeno na pudovém a emocionálním chování. Předpověditelné výkyvy cen neodpovídají tomu, že by se investoři chovali zcela racionálně a orientovali se pouze na základě cen. Poukazuje na další důležité vlivy, včetně např. averze k riziku u investorů, která se mění v čase. Jsou-li investoři ochotni riskovat méně, musí jim riziko být kompenzováno vyššími výnosy a naopak. Schillerovy výzkumy prokazují, že vývoj cen akcií nezáleží pouze na ziscích firem, ale je ovlivňován mnoha dalšími faktory, které mnohdy s danou společností nemusí přímo souviset. Proto Schiller navrhl indikátor, umožňující odstínit vlivy náhodných jevů. Využíván je pro odhady směrů vývoje na trhu.

Známým se Schiller stává díky varováním před bublinami na trzích. Předpověděl prasknutí tzv. dotcomové bubliny. V roce 2001 skutečně dochází ke strmému pádu akcií řady technologických firem. Jako jeden z prvních varuje i před krizí hypotečního trhu. Např. v roce 2005 hovoří o vznikající bublině na trhu amerických nemovitostí. Teze o nadhodnocených cenách nemovitostí však nebyly brány vážně, celebritou se stává až po splasknutí bubliny a pádu cen na americkém nemovitostním trhu, které odstartovalo finanční krizi. Týdeník *Economist* mu uděluje přezdívku Cassandra. Bývá připomínáno, že naopak Fama ještě v roce 2010 prohlašuje, že na bubliny nevěří. Má jít o populární metafory, bez hlubšího smyslu. A Schiller prý své předpovědi opakuje už tak dlouho, až mu jedna z nich vyšla. Kritické hlasy dále připomínají, že Schillerovy koncepce sice mohou

vysvětlovat, proč se investoři nerozhodují racionálně (a tím umožňují nafukování cenových bublin), ovšem nic už neříká o tom, jak mohou regulátoři finančních trhů bublinu včas rozpoznat a předejít problémům.

Za jedno z klíčových děl ve sféře behaviorálních financí je označován titul *Irrational Exuberance* (2000), určený pro širší veřejnost. Název si vypůjčil z opatnického citátu tehdejšího šéfa Fedu A. Greenspana, který místo před bublinami varoval před iracionálním nadšením v cenách aktiv. Schiller předpovídá recesi ve vývoji světového hospodářství. Rekapituluje faktory, které vyhnaly cenu akcií tak vysoko. Varuje investory před nesmyslným nadšením a nabádá k diverzifikaci. Upozorňuje, že vnímané dlouhodobé riziko je značně nízké a emoce i zvýšený zájem o akciový trh vytváří touhu dostat se do hry. Varuje před nerozumnou rozjařeností v USA i na ostatních trzích i před vrtkavostmi trhu s nemovitostmi.

Důraz Schiller klade na neracionální chování investorů. Rozpracovává koncepci živočišných pudů. Spolu s čelným představitelem americké větve nové keynesovské ekonomie G. A. Akerlofem (ekonomickým nobelistou pro rok 2001) publikují v roce 2009 knihu *Animal Spirits* (česky *Živočišné pudy. Jak lidská psychologie řídí ekonomiku a proč je podstatná pro celosvětový kapitalismus*, 2010). Ekonomické chování autoři nepovažují nikdy za zcela racionální. Mají na něj vliv i psychologické reakce, často povahy spíše pudové. Ekonomické dění tedy není určováno pouze racionálními lidskými motivy, měřitelnými proměnnými či matematicky vyjádřitelnými vztahy. Velmi významnou roli hrají též mocné psychologické síly, které J. M. Keynes nazývá animal spirits. K nim náleží důvěra, spravedlnost, nepoctivost a zlá vůle, podléhání peněžní iluzi nebo např. silné vnímání a prožívání archetypálních příběhů. A právě tyto mohou napomoci k vysvětlení jevů, jako jsou prudké výkyvy cen akcií nebo cen nemovitostí, vývoj míry úspor i nezaměstnanosti, chudoba menšin nebo samotné hospodářské krize. A též i u soudobých hospodářských či finančních krizí lze živočišné pudy (v podobě chamtivosti bankéřů nebo kolapsu důvěry v bankovní systém aj.) vnímat coby jednu z důležitých, a i hlavních, příčin. Zkoumání ústí v závěry o tom, že vláda by regulací měla krotit přehnaný optimismus trhů, který vede (a vedl) k finančním krizím.

Text je psán svižně a živým jazykem, vesměs srozumitelným též i laickému (či pouze mírně poučenému) zájemci. Jde o jakéhosi průvodce soudobým keynesovstvím. Lekce z makroekonomie jsou doplněny přesahy do hospodářských dějin, dějin sociálně-ekonomických teorií, hospodářské politiky, financí, politologie, sociologie a též i psychologie či behaviorální ekonomie. Autoři ve své koncepci přisuzují ústřední roli právě živočišným pudům a jejich význam v makroekonomii dokumentují mnoha příklady. Kniha sice žádné úplně převratné a zcela revoluční myšlenky neobsahuje, leč inspirativní a solidní pomůckou je. A poukazuje na mnoho slabších míst standardních učebnicových modelů, stále se nacházejících v zajetí víry o všemocné neviditelné ruce i všudypřítomné racionalitě. Její první část vykresluje pětici živočišných pudů i to, jak ovlivňují ekonomiku. Jedná se o důvěru, spravedlnost, nepoctivost a asociální jednání, peněžní iluzi a příběhy. Část druhá nastoluje osm zásadních otázek a přináší odpovědi právě prostřednictvím subjektivně-psychologických příčin. Autoři nastolují otázky příčin ekonomických krizí, úlohy centrálních bank, současné finanční aj. krize, nedobrovolné nezaměstnanosti, vazby inflace a nezaměstnanosti, zběsilých výkyvů cen akcií i cen realit nebo přetrvávající chudobu menšin typu Afroameričanů v USA. Do problematiky sice vnášejí zajímavý náhled, nicméně zohledňují a vnímají pouze některé aspekty. Před řadou z nich, nehodících se do jejich konstrukce, však zavírají oči zcela. Nezdědka zůstávají na povrchu problémů, resp. vše svádějí na všemocné živočišné pudy. A i přes jistou netradičnost celé koncepce živočišných pudů významně autoři mantinely mainstreamové ekonomie nepřekračují. Nicméně standardní ekonomickou teorii obohacují o reálnější dimenzi a přibližují zpět od matematických formulí a ideologických dogmat k reálnému životu a skutečným lidem. Přitom však ze všech částí na čtenáře neustále dýchá povinná (a otravná i pokrytecká) politická (hyper)korektnost i zcela zjevná snaha o salonní přijatelnost. Byť s mnoha drobnými (a povětšinou docela neškodnými) rýpnutími, resp. mírnou a velmi krotkou kritikou tržních principů a globálního kapitalistického společenského uspořádání.

Robert James Schiller se narodil v Detroitu 29. 3. 1946. Studuje na University of Michigan (B.A., 1967) a Massachusetts Institute of Technology (MSc., 1968, Ph.D., 1972). Je ovlivněn F. Modiglianem (ekonomickým nobelovským laureátem pro rok 1985), který vede jeho disertaci (na téma [Rational Expectations and the Structure of Interest Rates](#)). Postupně se Schiller dostává k dříve přehlížené behaviorální ekonomii. Tato, vedle ekonomických hypotéz využívá i poznatků ostatních věd o člověku – psychologie, sociologie, antropologie či neurověd. Behaviorální ekonomové konstruují modely chování a myšlení člověka, stavu a dynamiky společenství, firem i celých ekonomik. Podle Schillera behaviorální ekonomie přitom není ve fundamentálním střetu s matematickou ekonomikou, ovšem může být v rozporu s některými módními ekonometrickými modely. Ekonomie má svou důležitou kvantitativní stránku. Není ale snadné skloubit matematické poznatky s takovými proměnnými, které jsou nezbytné k tomu, aby ekonomické modely braly v potaz neredukovatelný lidský faktor.

Schiller vyučuje na University of Minnesota (1972-74), bádá v National Bureau of Economic Research (1974-75), působí coby docent, resp. profesor ekonomie na financí na Wharton School, University of Pennsylvania (1974-81) a jako hostující profesor na Massachusetts Institute of Technology (1981-82) aj. Od roku 1982 pracuje na Yale University, na pozici profesora ekonomie a na [Yale School of Management's](#) International Center for Finance. Založil investiční firmu, kde působí jako hlavní ekonom. Je členem významných organizací (American Economic Association, Eastern Economic Association etc.). Aktivně působí

v prestižních ekonomických časopisech a stal se laureátem řady ocenění. Publikoval desítky příspěvků, ve kterých se věnuje i aktuálním hospodářsko-politickým otázkám. *Speculative Asset Prices* nazval svou nobelovskou přednášku přednesenou dne 8. 12. 2013.

Knižní publikace R. J. Schillera:

Market Volatility (MIT Press, 1989); *Who's Minding the Store?* (Century Foundation, 1992); *Macro Markets: Creating Institutions for Managing Society's Largest Economic Risks* (Oxford University Press, 1993); *Irrational Exuberance* (Princeton University Press, 2000, česky *Investiční horečka. Iracionální nadšení na kapitálových trzích*, Grada, 2010); *The New Financial Order: Risk in the 21st Century* (Princeton University Press, 2003); *The Subprime Solution: How Today's Global Financial Crisis Happened and What to Do about It* (Princeton University Press, 2008); *Animal Spirits: How Human Psychology Drives the Economy, and Why It Matters for Global Capitalism* (Princeton University Press, 2009 – spoluautor G. A. Akerlof, česky *Živočišné pudy. Jak lidská psychologie řídí ekonomiku a proč je podstatná pro celosvětový kapitalismus*, Dokořán/Argo, 2010); *The Squam Lake Report: Fixing the Financial Markets* (Princeton University Press, 2010 – spolu s dalšími); *Reforming US Financial Markets: Reflections Before and Beyond Dodd-Frank* (MIT Press, 2011); *Finance and the Good Society* (Princeton University Press, 2012); *Phishing for Phools: The Economics of Manipulation and Deception* (Princeton University Press, 2015 – spoluautor G. A. Akerlof).

Vybrané stati a časopisecké příspěvky R. J. Schillera:

A Distributed Lag Estimator Derived from Smoothness Priors (*Econometrica*, July 1973); Inflation, Rational Expectations and the Term Structure of Interest Rates (*Economica*, February 1973 – spolu s F. Modiglianím); The Gibson Paradox and Historical Movements in Real Long Term Interest Rates (*Journal of Political Economy*, October 1977 – společně s J. J. Siegelem); Rational Expectations and the Dynamic Structure of Macroeconomic Models: A Critical Review (*Journal of Monetary Economics*, January 1978); The Volatility of Long Term Interest Rates and Expectations Models of the Term Structure (*Journal of Political Economy*, December 1979); Can the Federal Reserve Control Real Interest Rates? (in Fischer, S. (ed.): *Rational Expectations and Economic Policy*. University of Chicago Press, 1980); Do Stock Prices Move Too Much to be Justified by Subsequent Changes in Dividends? (*American Economic Review*, June 1981); The Determinants of the Variability of Stock Market Prices (*American Economic Review*, May 1981 – spolu s S. J. Grossmanem); Smoothness Priors and Nonlinear Regression (*Journal of the American Statistical Association*, September 1984); Financial Markets and Macroeconomic Fluctuations (in Butkiewicz, J. L. (ed.): *Keynes Economic Legacy*. Praeger, 1985); Stock Prices, Earnings and Expected Dividends (*Journal of Finance*, July 1988 – společně s J. Y. Campbell); The Efficiency of the Market for Single Family Homes (*American Economic Review*, March 1989 – spoluautor K. E. Case); Comparing Information in Forecasts from Econometric Models (*American Economic Review*, June 1990 – společně s R. C. Fair); World Income Components: Measuring and Exploiting Risk Sharing Opportunities (*American Economic Review*, September 2001 – spoluautor S. Athanasoulis); From Efficient Markets Theory to Behavioral Finance (*Journal of Economic Perspectives*, Winter 2003); Designing Indexed Units of Account (In Klein, L. R. (ed.): *Long-Run Growth and Short-Run Stabilization: Essays in Memory of Albert Ando*. Elgar, 2006); The Life-Cycle Personal Accounts Proposal for Social Security: An Evaluation of President Bush's Proposal (*Journal of Policy Modeling*, May 2006); Historic Turning Points in Real Estate (*Eastern Economic Journal*, Winter 2008); Narrative Economics (*American Economic Review*, April 2017).

Doplňující informace ohledně R. J. Schillera:

Is There a Bubble in the Housing Market? (Case, K. E., Schiller, R. J., Brookings Institution, 2003); Robert Shiller interviewed by John Campbell (Campbell, J. Y., Shiller, R. J., in Samuelson, P. A., Barnett, W. A.: *Inside the Economist's Mind: Conversations with Eminent Economists*, Blackwell/Wiley, 2007);

<http://aida.wss.yale.edu/~shiller>; <http://www.irrationalexuberance.com>.

Psychologické základy ekonomických modelů podle D. Kahnemana⁵³

Pro rok 2002 byl tzv. Nobelovou cenou za ekonomii oceněn izraelsko-americký psycholog D. Kahneman (z Princeton University) „za integraci poznatků psychologického výzkumu do ekonomických věd, zejména v souvislosti s lidským uvážováním a rozhodováním v podmínkách nejistoty“. Vyzdvižen byl přínos k poznání psychologických základů ekonomických modelů a, obdobně jako u druhého oceněného V. L. Smithe, také k rozvoji experimentální ekonomie.

⁵³ S využitím, a rozšířením, textu Nositelé Nobelovy ceny za ekonomii 2002. *Acta Oeconomica Pragensia*, 2010, roč. 18, č. 2, s. 88-95. ISSN 0572-3043.

Kahneman byl vyznamenán cenou za ekonomii, ač vlastně tuto nikdy neprovozoval. Ovšem aplikoval do ekonomické vědy psychologická hlediska. Výsledky jeho výzkumů položily základy nové oblasti zkoumání, neboť ukázaly, že v myšlení může docházet ke zkratkám vedoucím k systematickému porušování základních principů teorie pravděpodobnosti. Nejen tyto experimenty mohou napomoci k vysvětlení např. velkých kolísání na finančních trzích a celé řady dalších jevů, které dostatečně nepostihují standardní ekonomické modely. D. Kahneman přitom náleží k zakladatelům prudce se rozvíjející behaviorální ekonomie.

Dlouhodobě spolupracoval s psychologem Amosem Nathanem Tverským (1937-96), se kterým koncipoval mnohé ze zásadních příspěvků (1972, 1974, 1982 aj.). Spolu dokázali jednoduchými prostředky (z nichž jsou ale některé považovány již za metodicky překonané), navodit situace, v nichž respondenti uvažovali a rozhodovali se v rozporu s řadou všeobecně přijímaných zásad racionálního myšlení. Dokládají, že reální lidé takto činí pravidelně a systematicky. A to způsoby, které lze pochopit a interpretovat pomocí alternativních hypotéz, jež konkurují předpokladům, s nimiž operují standardní ekonomové. Rozhodnutí za nejistoty se mohou významně lišit např. od předpovědí pomocí modelu maximalizace očekávaného užítku. Jedním ze směrů kritiky modelu je přístup heuristiky a zkreslení, vycházející z prací Kahnemana a Tverského. Výsledný model člověka bývá nazýván jako tzv. K-T člověk.

Jmenování rozpracovávali kategorie uvažování a heuristiky. Uvažování označuje první fázi rozhodování, kdy subjekt odvozuje nové poznatky o úloze z poznatků již známých. Koncem 60. let a během 70. let zkoumají uvažování v podmínkách nejistoty a rizika. Heuristiky (a biasy) jsou známým výzkumným programem, kterému se autoři začali věnovat především od vydání článku z roku 1974. Heuristiky jsou považovány za důležitý faktor, měnící pohled na lidské rozhodování. Heuristikou označují myšlenkový postup redukující složité úlohy v oblasti odhadování pravděpodobnosti a predikcí hodnot na jednodušší uvažovací operace. Lidé při usuzování nepostupují nutně logicky, ale používají spíše myšlenkové zkratky – heuristiky. Ty vedou ve většině případů k správnému či alespoň přibližně správnému závěru, nicméně při nesprávném použití způsobují systematické odchylky a logické chyby, resp. kognitivní zkreslení (biasy). Mentální zkratky nám tedy kognitivní procesy při rozhodování urychlují a zjednodušují, ovšem generují zároveň větší šanci na chyby. V roce 1974 jsou identifikovány heuristiky reprezentativnosti,⁵⁴ dostupnosti⁵⁵ a ukotvení.⁵⁶ Problematice heuristik se dále věnují mnozí jiní a jsou doplněny další případy. Heuristika reprezentativnosti se nyní zahrnuje pod obecnější prototypové heuristiky (2002). Prohřešky proti zákonitostem správného statistického uvažování autoři dokumentují na výsledcích pokusů a dotazníkových šetření. Výzkumy Kahnemana a Tverskyho vedly k četným polemikám a staly se inspirací pro práce mnoha psychologů a později stále častěji i ekonomů. Na datech z laboratoře i každodenní praxe jsou dokumentovány pojmy, zavedené právě Kahnemanem a Tverským.

⁵⁴ Čím více se daná událost (objekt, osoba aj.) podobá prototypu dané kategorie, tím větší je pravděpodobnost, že do ní patří. Heuristika vede k usuzování, že je-li vlastnost charakteristická pro určitou skupinu jevů, očekáváme, že setkáme-li s jevem, který vlastnost má, existuje vysoká pravděpodobnost, že tento jev náleží do dané skupiny. Což vede k zanedbávání poměrů ohledně zastoupení skupin v celku. Pro správný odhad pravděpodobnosti, že jev patří do určité skupiny, je přitom potřeba znalosti nejenom pravděpodobnosti, že člen dané skupiny bude mít určitou vlastnost, ale i znalosti zastoupení skupiny v celém vzorku. Jedním z pomýlených usuzování, a zkreslení, založených na této heuristice je víra v tzv. *zákon malých čísel*. Lidé pak činí ukvapené a mylné (nebo ničím nepodložené) závěry z malých vzorků, ale přitom tyto nepovažují za nepřesné, i když bývají třeba dílem náhody.

⁵⁵ Heuristika dostupnosti (či vybavitelnosti) uvádí, že události a jevy posuzujeme dle toho, jak je pro nás snadné vzpomenout si na něco, co považujeme za relevantní příklady daného jevu. Způsobuje, že pravděpodobnost nastání určitého jevu odhadujeme podle toho, jak dobře si tento dokážeme vybavit, jak je nám dostupný. Což může vést k přeceňování rizik, kterým věnuje pozornost (např. katastrofy, terorismus, neštěstí, která se nedávno udála nám či našim blízkým) a naopak podceňování rizik těch událostí, která jsou pro nás hůře pamatovatelná a na která si už nevzpomeneme (např. dopravní nehody, dávné zdravotní obtíže). Spoléhání se na dostupnost vede k několika typům systematických chyb. *Zkreslení z důvodu snadnosti vybavení příkladů* spočívá v tom, že kategorie, jejíž příklady jsou nám snadněji vybavitelné, bývá posuzována jako početnější. Dalším příkladem zkreslení je *iluzorní korelace* (spojení mezi dvěma jevy se může zdát časté proto, že se nám snadno vybavují typy případů, kdy nastaly tyto jevy spolu, přestože skutečná korelace mezi jejich výskyty může být jen velmi malá) nebo *konfirmační zkreslení* (vedoucí k vyhledávání a přijímání dalších informací, které podporují určitá tvrzení nebo zažitý názor, a naopak podceňování a přehlížení informací, které by tento vyvracely).

⁵⁶ Heuristika ukotvení (a přizpůsobení) poukazuje na to, že v případě, neznáme-li odpověď na určitou otázku, použijeme jiný, někdy i poměrně relevantní, fakt (coby mentální kotvu), který je nám už znám a tento následně upravíme ve směru, v němž se domníváme, že by se tam mohla nalézat správná odpověď. Přičemž je důležité právě náležité přizpůsobení. Ovšem často jsou lidé jako kotvu ochotni akceptovat i naprosto nesouvisející fakt. K tomuto efektu může docházet např. při slevách v obchodech, včetně uváděných původních cen. Tato se pro nás stává kotvou, oproti které bude aktuální cena působit značně výhodně. Podle Tverskyho a Kahnemana první informace mívá pro nás největší váhu a pod jejím vlivem hodnotíme i zbytek. Zmíněné zkoumali Tversky a Kahneman (1974) v různých experimentech. Později, podle knihy z roku 2011, Kahneman rozlišuje dva různé mechanismy efektu ukotvení, související s činností Systému 1 a 2. K fungování těchto systémů váže taktéž i některá výše zmíněná zkreslení. Dodejme, že v učebnicích psychologie figuruje např. i efekt zarámování. Jde o tendence reagovat na určitou situaci podle toho, zda je formulována jako zisk nebo jako ztráta. Lidé mají obecně tendenci méně riskovat, jedná-li se o ziskovou situaci a naopak více riskují, jde-li se o ztrátovou situaci.

Kahneman s Tverským významně zasáhli do vývoje poznání v oblasti porovnávání alternativ, zejména za nejistoty. Jedná se o úlohy, v nichž výsledky akcí závisejí na tom, které ze stavů okolí nastane. Uvedené přitom subjekt předem s jistotou nezná, a ani není schopen ovlivnit. Poukázali na to, že standardně používaný Neumann-Morgensternův model racionálního rozhodování založený na maximalizaci očekávaného užítku je nutné považovat za normativní. Jako alternativu vytvořili deskriptivní teorii známou jako prospektový model (1979). Prospektová teorie je založena na charakteristikách, které relativizují racionalitu v rozhodování. Jednotlivci zde nejprve daný problém transformují na množinu jednoduchých vyhlídek prostřednictvím tzv. procesu editování. Dále pravděpodobnostem, stanoveným pro jednotlivé vyhlídky, přiřazují rozhodovací váhy. K hlavním rysům náleží úloha referenčního bodu, averze ke ztrátě a transformace pravděpodobnosti. Referenčním bodem označují konkrétní hodnotu, s níž jsou výsledky jednotlivých alternativ porovnávány. Do jeho úlohy včlenili princip klesajícího mezního užítku, s důležitými konsekvencemi pro charakteristiky užítkové funkce. Averzí ke ztrátě popisují empirické zjištění, že ztráty (oproti referenčnímu bodu) se rozhodovatelům zdají obvykle větší než zisky stejného rozsahu. Transformace pravděpodobnosti nastává proto, že možné výsledky alternativ jsou násobeny nikoli jejich objektivními pravděpodobnostmi, nýbrž jejich transformacemi. Tyto autoři nazývají rozhodovacími váhami, které vedle pravděpodobnosti zahrnují taktéž i jiné faktory.

V článku z roku 1992 Kahneman a Tversky navrhli empiricky i teoreticky zdokonalenou verzi nazvanou kumulativní prospektová teorie. Společným hlavním rysem obou verzí je hodnocení akcí na základě jejich výsledků a pravděpodobností, s nimiž akce k výsledkům vedou. Místo původní užítkové funkce však kumulativní koncepce operuje s funkcí hodnotovou a jejími charakteristikami, umožňujícími lépe vysvětlit některé aspekty lidského rozhodování.

Daniel Kahneman se narodil 5. 3. 1934 v Tel Avivu. Za II. světové války žil ve Francii a do vlasti se navrátíl roku 1946. Bakalářská studia psychologie a matematiky (B.A.) ukončil v roce 1954 na Hebrew University v Jeruzalémě. Roku 1961 získal doktorát (Ph.D.) z psychologie na University of California v Berkeley. V mezidobí sloužil v izraelské armádě a byl autorem systému vstupních pohovorů s branci, používaného řadu let. Má dvojí občanství, izraelské a americké. Pracoval jako profesor na Hebrew University v Jeruzalémě (1961-77), v Center for Advanced Study in the Behavioral Sciences při Stanford University (1972-73), na University of British Columbia (1978-86) či University of California v Berkeley (1986-93) aj. Od roku 1993 působí jako profesor na katedře psychologie na Princeton University. V současnosti je též emeritním profesorem psychologie a veřejných věcí na Woodrow Wilson School of Public and International Affairs Princeton University. Je nositelem řady ocenění a čestných titulů, členem významných institucí (American Academy of Arts and Sciences, American Psychological Association, Econometric Society, Society for Economics Science atd.) i pracovníkem redakčních rad odborných periodik (např. *Journal of Risk and Uncertainty*, *Economics and Philosophy*). Značně rozsáhlé jsou jeho publikační aktivity. Tradiční nobelovskou přednášku proslovil na téma *Maps of Bounded Rationality* 8. 12. 2002.

I laickým zájemcům o psychologické základy ekonomických modelů je možné doporučit knihu *Myšlení – rychlé a pomalé* (originál 2011, česky 2012). Autor poutavě seznamuje se dvěma systémy řídicími, jak lidé přemýšlí a jak se rozhodují. Kahnemanův průvodce myslí vtahuje čtenáře do dialogu o tom, jak přemýšlíme, a přitom odhaluje, kdy můžeme, a kdy naopak nesmíme, věřit intuici (Systém 1). A kdy, a jak, máme čerpat z přínosu myšlení pomalého (Systém 2). Nabízí praktické i poučné poznatky, jak vznikají naše rozhodnutí v pracovním i osobním životě. A v neposlední řadě návod, kterak se můžeme vyvarovat chyb.

První část vykresluje rozdíly mezi automatickým fungováním Systému 1 a řízeným fungováním Systému 2. Systém 1 je rychlý, intuitivní a emocionální. Systém 2 je pomalý, váhový a logický.⁵⁷ Text ukazuje, jak asociativní paměť, tvořící jádro Systému 1, nepřetržitě konstruuje logické interpretace toho, co se kolem člověka děje. Přibližuje složitost a bohatost automatických, často nevědomých procesů, které tvoří základ intuitivního myšlení. A naznačuje, jak automatické procesy vysvětlují heuristiku úsudku. Další část rozvíjí studium heuristiky úsudku a zkoumá otázku, proč pro člověka bývá tak obtížné uvažovat statisticky? Poukazuje na to, že lidé snadno uvažují asociativně, metaforicky a kauzálně. Ovšem statistika vyžaduje přemýšlet o mnoha věcech najednou, což je něco, k čemu rychlý Systém 1 není projektován. V následných částech knihy se D. Kahneman zaměřuje na záhadná omezení v lidské mysli. Jde o přílišnou věru v to, co víme, a zjevnou neschopnost rozpoznat plný rozsah naší nevědomosti a nejistoty. Lidé vykazují sklony nadhodnocovat to, jak rozumí světu, a podhodnocovat roli náhody. Další pasáže diskutují se standardní ekonomii povahu rozhodování a předpoklad, že ekonomičtí aktéři jsou racionální. Zde jsou představeny klíčové prvky prospektové teorie (z roku 1979), zahrnující model dvou myšlenkových systémů. Autor též seznamuje s několika typy rozhodování, která se odchylují od pravidel racionality. Poslední část přibližuje nový výzkum ohledně rozlišování mezi dvěma „já“ –

⁵⁷ Zjednodušeně řečeno – modelový *homo economicus* (podle R. H. Thaler *ekon*) má pouze Systém 2. Předmětem behaviorální ekonomie je přitom ovšem především Systém 1. Rychlý, intuitivní a evolučně starý, který dává rychlé odpovědi velmi levně (*heuristiky*). Má však i svou odvrácenou stranu, kdy v určitých typech situací chybuje (*biasy*). Heuristiky ukazují způsob, kterak nahradit příliš složitou otázku otázkou jednodušší, tak aby (za obvyklých okolností) byly odpovědi na zástupnou otázku dostatečně dobré i ohledně otázky původní.

prožívajícím já a pamatujícím já – které nemají stejné zájmy. Rozdílnost lze spojovat např. s hodnocením blahobytu, kde zjišťujeme, že to, co dělá šťastným naše prožívající já, není úplně totéž, co uspokojuje naše pamatující já. Způsob, kterým se dvě já uvnitř jednoho těla snaží dosáhnout štěstí, vyvolává řadu složitých otázek na úrovni jednotlivce i celé společnosti.

Knižní publikace D. Kahnemana:

Attention and Effort (Prentice-Hall, 1973); *Human Engineering of Decision in Ethics in an Age of Pervasive Technology* (Westview Press, 1980); *Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases* ((eds.), Cambridge University Press, 1982 – spolu s P. Slovicem a A. N. Tverskym); *Well-Being: The Foundations of Hedonic Psychology* ((eds.), Russell Sage Foundation Press, 1999 – spolueditoři E. Diener a N. Schwarz); *Choices, Values, and Frames* ((eds.), Cambridge University Press, 2000 – společně s A. N. Tverskym); *Heuristics and Biases: The Psychology of Intuitive Judgment* ((eds.), Cambridge University Press, 2002 – spolueditoři T. Gilovich a D. Griffin); *Thinking: Fast and Slow* (Farrar, Straus and Giroux, 2011, česky *Myšlení – rychlé a pomalé*, Jan Melvil, 2012).

Vybrané stati a časopisecké příspěvky D. Kahnemana:

The Semantic Differential and the Structure of Inferences Among Attributes (*American Journal of Psychology*, December 1963); Belief in the Law of Small Numbers (*Psychological Bulletin*, June 1971 – společně s A. N. Tverskym); Subjective Probability: A Judgment of Representativeness (*Cognitive Psychology*, July 1972 – spolu s A. N. Tverskym); On the Psychology of Prediction (*Psychological Review*, July 1973 – společně s A. N. Tverskym); Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases (*Science*, September 1974 – spolu s A. N. Tverskym); Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk (*Econometrica*, March 1979 – spolu s A. N. Tverskym); The Framing of Decisions and the Psychology of Choice (*Science*, January 1981 – společně s A. N. Tverskym); Fairness as a Constraint on Profit Seeking: Entitlements in the Market (*American Economic Review*, September 1986 – spolu s J. L. Knetschem a R. H. Thalerem); Norm Theory: Comparing Reality to Its Alternatives (*Psychological Review*, April 1986 – společně s D. T. Millerem); Rational Choice and the Framing of Decision (*Journal of Business*, October 1986 – spolu s A. N. Tverskym); Experimental Tests of the Endowment Effect and the Coase Theorem (*Journal of Political Economy*, December 1990 – spolu s J. L. Knetschem a R. H. Thalerem); Anomalies: The Endowment Effect, Loss Aversion, and Status Quo Bias (*Journal of Economic Perspectives*, Winter 1991 – společně s J. L. Knetschem a R. H. Thalerem); Economic Analysis and the Psychology of Utility: Applications to Compensation Policy (*American Economic Review*, May 1991 – spolu s R. H. Thalerem); Judgment and Decision Making: A Personal View (*Psychological Science*, May 1991); Advances in Prospect Theory: Cumulative Representation of Uncertainty (*Journal of Risk and Uncertainty*, October 1992 – spolu s A. N. Tverskym); Timid Choices and Bold Forecasts: A Cognitive Perspective on Risk Taking (*Management Science*, January 1993 – spoluautor D. Lollo); On the Reality of Cognitive Illusions (*Psychological Review*, July 1996 – spolu s A. N. Tverskym); Back to Bentham? Explorations of Experienced Utility (*Quarterly Journal of Economics*, May 1997 – společně s P. P. Wakkerem a R. Sarinem); New Challenges to the Rationality Assumption (*Legal Theory*, June 1997); Aspects of Investor Psychology (*Journal of Portfolio Management*, Summer 1998 – spolu s M. W. Riepem); Economic Preferences or Attitude Expressions?: An Analysis of Dollar Responses to Public Issues (*Journal of Risk and Uncertainty*, December 1999 – spolu s I. Ritovou a D. A. Schkadem); Choosing Less-Preferred Experiences for the Sake of Variety (*Journal of Consumer Research*, June 1999 – spolu s R. K. Ratnerovou a B. E. Kahnovou); Living with Uncertainty: Attractiveness and Resolution Timing (*Journal of Behavioral Decision Making*, March 2000 – společně s D. Lovallem); A Psychological Perspective on Economics (*American Economic Review*, May 2003); Maps of Bounded Rationality: Psychology for Behavioral Economics (*American Economic Review*, December 2003); Toward National Well-Being Accounts (*American Economic Review*, May 2004 – spolu s A. B. Kruegerem, D. A. Schkadem, N. Schwarzem a A. Stonem); Living, and Thinking About It: Two Perspectives on Life (in Huppert, F. A., Baylis, N., Keverne, B. (eds.): *The Science of Well-Being*, Oxford University Press, 2005 – společně s J. Rišem); Anomalies: Utility Maximization and Experienced Utility (*Journal of Economic Perspectives*, Winter 2006 – společně s R. H. Thalerem); Developments in the Measurement of Subjective Well-Being (*Journal of Economic Perspectives*, Winter 2006 – spolu s A. B. Kruegerem).

Doplňující informace ohledně D. Kahnemana:

Daniel Kahneman a psychologické základy ekonomie (Skořepa, M., *Politická ekonomie*, 2004, č. 2); *Rozhodování jednotlivce: teorie a skutečnost. Obecná část* (Skořepa, M., Karolinum, 2005); Teorie očekávaného užítku versus kumulativní prospektová teorie: empirický pohled (Skořepa, M., *AUCO Czech Economic Review*, 2007, č. 2); <http://www.princeton.edu/~kahneman>.

Experimentální ekonomie podle V. L. Smithe⁵⁸

Společně s D. Kahnemanem, byl tzv. Nobelovou cenou za ekonomii pro rok 2002 poctěn americký ekonom V. L. Smith (v době udělení působící na George Mason University ve Fairfaxu). Cena byla udělena „za zavedení laboratorních experimentů jako nástroje empirické ekonomické analýzy, zvláště v oblasti alternativních tržních mechanismů“. Oficiálně bylo vyzdviženo položení základů pro experimentální ekonomii jako nový obor, resp. průkopnické využití poznatků psychologie a experimentální ekonomie při analýze rozhodování.

Zpočátku Smith výzkum orientoval na problémy investic, kapitálu a teorie výroby (1961). Později publikoval práce z oblastí financí či ekonomických zdrojů (1971); v roce 1982 (spolu s S. J. Rassentim a R. L. Bulfinem) analyzuje kombinatorické aukce atd. V. L. Smith spoluzakládá experimentální ekonomii a přispívá k jejímu rozvoji i značné popularizaci. Je stoupencem myšlenky, že v laboratorních podmínkách lze otestovat mnohé z ekonomických tezí. Experimenty umožňují např. analyzovat dopady různých tržních intervencí, aniž by bylo nutné zásahy provádět v praxi. Smith demonstruje důležitost alternativních modelů a stává se průkopníkem kontrolovaných laboratorních experimentů, zkoumajících fungování trhů. Přitažlivost disciplíny umocňuje řada stále uspokojivě nezodpovězených a mnohdy i nemálo kontroverzních otázek. Např. ohledně aplikovatelnosti experimentálních poznatků v praxi či vzájemné porovnatelnosti výsledků a jejich robustnosti. Výsledky experimentální ekonomie jsou přitom přijímány se stále větší důvěrou, a to jak akademiky, tak i vládními institucemi aj. Smith vyvinul řadu experimentálních metod a vytvořil standard pro spolehlivý laboratorní experiment. Zavádí experiment jako nedílnou součást empirické ekonomické analýzy.

Smith byl inspirován experimentem (smlouvání prodejců a kupců fiktivní komodity), který ve výuce prováděl E. H. Chamberlin. Tento hodlal ukázat, že konkurence je ve skutečnosti nerealizovatelná. Smith upravuje smlouvací proceduru směrem k dokonale konkurenčnímu prostředí a zavádí několik kol obchodování, aby poskytl možnost poučení z chyb. Z výsledků odvozuje teoretickou křivku poptávky a nabídky a v průsečíku stanovuje cenu, odpovídající teoretické rovnovážné ceně v dokonalé konkurenci. Experiment opakoval, obměňoval a vždy docházel k závěrům v souladu s konkurenčním prostředím. Výsledky publikoval roku 1962. Významnou změnu v designu experimentu provedli s Ch. R. Plottem (1978), když změnili tržní instituce a poukázali na jejich význam. Účastníci experimentu již nemohli své nabídky během jednoho kola měnit libovolněkrát, nýbrž pouze jednou. Výsledkem modifikace byla zřetelně pomalejší konvergence ceny k teoretickému rovnovážnému optimu. Důležitost tržních institucí, resp. pravidel a omezení trhů a směnných systémů (např. toho, jak výnosy z aukcí závisejí na aukční metodě) pro výkonnost trhů demonstruje v mnoha experimentech.

Ústředním tématem jeho vědecko-výzkumného zaměření jsou tržní mechanismy a jejich projektování, kde jsou teoreticky významné především rané příspěvky Smithe. Dohlížel na tisíce experimentů a pomohl i s vývojem politik, zavádějících tržní principy do nových oblastí (např. v prodeji elektřiny). Vyzdvihuje přitom lidskou náklonnost ke směně pravděpodobně zapříčiňující vznik obchodu a trhů. V ideologickém vývoji dospěl až k libertariánskému přesvědčení. Smith věří v efektivnost trhů a propaguje systémy maximalizující svobodu jednotlivce, který je omezován ostatními ve společnosti. Podílel se na různých experimentech s vytvářením trhu pro velkoobchod s elektřinou, které testoval v 90. letech 20. století v Austrálii, nebo na experimentech pro NASA atd. Experimentální ekonomie přitom proniká i do řešení mezinárodních otázek či napomáhá při řešení problémů s tvorbou a splasknutím různých bublin aj. Spolu s R. N. Hussamem a D. Porterem V. L. Smith (2008) pomocí umělého akciového trhu zkoumají, zda jsou lidé schopni poučit se z chyb a neopakovat je.

V. L. Smith rozpracovává oblast experimentální metodologie, kdy se zabývá koncepcí indukované hodnoty nebo metodou testování aerodynamickým tunelem. Teorie indukované hodnoty přitom předpokládá platnost principů konceptu mezního užitku. Umožňuje přiřadit účastníkům experimentů určitou poptávkou funkci tím, že tyto odměňuje podle určité funkce odměn, závislé na poptávaném množství a ceně. Tímto pomáhá řešit problém, kdy je rozhodování o koupi a prodeji při experimentech ovlivňováno potenciálními zisky a ztrátami. O vhodných finančních pobídkách pro účastníky experimentů uvažoval již E. H. Chamberlin. Principy kontrolovaných experimentů prováděných v ekonomické laboratoři, včetně role opakování experimentů i finančních pobídek, shrnuje řada Smithových prací (1979, 1992 aj.). Smith taktéž popularizoval testy aerodynamickým tunelem. Při nich se různé alternativy tržního designu testují nejdříve v laboratorním prostředí a až poté jsou implementovány v praxi. Metodu využívá pro zkoumání organizace, resp. deregulace trhu s elektřinou, analýzu alokace veřejných statků či pro řešení přidělování pořadí pro přistání a odlety na letištích pomocí trhu řízeného počítačovým systémem. Smith používá laboratoř jako prostředí k testování komplikovaných tržních a aukčních mechanismů, které navrhuje pro praxi. Tyto v laboratoři nejdříve testuje na nezkušených subjektech (např. studentech) a následně testuje odborníky v dané oblasti. Opakováním a variací experimentů i subjektů stanovuje robustnost výsledků a určuje aplikovatelnost v praxi. Uvedený princip má blízko k ekonomickému designu (tedy teorii

⁵⁸ S využitím textu Nositelé Nobelovy ceny za ekonomii 2002. *Acta Oeconomica Pragensia*, 2010, roč. 18, č. 2, s. 88-95. ISSN 0572-3043.

vytváření mechanismů), oceněnému ekonomickou Nobelovou cenou pro rok 2007 (s lauréaty L. Hurwiczem, E. S. Maskinem a R. B. Myersonem).

Vernon Lomax Smith se narodil se 1. 1. 1927 ve Wichite v Kansasu. Titul bakaláře v oboru elektroinženýrství (B.S.E.E., 1949) získal na California Institute of Technology. Magisterská studia ekonomických věd (M.A., 1952) absolvoval na University of Kansas. Doktorát v ekonomických vědách (Ph.D., 1955) obdržel na Harvard University. Vyučoval ekonomii na University of Kansas (1951-52) a na Krannert School of Management, Purdue University (1955-67), kde působil od roku 1961 jako profesor. Zde v lednu 1956 uskutečňuje svůj první ekonomický experiment. Pracoval na Stanford University (1961-62), Brown University (1967-68), University of Massachusetts (1968-75), California Institute of Technology (1973-75), v Cowles Foundation (1971), Center for Advanced Study in the Behavioral Sciences (1972-73), spolupracuje s Cato Institute atd. Od roku 1975 byl . Smith profesorem ekonomie na University of Arizona v Tucsonu. V roce 2001 opouští Economic Science Laboratory na University of Arizona a přechází na George Mason University ve Fairfaxu. Zakládá zde a řídí Interdisciplinary Center for Experimental Science. Dále je na George Mason University profesorem ekonomických věd a práva (2001-08), výzkumníkem v Interdisciplinary Center for Economic Science a v Mercatus Centre v Arlingtonu. V roce 2008 zakládá Economic Science Institute na Chapman University v Orange, kde zastává od roku 2008 pozici profesora ekonomie a práva. Smith získal celou řadu ocenění, pracuje v redakčních radách prestižních časopisů, je členem řady významných institucí atd. V roce 2009 byla na VŠE v Praze otevřena Laboratoř experimentální ekonomie nesoucí jeho jméno. Svou nobelovskou přednášku s názvem *Constructivist and Ecological Rationality in Economics* přednesl 8. 12. 2002.

Knižní publikace V. L. Smithe:

Economics: An Analytical Approach (R. D. Irwin, 1958, 1962 – spoluautoři K. Davidson a J. Wiley); *Investment and Production* (Harvard University Press, 1961); *Economics of Natural and Environmental Economics* (Gordon & Breach, 1971); *Research in Experimental Economics 1, 2, 3* (JAI Press, 1979, 1982, 1984); *Papers in Experimental Economics* (Cambridge University Press, 1992, 2006); *Essays on Genetic Evolution and Economics* (Dissertation.com, 1997 – společně s T. C. Burnhamem, E. O. Wilsonem a A. M. Brandenburgerem); *Bargaining and Market Behavior: Essays in Experimental Economics* (Cambridge University Press, 2000); *Bargaining and Market Behavior* (Cambridge University Press, 2000, 2005); *Paving Wall Street: Experimental Economics and the Quest for the Perfect Market* (Wiley, 2002 – spolu s R. M. Millerem); *Handbook of Experimental Economics Results* ((eds.), Ch. R. Plott Elsevier – spolueditor); *Rationality in Economics: Constructivist and Ecological Forms* (Cambridge University Press, 2008).

Vybrané stati a časopisecké příspěvky V. L. Smithe:

The Theory of Investment and Production (*Quarterly Journal of Economics*, February 1959); An Experimental Study of Competitive Market Behavior (*Journal of Political Economy*, April 1962); Economics of Production from Natural Resources (*American Economic Review*, June 1968); Corporate Financial Theory under Uncertainty (*Quarterly Journal of Economics*, August 1970); Economics of the Primitive Hunter Culture with Applications to Pleistocene Extinction and the Rise of Agriculture (*Journal of Political Economy*, August 1975); The Principle of Unanimity and Voluntary Consent in Social Choice (*Journal of Political Economy*, December 1977); Experiments with a Decentralized Mechanism for Public Good Decisions (*American Economic Review*, September 1980); A Combinational Auction Mechanism for Airport Time Slot Allocation (*Journal of Economics*, Autumn 1982 – společně s S. J. Rassentim a R. L. Bulfinem); Microeconomic Systems as an Experimental Science (*American Economic Review*, December 1982); On Divestiture and the Creation of Property Rights in Public Lands (*Cato Journal*, Winter 1982); Market Contestability in the Presence of Sunk (Entry) Costs (*Rand Journal of Economics*, Spring 1984 – spoluautoři D. Coursey, R. M. Issac, M. Lukeová); Experimental Economics: Reply (*American Economic Review*, March 1985); Individual Rationality, Market Rationality, and Value Estimation (*American Economic Review*, May 1985 – společně s P. Knezem a W. A. Williamsem); Theory, Experiment and Economics (*Journal of Economic Perspectives*, Winter 1989); Rational Choice: The Contrast between Economics and Psychology (*Journal of Political Economy*, August 1991); Economics in the Laboratory (*Journal of Economic Perspectives*, Winter 1994); Behavioral Foundations of Reciprocity: Experimental Economics and Evolutionary Psychology (*Economic Inquiry*, July 1998 – spolu s E. Hoffmanovou a K. A. McCabem); Constructivist and Ecological Rationality in Economics (*American Economic Review*, June 2003); Behavioral Economics Research and the Foundations of Economics (*Journal of Socio-Economics*, March 2005); Historical Property Rights, Sociality, and the Emergence of Impersonal Exchange in Long-Distance Trade (*American Economic Review*, June 2008 – společně s E. K. Kimbroughem a B. J. Wilsonem); Thar She Blows: Can Bubbles Be Rekindled with Experienced Subjects? (*American Economic Review*, June 2008 – společně s R. N. Hussamem a D. Porterem); Adam Smith: Homo Socialis, Yes; Social Preferences, No; Reciprocity Was to Be Explained (*Review of Behavioral Economics*, July 2015).

Doplňující informace ohledně V. L. Smithe:

Přehled modelů rozhodování jednotlivce v ekonomii (Skořepa, M., *Politická ekonomie*, 1998, č. 2); *Mikroekonomie: Sounáležitosti se společenstvím* (Hlaváček, J. a kol., Karolinum, 1999); *Sustaining Cooperation in Trust Games* (Smith, V. L., McCabe, K., Rigdon, M., CERGE-EI, 2002); *Rozhodování jednotlivce: teorie a skutečnost. Obecná část* (Skořepa, M., Karolinum, 2005);

<https://www.chapman.edu/research/institutes-and-centers/economic-science-institute/about-us/vernon-smith.aspx>.

Zajímavá vylepšení (v mezích zákona) či skutečná alternativa k neoklasické ekonomii?

Behaviorální ekonomie a experimentální ekonomie náleží k nejmarkantněji se rozvíjejícím směrům soudobé ekonomické vědy, přitom jde také o záležitosti značně módní a populární.⁵⁹ Vlnu velkého zájmu lze datovat přibližně od 90. let, resp. konce 20. století, kdy k rozšíření i popularizaci přispělo udělení tzv. Nobelovy ceny za ekonomii pro rok 2002. Což později potvrzuje a dále umocňuje ocenění pro rok 2017. Dynamičnost rozvoje sfér ekonomie behaviorální a experimentální lze ilustrovat množstvím knih, publikací ve vědeckých časopisech, doktorských dizertací, seminářů, workshopů, konferencí apod. Diskutován bývá vztah behaviorální a experimentální ekonomie. Jeden z pohledů konstatuje, že ekonomie experimentální poskytuje ekonomii behaviorální prostředky pro výzkumy ekonomických motivů. Behaviorální ekonomie je obecným přístupem (či honosněji školou myšlení), zatímco ekonomie experimentální spíše metodou či nástrojem. Experimenty poskytují zdroj nových poznatků nejenom pro ekonomii, ale i pro další vědy a umožňují jejich spolupráci. Behaviorální ekonomie se však neopírá pouze o experimentální data, ale hlavně v dalších fázích vývoje i o aparát vycházející např. ze sociální psychologie. Jedním z aktuálních trendů jsou různé průniky ekonomie, psychologie a experimentálních výzkumů. Rozvíjeny jsou behaviorální finance či behaviorální teorie her aj. a behaviorální ekonomie jako taková přitom není kompaktní.

Behaviorální ekonomie se – oproti modelům standardní ekonomie založeným na dokonalé racionalitě – snaží o reálnější zobrazení ekonomického rozhodování. Větší realističnosti a detailnosti se, vedle čistě ekonomických analytických přístupů, snaží dosáhnout využíváním nástrojů a přijetím poznatků a informací z jiných vědních oborů – psychologie, sociologie, demografie, biologie, ale i antropologie, medicíny či neurověd. Behaviorální ekonomie vnáší do standardních ekonomických modelů, jejichž aplikovatelnost se ukázala být jako problematická, vzhled dalších společenských a jiných věd. Behaviorální ekonomie přitom vychází z toho, že reální lidé se, přestože je to jejich cílem, nechovají vždy optimálně. Tedy za každých okolností nemaximalizují svůj užitek. A to vlivem nedokonalých informací, komplexity sociálně-ekonomického problému, a tím neschopnosti problém zevrubně zanalyzovat v daném čase, nebo např. díky unikátnosti konkrétní situace, pod tíhou momentálního psychického rozpoložení aktéra rozhodování, antropologických vlivů apod.

Behaviorální ekonomie kombinuje ekonomii s psychologíí⁶⁰ a snaží se vysvětlovat ekonomické chování psychologickými aspekty, přičemž především uvolňuje předpoklad homo oeconomicus. A i díky aktivitám Thalerova nebo Kahnemana dochází k opětovnému zavádění psychologických aspektů do učebnicové ekonomie. Připomínáno ovšem bývá úzké propojení mikroekonomických úvah s psychologíí již u A. Smithe či utilitaristy J. Benthamy, což nakonec vyústilo i ve standardní model racionálního homo oeconomicus. Ovšem též řada standardních ekonomů využívala sofistikovanější psychologická zarámování (I. Fisher, F. Y. Edgeworth nebo V. D. Pareto). Ekonomická psychologie se objevuje v dílech sociologů a sociálních psychologů jako G. Tarde, G. Katona či L. Garai. Testováno postupně bylo rozhodování s ohledem na podmínky nejistoty, resp. rizika nebo v souvislosti s mezikasovou volbou (J. Neumann, M. F. Ch. Allais aj.). Roku 1955 přichází H. A. Simon s konceptem omezené racionality a přispívá tak k samotným základům behaviorální ekonomie.⁶¹ V 60. letech⁶²

⁵⁹ Někdy v souvislosti s behaviorální ekonomikou padají dokonce i jména jako N. N. Taleb (autor bestselleru *Černá labuť: Následky vysoce nepravděpodobných událostí* – česky Paseka, 2011, originál z roku 2007) nebo v tuzemském prostředí T. Sedláček. Řadit však např. právě obskurní „kabaretní kejklářství“ T. Sedláčka na úrovni elementárních pouček bakalářského stupně studia k behaviorální ekonomii je minimálně diskutabilní. Poctivě však dodejme, že oba jmenovaní se pravděpodobně za autory behaviorální ekonomie sami nepovažují.

⁶⁰ Rabin o spolupráci ekonomie a psychologie konstatuje, že „psychologie systematicky zkoumá lidský úsudek, chování a blahobyt, což jsou oblasti, kde může ukázat zásadní rozdíly ve způsobu chápání z pohledu tradiční ekonomie“ (volně dle Rabin, M.: *Psychology and Economics. Journal of Economic Literature*, March 1998).

⁶¹ V kontextu behaviorální ekonomie H. A. Simon konstatuje: „Abychom pochopili a mohli předvídat lidské chování, musíme se vypořádat s omezenou racionalitou. Tato omezení přitom nejsou ani v nejmenším zřejmá, ani dopředu nemůžeme vědět, kde leží“ (volně dle Simon, H. A.: *Human Nature in Politics: The Dialogue of Psychology with Political Science. American Political Science Review*. June 1985). Srov. též Simon, H. A.: *A Behavioral Model of Rational Choice. Quarterly Journal of Economics*. February 1955).

⁶² Už tehdy je termín behaviorální ekonomie používán, a to hlavně pro označení výzkumů některých ekonomů, které neměly přílišné dopady na ekonomii hlavních proudů. Někteří v tomto kontextu hovoří až cca do 80. let včetně o staré behaviorální

nastupují psychologické modely D. Kahnemana, A. N. Tverskyho či W. Edwardse. Významnou roli přitom sehrává kritika konceptu očekávaného užítku J. Neumanna (a O. Morgensterna) ze strany různorodých ekonomů a psychologů. Poukazováno bylo na systematické porušování předpokladů teorie očekávaného užítku, s čímž souvisejí i významné impulsy pro experimentální výzkumy. Dodejme, že v kontextu psychologických aspektů v ekonomii by přitom zcela opomenut neměl zůstat ani přístup u C. Mengera apod. – ostatně specifická rakouská (či vídeňská) škola bývá nazývána školou subjektivně psychologickou.

Pokud jde o ekonomii experimentální, tak její neformální počátky mohou být odvíjeny již od zkoumání D. Bernoulliho v 18. století (St. Petersburgský paradox z roku 1738). Za první ekonomický experiment bývá označován harvardský experiment E. H. Chamberlina z roku 1948. Klíčovým průkopníkem na poli experimentální ekonomie je V. L. Smith, který první experiment realizuje roku 1956. Tento bývá považován za oficiální počátek vědní disciplíny experimentální ekonomie. V 80. letech byla Smithem, jeho kolegy a studenty založena první velká laboratoř a odstartoval proces vývoje počítačových rozhraní určených přímo pro ekonomické experimentování. Roku 1986 vzniká instituce Economic Science Association, která se zabývá užíváním ekonomických experimentů k poznávání ekonomického chování.⁶³

Experimentální ekonomové studují lidské chování v situacích, které v čisté a zjednodušené formě imitují reálné tržní situace. V kontextu experimentální ekonomie lze – při jejím srovnání se standardními neoklasickými i keynesovskými přístupy – konstatovat porušování předpokladu *ceteris paribus*. Což je řešeno designováním metod provádění experimentů, např. v podobě experimentů laboratorních či terénních studií. Mezi výhody experimentálního přístupu náleží, že na rozdíl od reálného světa je možné zafixovat tržní prostředí a variovat chování institucí trhu podle stanoveného postupu. Diskutovány jsou výhody i omezení ekonomického, resp. psychologického přístupu k experimentům, jejich vzájemné vztahy a průniky. U přístupu ekonomického bývá racionální chování položeno coby základní hypotetické chování a oproti tomu je testováno chování skutečné. Je zde ponechán značný prostor pro psychologický vstup, neboť psychologové se zajímají o to, jak se lidé skutečně (tedy mnohdy i neracionálně) chovají. Psychologický přístup k problematice obvykle přísnou racionalitu nepředpokládá. Oblast experimentální ekonomie široce využívá též principů teorie her. Experimentální hry sledují nejenom ekonomové, ale i psychologové a další výzkumníci.

Nicméně nelze přehlížet, že stále přetrvávají silné pochybnosti o relevantnosti místy značně silných závěrů, učiněných nezřídka z velmi malého vzorku aktérů experimentálních ekonomických pokusů a výzkumů. Reprezentativnost vzorků zůstává hodně diskutabilní. Zmínit je přitom nutné, že z řady důvodů jsou častými účastníky ekonomických experimentů vysokoškolští studenti. A v neposlední řadě i to, že mnozí zde odpovídají nikoli podle svého „nejlepšího vědomí a svědomí“, nýbrž tak, jak se domnívají, že se od nich odpovídat očekává.

V obecnější rovině lze připomenout úzce související pochybnosti týkající se experimentálního testování lidského chování, a to nejenom v ekonomické vědě. Jako příklad bývá připomínáno experimentálními psychology tuze oblíbené testování lidské mysli na lidských morčatech typu WEIRD (= Western, Educated, Industrialized, Rich, Democratic). Reprezentovaných liberálními americkými studenty (vnímaných coby nejobvyklejší lidé na světě) z pokrokářských amerických univerzit, mnohdy nahlížených coby společenská avantgarda a předvoj významných společenských trendů. A pouze na tomto základě následně formulování tzv. vědeckých pravd ve smyslu principů, hodnotových vzorců či schémat a fenoménů údajně naprosto univerzálních a platných pro veškerou lidskou populaci celého globu.⁶⁴ Kritické hlasy univerzálnost těchto závěrů odmítají a

ekonomii. Do tohoto období lze řadit i klíčový vklad H. A. Simona. Připomenout je možné i to, že některé učebnice mikroekonomie uvádějí v rámci modelování chování formy i tzv. behavioristické teorie firmy (R. M. Cyert, J. G. March aj.). Tato operuje s tím, že určit cíl velké moderní organizace – chápané coby koalice různých zájmových skupin – bývá obtížné. Místo optimalizace (vyjádřené např. maximalizací zisku) tyto přístupy staví na teorii uspokojení (namísto cílové funkce v podobě maximalizace určité proměnné nastupuje snaha o dosažení její uspokojivé výše). Vzestup nové behaviorální ekonomii pak bývá datován cca od 90. let 20. století a zde již figurují vlivnější osoby, jako jsou D. Kahneman, A. N. Tversky nebo R. H. Thaler.

⁶³ Jmenovaná instituce vydává od roku 1998 časopis *Experimental Economics*. Dodejme, že existují vědecké časopisy jako *Journal of Behavioral Economics*, který pokračuje jako *Journal of Behavioral and Experimental Economics*, resp. s vazbami na časopis *Journal of Socio-Economics* a vedle toho další odborná periodika.

⁶⁴ Výsledky empirických výzkumů se nezřídka dostávají do rozporu s diktaturou politické (hyper)korektnosti. Její morální imperialismus velí, že o jistých věcech se ve slušné – tj. kavárensky-pokrokářské – společnosti prý nikdy nemluví. A o těchto věcech údajně uvažují jen morální vyvrhelové či zlí populisté. Někteří snad i věří, že pokud budeme o tabuizovaných problémech zarytě mlčet., tak ony automaticky zmizí. Jako příklad lze uvést namátkou výzkumy potvrzující rozdíly mezi pohlavími nebo rasami. Připomínána tradičně bývá např. práce psychologa, a snad i behaviorálního ekonomy, R. J. Herrnsteina (a politického vědce Ch. Murrayho) *The Bell Curve: Intelligence and Class Structure in American Life* (Free Press, 1974) a související psychologické výzkumy, které vzbudily velký rozruch (i vlnu liberálního sebebrskáctví), neboť nekorektně konstatovaly jisté rozdíly v IQ mezi bílými a černými Američany. U nás jde např. o kontroverzní knihy P. Bakaláře (*Tabu v sociálních vědách* (Votobia, 2003) či *Psychologie Romů* (Votobia, 2004)). Očividná, nevhodná, fakta přitom nezřídka bývají přehlížena a texty cejchovány jako kacířské bludy s rasovým (a přímo rasistickým) podtextem.

pokazují nato, že možná platí pouze mezi těmito divnými⁶⁵ (weird v angličtině neznámá pouze divný, podivný nebo zvláštní nýbrž také bizarní či příšerný) lidmi, a že drtivá většina lidí na planetě je prostě jiná a uvažuje odlišně.

Behaviorální ekonomie se v současnosti těší veliké popularitě. Někteří dokonce optimisticky sní o změně samotného paradigmatu ekonomické vědy, kdy právě behaviorální ekonomie má být onou toužebně vyhlíženou alternativou k neoklasické ekonomii. Prestiž behaviorální ekonomie nepochybně roste, kdy tato doplňuje realističtější předpoklady o chování reálných lidských bytostí z masa, kostí i emocí a všímá si zajímavých psychologických aspektů, které standardním ekonomickým modelům odporují. Mainstreamovou ekonomii nesporně obohacuje o psychologický realismus i nastavení institucionálních podmínek. Vysvětlující sílu ekonomie využití principů ekonomie behaviorální zvyšuje, neboť tyto ekonomické vědy poskytují realističtější, psychologický základ. Zda mantinely mainstreamu však behaviorální ekonomie významně přesahuje, a zda skutečně představuje zásadní alternativu k neoklasice, zůstává diskutabilní. Spíše lze hovořit o proměnách tváře ekonomie, nicméně obvykle nikoli její podstaty. Představuje jisté pozměnění standardní ekonomie, leč nikoli ve směru zásadně revolučním. Behaviorální ekonomie obvykle nepřináší odmítnutí neoklasického přístupu, který má stále poskytovat teoretický rámec, aplikovatelný na ekonomického i jiná chování. Mnoho odchylek a rozdílů, které behaviorální ekonomové detailně popisují (a které nejsou plně konzistentní s neoklasickou ekonomikou), není přitom až tak radikální. A zůstává otevřenou otázkou, zda zcela vyvracejí neoklasické paradigma či jej pouze mírně doplňují a obohacují. Nicméně význam behaviorální ekonomie přehlížet jistě nelze, a to ani v rovině jejího využití a aplikací namátkou ve financích, marketinku, managementu nebo hospodářských politikách.

4. Aktuální téma

Proč nevěřím „počurané“ (ani vyčůrané) liberální tzv. levice

Pavel Sirůček

Pravda a zdravý rozum zvítězí nad pokrokářskou lží a nenávisť ke všemu normálnímu! Globální kavárna neprojde! ¡No pasarán! Tento svět není jen pro kavárenské liberály!

Dvoustrana listopadových sobotních *Lidových novin* (4. 11. 2017, s. 24/VI-25/VII. ISSN 1213-1385) přinesla popovídání P. Houdy (PH) se sociologem a politickým filosofem V. Bělohradským (VB). Přesněji přinesla „postdějinné“ korektně pokrokářské PŠM⁶⁶ na téma údajného „soudobného manifestu světové levice“ – tj. sborníku *Velký regres* (s podtitulem *Mezinárodní rozprava o duchovní situaci dneška*).⁶⁷ Salonně-kaviárový tzv. levicový text je varovně nazván „*To, co sledujeme, je Velký regres levice*“ a má přinášet (post)moderně levicové zamýšlení nad aktuálními výzvami typu: „*Jak si vede levice 150 let od chvíle, kdy byl vydán první díl Marxova Kapitálu? Má stále co říci k tomu, co se děje ve společnosti? O čem vypovídá ohromující propadák tradičních levicových stran v parlamentních volbách?*“.

Má-li být sborník *Velký regres*, překypující rádobyintelektuálním kvazením v korektně pokrokářském duchu nové tzv. levice, opravdu „*soudobým manifestem světové levice*“, tak je na tom tato ještě mnohem, mnohem hůře, nežli je patrné. Což ostatně potvrzuje, nicméně z jiných pozic, i filozof VB ve výše specifikovaném rozhovoru. Kde antologii *Velký regres* demaskuje a kritizuje (v mnohém zcela oprávněně) coby bezradný manifest traumatizovaného levicového intelektuálního establishmentu. Ke kterému však přitom on sám přináší. A stále je přitom nutné vždy zdůrazňovat, že levicový establishment opravdovou levicí opravdu není.

⁶⁵ O to, že psychologie je divná (weird) viz např. text psychologů z roku 2009 – Henrich, J., Heine, S. J., Norenzayan, A.: *The Weirdest People in the World: How representative are experimental findings from American university students? What do we really know about human psychology?* Dostupné z http://www2.psych.ubc.ca/%7Ehenrich/pdfs/Weird_People_BBS_final02.pdf.

⁶⁶ Pro mladší či zapomětlivé PŠM = politické školení mužstva.

⁶⁷ Údaje české mutace: Geiselberger, H. (ed.), Praha: Rybka Publishers 2017. 312 s. ISBN 978-80-87950-34-0.

Ani jediné slůvko neměním na recenzi inkriminovaného sborníku v *Marathonu* 5/2017.⁶⁸ Naopak, rozhovor s V. Bělohradským mne utvrzuje ve vyčteném, i v tom, že poselství knihy bylo dešifrováno správně. Důvodem sepsání těchto řádek je pokračující dehonestace opravdové levice (a opravdové levicovosti), která se musí ohradit a konečně rehabilitovat.

Tedy ještě jednou: Nová tzv. levice žádnou levicí není a ani nikdy nebyla. To, co kovaní liberálové (kteří se najednou okázale štítí neoliberalismu) odsuzují coby „*Velký regres*“ je v mnohém naopak velkou nadějí pro normální lidi práce. Pro normální většinu, pro normální chlapi a normální ženské. Kteří už toho zkrátka mají dost. Mají už dost keců o nevyhnutelnosti & blahodárnosti globalizace, financionalizace, integrace, migrace etc. Mají už dost dobroděžného zla a fanatismu korektního pokrokářství, včetně pokrytecké diktatury politické (hyper)korektnosti. Mají už plné zuby liberálního teroru se vyzváním zvrácených pahodnot a důslednou likvidací všeho normálního. Skutečná levice musí vyslyšet touhy normální většiny po normálním žití a práci, bez liberálních šíleností a progresivistických fantasmagorií. Skutečná levice přitom nesmí nikdy přehlížet, že klíč leží v ekonomice, ve vlastnických, resp. výrobních vztazích. Dost už bylo falešné levicovosti s marnotratným mrháním sil i prostředků a záměrným odváděním pozornosti od palčivých problémů tím, že se uměle konstruují pseudoprobémy a předstírají řešení, jak to tragikomicky už dlouhé dekády účelově předvádí nová tzv. levice. Volební debakly, a to nejenom u nás, tradičních levicových stran (zde míněna KSČM a ČSSD),⁶⁹ nejsou způsobeny tím, že tyto politické strany jsou příliš tradiční a málo moderní, nýbrž především tím, že jsou málo tradiční a příliš liberální. A v neposlední řadě dodejme, že přirovnávat plytký blábol globální kavárny k Marxovu Kapitálu⁷⁰ nebo Komunistickému manifestu je nejenom zcela nesoudné, ale i drze urážlivé.

Rozhovor s VB startuje otázka ohledně představy většiny spoluautorů knihy *Velký regres*, že s Trumpem končí hegemonie neoliberalismu.⁷¹ Filozof VB slůvko regres u názvu antologie pojímá „*psychoanalyticky*“, ve smyslu „*obraného mechanismu*“. S příkladem dítěte reagujícího na trauma cucáním palce či pomočováním se. A tak celý sborník charakterizuje coby „*počurávání se*“ levicového intelektuálního establishmentu. Jako symptom „*regrese v reakci na trauma z postmoderní a postdějinné společnosti, které se bojí porozumět. Místo, aby se její představitelé učili protestovat po konci dějin, protestují proti konci dějin, tedy proti konci světové hegemonie euroamerického imperiálního narativu, jehož poslední vládnoucí podobou byl bipolární svět*“ (s. 24/VI výše specifikovaného rozhovoru). Ani tazatel PH z uvedeného není moudrý a žádá upřesnění, co si má pod tím vlastně představit. VB odkazuje na globalizaci, která „*tento imperiální narativ narušuje, protože maximalizuje blízkost a rozdílnost současně*“ (tamtéž). Globalizace měla rozbít „*pojetí společnosti jako arény, v níž nositelé velkých vizí budoucnosti bojují mezi sebou o nárok být reprezentanty idejí, jejichž realizace je „zavrčením dějinného času“ – například příchod věku lidských práv, socialismu, liberální demokracie*“ (dtto). Levicový establishment „*úzkost z globálního chaosu*“ zahání obrannými mechanismy, jako je regrese a mýtus velkého nepřítele. Má proměňovat „*oprávněnou úzkost z vnitřních rozporů svého politického projektu na neoprávněný strach z vnějšího nepřítele. Jeho představitelé si vytvořili mýtus lživé vlčí subjektivity, kterou nazvali „neoliberalismus“*“ (dtto). Klíčové procesy globalizace (jako delokalizace výroby, oslabení progresivního zdanění, privatizace služeb nebo přeměna podniků i sítě) mají být levicovým establishmentem „*interpretovány regresivně, jako důsledky „zlé vůle“ neoliberalů, jejichž cílem je „rozbití jednoty dělnické třídy“ a podřízení všeho diktatuře peněz*“ ...“ (dtto).

Pomiňme obratný slovní exhibicionismus, kterým je VB proslulý. Pomiňme i velmi silnou diskutabilitnost frázi namátkou o konci dějin či soupeření idejí etc. Nepomiňme však, že VB přece sám náleží k vrcholným (leč jen v tuzemských mantinelech) představitelům „*levicového intelektuálního establishmentu*“. Nebo se sám pasuje

⁶⁸ Velký regres, velké sblížení, nebo velká naděje? (Ani budoucnost už není, co bývala ...). *Marathon*, 147, 2017, roč. 21, č. 5, s. 14-32. ISSN 1211-8591. Srov. oslavnou recenzi stejné knihy z jiného pera in *Alternativy*, č. 1, ročník 2017, s. 167-170. ISSN nemá. <https://www.kscm.cz/cs/nasi-lide/csts/alternativy-c-1>. Já, na rozdíl od J. Klána, sborník *Velký regres* za „*brilantní analýzu současné přechodové doby*“ opravdu, ale opravdu nepovažuji. V celkovém hodnocení sborníku jsem tedy mnohem blíže stanovisku V. Bělohradského nežli kolegyně J. Klána.

⁶⁹ Osobně ČSSD (jako celek) za levicovou stranu nepovažuji. Zelené samozřejmě už vůbec ne, až na občasnou orální exhibice M. Stropnického. Levicí nejsou ani Piráti. Kryptoanarchie v kombinaci s technooptimismem není levicová, nýbrž především nebezpečná. Nicméně komusi náramně vyhovuje obraz tzv. levice, ve kterém figurují hysteričtí pošuci přivazující se k nemocným stromům a nejen počítačová narkomani prezentovaní coby marxisté.

⁷⁰ Výročí 150 let *Kapitálu* nebylo ovšem adekvátně uchopeno ani ze strany skutečné levice. Obdobně jako 100. výročí VŘSR. I když např. popovídání s M. Hauserem na <https://sok.bz/clanky/2017/rjnova-revoluce-pomohla-kapitalismu-osvojit-si-lidskou-tvar> za přečtení snad i stojí. Dějinný význam VŘSR vidí v tom, že pomohla „*kapitalismu osvojit si lidskou tvář*“ (tuto po demontáži socialistické soustavy už nemusí předstírat). Za pozornost stojí varování, že tradiční levice se posunula příliš do středu. Správně M. Hauser upozorňuje, že nové tzv. levici (či tzv. levici postmoderní) fatálně „*chybí smysl pro většinu*“ a tato povýšenky zaujímá hodně elitářské postoje. To filozof VB interpretuje odkaz VŘSR coby obrácení se k „*dávno mrtvým myšlenkám*“. „*Horizont očekávání*“ se měl od bolševické revoluce a nastolení socialistického režimu totiž dávno vyčerpávat ...

⁷¹ Kdy tazatel PH správně dodává, že: „*Autoři v knize ... žádnou alternativu nenavrhují s výjimkou groteskních hesel typu „je třeba oprostít se od všeho, co by mohlo být pokládáno za aroganci vůči voličům“ ...*“ (s. 24/VI výše specifikovaného rozhovoru). Dodejme, že v knize lze najít mnoho pasáží ještě daleko grotesknějších.

do role anti-establishmentu?⁷² V české mutaci přece VB patří ke spoluautorům sborníku. K čelným reprezentantům „*levicového intelektuálního establishmentu*“ přitom náleží skoro všichni spoluautoři knihy (namátkou připomeňme jména jako Žižek, Fraserová nebo zesnulý Bauman aj.). Dále citované výroky navozují dojem, že s „*Velkým regresem*“ přicházejí právě autoři sborníku. Oni ale tento, v drtivé většině, ostře kritizují, odsuzují a obávají se ho.⁷³ Zopakujme, že tzv. „*manifest současného levicového myšlení*“ vydává na jaře 2017 německé nakladatelství Suhrkamp. Kniha obsahuje téměř dvě desítky esejů a byla, s patřičným mediálním humbukem, přeložena do třinácti jazyků. Autoři sborníku se kriticky potýkají s globalizací, neoliberalismem i „*nástupem autoritářských demagogů ...*“. Soudobé společnosti podle nich prodělávají „*Velký regres*“ a politikové i média navozují dojem návratu do doby „*předtím, než se prosadily tvrdě vybojované společenské hodnotové standardy*“ (s využitím předmluvy knihy z pera či počítače editora H. Geiselbergera). Takže, kdo se to vlastně „*počurává*“ podle VB? Autoři sborníku, kteří se „*Velkého regresu*“ obávají, anebo ti, co údajně „*Velký regres*“ poptavají a realizují? A připomeňme, že právě ony vnucené „*tvrdě vybojované společenské hodnotové standardy*“ (podle Geiselbergera) jsou často tím, co vadí a fatálně škodí normálnímu lidem.

Další text se nese, v (ne)mírně překvapivě, kritice nikoli „*Velkého regresu*“ samotného, nýbrž především spoluautorů jmenovaného sborníku. Filozof VB školí⁷⁴ většinu autorů sice laskavě, nicméně tak zásadně, že se neodbytně vynořuje všetečná otázka, která se vlastně mohl k takto pomýlenému dílku připojit? S některými jeho tezemi (přesněji jednotlivostmi a některými postřehy vytrženými z liberálního kontextu) lze však místy překvapivě i souhlasit. Včetně kritičností bezzubosti levicového establishmentu, i toho, kam politickou levici zavlekl. Souhlasit lze též s tím, že celý sborník naprosto zřetelně a velmi plasticky dokumentuje totální politickou bezradnost představitelů levicového establishmentu, žalostně kvilujících nad „*nevděčností*“ světa, který se nevyvíjí podle jejich utkvělých pokrokářských fantasmagorií a přitom tyto traumatizované prý „*elity*“ bezmezně neobdivuje a nenásleduje. Od věci nejsou ani zmínky o odtrženosti levicového establishmentu od reality, kdy tento vegetuje ve své bublině, resp. v salonním skanzenu. Diagnóza zčásti i správná. Co předkládá samotný VB ovšem jako terapii? Postmoderní variace liberalismu, s „*cool*“ mírně zeleným nátěrem v mezích (kapitalistického či postkapitalistického v duchu chimér tzv. třetích cest) zákona. Se žonglováním s univerzalismem, postmodernitou, „*postdějinností*“ a fatalistickým podřízením se nevyhnutelně globalizaci. Není nakonec jeho odtrženost od života i tužeb normálních lidí i zjevná ukotvenost v salonně-liberální, korektně pokrokářské bublině, minimálně stejně veliká? Jedni se z bezradnosti „*počurávají*“, druzí jsou „*vyčuráni*“ až někdy hanba mluvit ...

⁷² I volby do PS ČR jasně ukázaly, že lidé už establishmentu (nejen levicovému) nevěří a hlavně protestní hlasy házejí těm, o kterých se domnívají, že k establishmentu nepatří. Přitom k establishmentu lidé řadí už i KSČM (Lze se divit?) a hlasy, které doslova ležely na ulici, připadají jiným. Na výsledku vůbec nic nemění, že mnozí si na anti-establishment pouze hrají a někteří jsou v tom i médií protěžováni. Anti-establishmentem tak nejsou ani Piráti coby nová fasáda kosmopolitních pokrokářů z globální kavárny (a jejich mecenášů a dirigentů). Skutečná levice musí už konečně přestat s ustrašenou státotvorností a musí „*přítvrdit muziku*“. V sociální i národní. Jde o nás, o normální chlapi, o normální ženské, o naše přežití a přitom i o přežití levice samotné. K debaklu KSČM blíže text Socialismus liberální nebo konzervativní? (*Marathon*, 148, 2017, roč. 21, č. 6, s. 14-15. ISSN 1211-8591). Tento byl hned ráno 22. 10. nabídnut *Haló novinám*. Otištěn nebyl. V textu se totiž hovoří o volebním výprasku! Soudruzi na „*baráku*“ jsou ovšem v klidu. Program je O.K., ideová výbava též, kampaň se v zásadě povedla, i když stále je, co zlepšovat, prostor v médiích byl vcelku využit. Strana nepodlehla tzv. populistickým náladám lidu a vždy takticky odpovídala „*Ano, ale ...*“ či „*Ne, ale ...*“. Kde tedy udělali soudruzi chybu? Asi nikde. Tzv. modernisté volají po moderní, rozuměj kavářensky-pokrokářské, image partaje. A všichni dokolečka opakují, že hlavní je nepodlehnout panice, vše v klidu vyhodnotit a nepřijímat ukvapená rozhodnutí. Nejlépe žádná. Sebereflexe nulová. A musíme se připravit, že příští volby mohou dopadnout ještě hůře. I členové se začínají ptát, proč stranu volit. Na nepřítel médií se vymlouvat už nemůžeme. Místopředseda bývá viděn skoro v každých zprávách. Ochotně, srozumitelně a korektně odpoví na cokoli. Mluví pěkně, mluví objektivisticky, nicméně často z obsahu není poznat, z jaké strany vlastně je. Uhlazený předseda zase revolučnost a radikálnost levice spojuje s tím, zda bude opět místopředsedou PS ČR. A bude. Poslední bitva tudíž nevzplála a radikálnost se opět odkládá. Poctivě ale uznejme, že parlamentní šachy hraje opravdu znamenitě a vyhandloval už mnohé.

⁷³ Připomeňme, že většina spoluautorů sborníku se tragikomicky povinně trumfuje, která nakydat co nejvíce hnoje na D. J. Trumpa a jeho voliče. Kdo není okázale militantně protitrumповský, je v globální kavárně definitivně odepsán. *P.S. Pro odlehčení názorný fůrek (za který děkuji samosprávnému Pepíkovi H.) o tom, která fungují liberální média. Přijel papež na návštěvu do Washingtonu. Prezident ho po úředních jednáních vzal na projížďku po řece Potomac v prezidentské jachtě. Když tak stáli na horní palubě, vítr najednou sfoukl papežův klobouk do vody. Několik bodyguardů se už už vrhá do ledové vody, ale prezident je gestem zastavuje. Sestupuje po žebříku až k vodě, stoupá si na hladinu a několika kroky, suchou nohou dochází až k plavajícímu klobouku. Zdvihá jej z hladiny a kráčí zpátky k lodi. Všichni, včetně papeže, novinářů a pozvaných politiků, stojí s otevřenou pusou, když prezident DJT s úsměvem podává klobouk papeži. New York Times, Washington Post spolu se CNN a dalšími liberálními médii přináší příští den ohromující zprávu: TRUMP NEUMÍ PLAVAT!*

⁷⁴ Nelze znovu nepřipomenout trefně demaskování myšlenkové prázdnoty, falše, nezodpovědnosti, totální pomýlenosti a v neposlední řadě nutkavé potřeby oslňovat a elitářské povýšenosti VB, včetně jeho urputné i úsměvně dětinské snahy „... vypadat jako vysoko nad námi se vznášející nadčlověk ...“ (in Klaus, V., Weigl, J.: Dialektický postmodernismus „zeleného“ Bělohorského. *Právo*, 18. 8. 2016, s. 6. ISSN 1211-2119).

VB opakovaně konstatuje (a to správně), že levicový establishment „začal ztrácet svou hegemonii ve veřejném prostoru“ (s. 24/VI výše specifikovaného rozhovoru). Což květnatě – v případě sborníku *Velký regres* – vykresluje coby antologii politické bezradnosti, která „je monumentem regrese jako skupinového obranného mechanismu“ (dtto). Umožňuje tak vyhnout se otázce, proč levicový establishment ztratil schopnost „myslet politicky“ a proč „s příchodem kulturního pluralismu končí i dlouhá politicko-kulturní hegemonie demokratické reformní levice“ (tamtéž). Což, dle VB, většina autorů interpretuje „jako mystifikaci, jejíž „cílem“ je demobilizace mas“ (dtto). Coby začátek ztráty hegemonie levicového establishmentu VB uvádí rychlou „delegitimizaci nároku masových ideologických stran na reprezentaci celku společnosti, která byla důsledkem prudké expanze „akefální“⁷⁵ ... nehierarchizované, antielitářské komunikace v době internetu“ (tamtéž). Z čehož vyvozuje rozštěpení levice: „establishment, jehož je tato antologie manifestem, viděl v tomto vývoji ohrožení demokracie, antiestablishment naopak velkou příležitostí k její obnově“ (dtto).

Jako konkrétní příklady VB uvádí: 1) Regres levicové kultury mající souviset „s vtažením humanitních disciplín do globální sítě amerických univerzitních kampusů, kde se rozvíjejí jako ozvučná komora nekonečných fanatických sporů o reformách veřejného prostoru s cílem udělat to „pohlavně a nábožensky neutrálním““ (s. 24/VI výše specifikovaného rozhovoru). Uvedené spory považuje za „sublimaci třídního boje“, typické pro toto prostředí (a správně připomíná, že jmenované prostředí je teoreticky radikálně kritické, fakticky ovšem extrémně konformní k politickému status quo).⁷⁶ V celku na místě jsou též tato slova „Globalizované humanitní disciplíny se de facto podřídily americké diskurzní mašinerii, což je důsledkem imperiální role angličtiny⁷⁷ a finanční síly amerických univerzit a nadací. Bez nich se mezinárodní legitimizace akademické kariéry v humanitních oborech už neobejde“ (tamtéž).

2) Ve sborníku *Velký regres* má převládat „apokalyptický tón“, s odkazy na příspěvky P. Mishry nebo N. Fraserové. „Apokalyptický tón“ má, dle I. Krasteva (dalšího spoluautora sborníku) podřývat demokracii. Pokud totiž popisujeme stav společnosti apokalypticky „jako „nezměrnou studnici bída a zoufalství““ (s. 24/VI výše specifikovaného rozhovoru), nemohou se voliči spokojit pouze s marginálními změnami. Vítězové demokratických voleb však mívají obvykle prostor právě jen pro marginální a nikoli radikální změny, Což vyvolává růst poptávky „po revolučních změnách, kterou uspokojují „populističtí“ vůdci“ (tamtéž).

Následně se rozhovor opět stáčí k neoliberalismu (coby „zlé vlčí subjektivitě“), podle nemála autorů *Velkého regrese* ohrožujícího celou lidskou společnost. Podle VB je ovšem neoliberalismus jen „rétorickou figurou zastírající skutečné důvody vítězství thatcherismu a reaganismu v osmdesátých letech“ (s. 24/VI výše specifikovaného rozhovoru). VB pokračuje: „Neoliberalismus nebyl „regresem“, ale osvobozením“ (dtto). Británie před nástupem Železné lady měla být „linou, namyšlenou a hodně parazitní společností“, jejíž energie byla spoutána státními regulacemi i odbory. „Návrat k liberální víře v ... „kapitalistické“ ctnosti byl osvobozením od bludného kruhu: negativní důsledky státní regulace se řešily další státní regulací. To platilo pro celý demokratický Západ“ (tamtéž). Mělo jít o „osvobození od sociálního státu“. „Sociální stát se stal mocným nástrojem v rukou vlezlé a doktrinářské „nové třídy“, která začala reglementovat celou společnost“ (dtto). Welfer state se před očima „měnil v paralyzující strukturu korporativních zájmů ...“ (tamtéž) a tradiční politické strany hojně lovily voliče mezi zaměstnanci rostoucího veřejného sektoru. VB přitom souhlasí s Thatcherovou i Reaganem v tom, že stát nebyl řešením krize, nýbrž byl její součástí.

Podle VB byl neoliberalismus „osvobozující vzpourou proti katastrofální plýtvavosti přebujelého sociálního státu, dnes je ale sám katastrofálním programem“ (s. 25/VII výše specifikovaného rozhovoru). Neboť se situace změnila a neoliberalismus má neudržitelně podceňovat „nutnost jednat kolektivně v epoše globálních a

⁷⁵ Ve smyslu bezhlavé, bez vedení ... (jak stojí uvedeno v rozhovoru v poznámce redakce).

⁷⁶ Se souhlasnými odkazy VB na N. Fraserovou in sborník *Velký regres*.

⁷⁷ Brutálně imperiální role angličtiny je bolestně patrná samozřejmě i u nás. Namátkou např. též i v ekonomické vědě. Obludný kafemlýnek financování plus fanaticky-hysterická posedlost impakty, Scopusy, WoSy, projekty, granty, aplikacemi etc. (opět jsme, v národním duchu, mnohdy „papežštější nežli papež“ a v neposlední řadě na tomto mnozí velmi výhodně dlouhodobě parazitují) vede k tomu, že rychle mizí prostor pro publikování v českém (ale i slovenském) jazyce. A tím, mimo jiné, mizí i adekvátní a tolik potřebný prostor pro tvorbu, kultivaci a šíření nové terminologie. Budeme brzy, jako staří národní obrozenci, muset znovu tvrdě bojovat za rovnoprávné postavení našeho českého jazyka? Proč by vlastně měla mít angličtina až tak neotřesitelně výsadní a tak výsostně postavení? Nejde přitom zdaleka jenom o oblast věd humanitních nebo ekonomických. Proč kosmopolitní pokrokaři u nás na angličtinu tak fanaticky a tak neúprosně tlačí? Jen kvůli pocitu tzv. světovosti? A není to také (a hlavně) kvůli tomu, aby ještě více prohloubili naše vykořenění a dále rozmělnili naši národní i kulturní identitu? V odborné sféře v neposlední řadě kvůli tomu, že se za angličtinou mnohem snáze schovávají pravopisné a gramatické chyby a samozřejmě slabý, či nezřídka naprosto absentující, obsah. Sebevětší blábol v angličtině působí vědecky a cool „světově“. A není divné, že angličtina již brzy nebude oficiálním jazykem žádného členského státu EU? V tomto kontextu za pozornost stojí projekt mezoslovanštiny. Všeslovenského jazyka, kterému by bez učení porozumělo více jak 350 miliónů. Mohla by být používána jako společný jazyk a prostředek komunikace na pouliční úrovni i coby technický mezijazyk k překladům. Komunikace mezi námi, mezi Slovany, mezi slovanskými národy, se nemůže – a nesmí – odehrávat pouze pomocí cizorodé angličtiny.

terminálních externalit ekonomického růstu, jako jsou třeba globální klimatické změny“ (dtto).⁷⁸ Přitom VB odkazuje na politickou filozofii, kdy konflikt mezi liberalismem a socialismem interpretuje coby „spor mezi dvěma historickými i systémově legitimními typy spravedlnosti“ (s. 24/VI výše specifikovaného rozhovoru).⁷⁹ A od poloviny 70. let má začínat dlouhý proces „modernizace levice“, jejíž „největší brzdou byla neschopnost přejít důsledně od rudé kritiky kapitalismu ke kritice zelené, tedy od sociální spravedlnosti ke spravedlivé distribuci negativních dopadů (externalit) ekonomického růstu“ (s. 25/VII výše specifikovaného rozhovoru). Proces „modernizace demokratické levice“ později „začal připomínat ztroskotání lodě Concordia ...: tak dlouho se levice blížila neoliberálním břehům, až ztroskotala na programové mělčině. Tam leží dodnes, spolu s vraky všech ostatních „tradičních“ stran“ (tamtéž).

Další část rozhovoru rekapituluje, co VB v knize *Velký regres* (coby „antologii bezradnosti levicového establishmentu“) postrádá nejcitelněji. Za prvé, v knize „chybí reflexe amerického boje o přeměnu momentu unipolární moci po rozpadu SSSR v nekončící éru unipolární moci USA“ (s. 25/VII výše specifikovaného rozhovoru). Namísto úsilí o multilaterální správu světa, ke které měl rok 1989 otevřít cestu, bojují USA o vojensko-politickou nadvládu nad světem. Což je samozřejmě pravda, nicméně, co očekávat od kapitalistické (super)velmoci? Že se bude chovat jinak? Není to nemístně naivní idealismus? VB ovšem sympaticky a zcela správně zmiňuje Kosovo, kde s podporou NATO zvítězil protisrbský terorismus. A levicový establishment nijak neprotestoval ... VB dodává, že k legitimizaci amerického unipolarismu však rozhodující měrou přispěly postkomunistické země, „které krátkozrace vyžadovaly, aby se po roce 1989 USA chovaly k Rusku jako „vítězové k poraženým““ (tamtéž).

Za druhé, má chybět reflexe toho, že globalizace obrovsky zvýšila životní úroveň stamilionů v Číně, Indii či Jižní Africe (i když připravila o práci např. četné americké dělníky). Levicový establishment údajně neumí přijmout globalizaci „jako proces, který je pozitivní právě proto, že se vymkl euroamerickému imperiálnímu narativu v jehož rámci jsme vnímali svět“ (s. 25/VII výše specifikovaného rozhovoru).⁸⁰ No, že se soudobá kapitalistická globalizace zcela vymkla euroamerickému profitování, je přinejmenším diskutabilní. Za třetí, VB polemizuje s častými nářky ve sborníku *Velký regres*, operujícími s tím, že se „svět zřídá liberální demokracie a nahrazuje ji autoritářskými režimy“ (dtto). Podle VB však všechny uváděné příklady⁸¹ nepatří do stejného historického kontextu. Traumatizovaní političtí filozofové je ale považují za příznaky stejného trendu, což dokazuje, že „nepracují se zobecněním zkušeností, ale tím zobecněním je nahrazují ...“ (tamtéž). Navíc, jak správně VB dodává, tyto političtí filozofové obvykle nekritizují autoritářské režimy v postsovětských zemích, kde USA a hyperkorporace mají své zájmy. Za čtvrté, zcela chybí „představa o tom, jakými polickými prostředky by bylo možné propojit hněv obětí globalizace mezi dříve privilegovanou bílou většinou s demokratickým univerzalismem“ (s. 25/VII výše specifikovaného rozhovoru). Levicový establishment si prostě nechce připustit, že globalizací postižená střední třída má být „kulturně regresivní“, tedy že nefandí např. avantgardnímu umění nebo manželství mezi homosexuály. Což mají zřejmě být zřetelné symboly kulturního progresivismu. Jak pro koho.

Ohledně idejí ze sborníku *Velký regres*, na které je třeba navazovat (byť tyto „vidíme zkresleně strachem z neoliberálního“) reaguje VB připomenutím tématu, které navozuje B. Latour. Hovoří o třech historických událostech, vymezujících tuto dobu. Jde o brexit, zvolení DJT prezidentem a klimatickou dohodu v Paříži. Ta má, dle VB, být „zdaleka nejdůležitější: je to jeden z kroků k pochopení toho, že neexistuje planeta, která by unesla chiméru nekonečného ekonomického růstu“ (s. 25/VII výše specifikovaného rozhovoru). Výše VB kritizuje „apokalyptický tón“ vykreslování stavu světa, nyní ale sám na apokalyptické struny velmi slyšitelně brnká. A najednou mizí i oslavný tón nevyhnutelné a vše měnící globalizace, kterou prý musíme všichni s pokorou respektovat. „Mezi globalizací a pozemskostí je zásadní rozpor, planeta Země je radikální veřejný statek, bez něhož vše ztrácí smysl i hodnotu; pod povrchem obchodování soukromými statky se začíná otrásat a

⁷⁸ S odkazem na poznámku u P. Masona (in sborník *Velký regres*) ohledně „propojených jednotlivců“. V těchto Mason vidí „dialektickou negaci dělnické třídy“, kdy kolektivní hybnou sílu navádějící dějiny na cestu, která překračuje meze kapitalismu, spojuje právě s mladými, propojenými a relativně emancipovanými lidmi. Jejich úkol má ovšem vidět regresivně v alianci s internacionalisty z maloměšťáckých dělnických komunit, která má vdechnout „nový život do emancipačního narativu „staré“ univerzalistické levice“ (s. 25/VII výše specifikovaného rozhovoru). Dle VB se v tomto stoupenci tradiční levice mýlí, neboť „sociální energii skrytou v hněvu dělnických komunit nad dopady globalizace nelze přeměňovat proti globálnímu kapitalismu“ (dtto). Od zbytků dělnické třídy nelze, podle VB, očekávat žádný obrat k univerzalismu. „Zbytkům dělnické třídy nezbyvá než být obránci odcházejícího věku uhlí a oceli, k němuž rasismus a nacionalismus vždy patřily“ (tamtéž).

⁷⁹ S odkazy na filozofa a liberála R. Nozicka, resp. spor „lib“ (typ spravedlnosti, dle Nozicka, „entitlement principle of justice“ jako spravedlnost oprávnění) versus „lab“ (typ spravedlnosti, dle Nozicka „end-state principle“ jako spravedlnost konečného stavu). Přičemž oba typy spravedlnosti se mají vzájemně korigovat. Ve druhé polovině 70. let 20. století se však pól „lab“ (a hlavní nástroj levicové politiky v podobě sociálního státu) měl stát „patologicky neefektivní i pro většinové veřejné mínění“ (s. 24/VI výše specifikovaného rozhovoru).

⁸⁰ A VB dodává: „tradiční levice je stejně imperialistická jako pravice, liší se jen větším paternalismem vůči třetímu světu“ (s. 25/VII výše specifikovaného rozhovoru).

⁸¹ S odkazy na Rusko, Indii, Maďarsko, Polsko, Turecko, ale i Francii nebo Itálii.

bouřit jiná půda – Země“ (tamtéž). Na což mají reagovat „majitelé klíčů k ekonomickému růstu odhozením břemene solidarity – privatizací veřejných statků, deregulací a investicemi do popírání klimatických změn. Jejich ideálem je „offshore“, být mimo všechny břehy. Z nových konfliktů, které z toho vznikají, levice neumí udělat základ své politické identity a strategie“ (dtto).

Hezká, vznešená i varovná slůvka. Nicméně ve světle obrovských mystifikací, polopravd, lží a obludných manipulací, a z nich vyplývajících nedozírných škod vesele páchaných pod tzv. zelenými fanglemi je nutné třeba i vzpomínané „investice do popírání klimatických změn“ nazírat poněkud střízlivěji. A připomínat na druhé straně též obrovské investice právě do ideologie klimatického alarmismu a samozřejmě nemalé výtěžky z nich plynoucí.⁸² A kolik nás stálo (a ještě bude stát) – opravdu pouze namátkou – šílenství se solárními elektrárnami, biopalivy atd. atd. atd.? Patetické slogany i monumentální hesla a ve skutečnosti jen veliký byznys a obrovský kšeft. V čem má ovšem filozof VB pravdu, je tápání levice i v této oblasti. Skutečně „rudo-zelené“ koncepce, projekty i vize bolestně chybí a nejen levice tápe a tápe.⁸³

Dalším tématem, které VB zmiňuje je klesající míra užítka voleb a demokracie. A to v kontextu stále ještě hodně „kacířské“ otázky, zda volby v současné podobě už „beznadějně nezastaraly“.⁸⁴ Volby už nemusí být jediným legitimním způsobem, jak generovat legitimní politickou moc. Podle VB volená moc přináší totiž celou řadu hrozeb. „Dvě jsou rozhodující: volená moc nechce respektovat dělbu moci a odmítá práva menšin ...“ (s. 25/VII výše specifikovaného rozhovoru). S příkladem Polska, ve kterém se má likvidovat „liberální rámeček demokracie“. Zase už ta fanaticky umanutá posedlost nové tzv. levice menšinami ... A co práva normální většiny? Zase už ta umanutá představa, že demokracie (či pokrok) může být jenom liberální ... Druhý zásadní problém voleb spojuje VB s tím, že volby vyžadují stále větší investice a dostávají se tak pod kontrolu velkých korporací. Touto dírou do systému má pronikat zlodějná a zlověstná korupce. Zase už ta umanutá posedlost bojem s korupcí či tzv. korupcí ... Kolik už stálo pokrytecké a hloupě marnotratné tažení proti tzv. korupci, které napáchalo mnohem více škod, nežli korupce samotná ... Přitom korupce, lobbování nebo parazitismus etc. není v tomto systému vůbec ničím nenormálním.⁸⁵ Je to naprosto přirozený a racionální způsob jednání v soukromovlastnických tržně-kapitalistických mantinelech. To je kapitalismus, dnes už kapitalismus (post)globální. Nebo máme snad věřit na andělsky čisté kapitalistické „dušínovské“⁸⁶ podnikatele, kteří v nemilosrdném globálním konkurenčním ringu, nesledují žádné jiné zájmy nežli naplňování posvátných etických kodexů společenské odpovědnosti a celospolečenských zájmů? Není to náhodou přímý protimluv k samotné podstatě kapitalismu? Jeho individualistickou etikou a morálkou byl, je i bude osobní profit.

VB následně prohlubuje úvahy o ohrožení funkce demokracie, ve které by se volbami měly prosazovat přirozené elity. Důvod spojuje s fragmentací veřejného prostoru, což narušuje podmínky legitimizace elit ve volbách. „Současná demokracie je arénou boje mezi korporacemi a občany, ale pokud bude volební boj otázkou investic, korporace budou vždy vítězit“ (s. 25/VII výše specifikovaného rozhovoru). VB ponechává stranou

⁸² Střízlivě je nutné nahlížet i na dnes tolik módní koncepty veřejných statků či dobývání renty etc. I mnozí levicověji orientovaní autoři podléhají pokušení pomoci těchto termínů vysvětlovat všechny rozpory dnešního světa. Nelze nepřipomenout, že v řadě případů již objevují dávno objevené a odkázat i zde na skutečné klasiky.

⁸³ Řadu otázek rekapituluje text Zeman, J.: *Ekonomické základy (trvale) udržitelného vývoje*. Praha: 2017. 395 s. https://www.kscm.cz/sites/default/files/soubory/Knihy/Zeman%20Jan/ekonomicke_zaklady_trvale_udrzitelneho_vyvoje.pdf. Tato studie, pokoušející se aplikovat marxistickou metodologii na komplexní problematiku trvalé udržitelnosti, poctivě přiznává, že žádné univerzální recepty nezná a ani nemá. U J. Zemana přitom nejde o mainstreamového ekologizujícího ekonoma, ani o plytce ekonomizujícího ekologa, papouškujícího – vědomě či nevědomě – stará známá liberální pokrokařská dogmata. A tak i z této práce vyplývá, že skutečně udržitelný vývoj je v tržně-kapitalistických, soukromovlastnických mantinelech nerealizovatelný. Ocenit je, mimo jiné, nutné, že se J. Zeman mezi hlavními překážkami prosazování trvale udržitelného vývoje nebojí uvádět růst počtu obyvatel ani rostoucí degeneraci lidstva. Nepodléhá malthusiánskému pesimismu (zčásti přitom ale i oprávněnému), ale ani liberálně-pokrokařským interpretacím marxismu v duchu nemístného technologického optimismu a naivního sluníčkářství všeobjímajícího člověčenství & globální (pseudo)humanity. Mezi řádky probleskuje, že si J. Zeman dobře uvědomuje, že lidstvo se jako lidský druh zkrátka přemnožilo (a kvalitě populace raději ani nemluvě). Což je pro salonní, i rádoby marxistické, krasoduchy teze sice naprosto nepřijatelná, nicméně jde o holý fakt a nepřiliš příjemnou pravdu. Kterou nepřekryjí ani prostinké „úvahy 4.0“ (ve kterých technologie nahrazuje náboženství), která v digitalizované „4.0 éře“ uživíme pomocí robotů jakkoli prudce rostoucí světovou populaci a všichni přitom budeme pořád happy. Prý to chce jenom změnit myšlení ...

⁸⁴ S odkazem na dopis dramatika D. Van Reybroucka předsedovi EK in sborník *Velký regres*. S připomenutím budování systému americké demokracie, ve kterém se volbami má moc dostat do rukou přirozených elit. Nikoli rodem privilegované aristokracii, nýbrž těm nejschopnějším, kteří se ve volbách prosadí coby vládnoucí elita.

⁸⁵ Ještě dnes se najdou „myslitelé“, kteří se snad i opravdu upřímně diví tomu, že v kapitalismu existuje nezaměstnanost, bída, chudoba či korupce. Případně argumentují tím, že nemáme a nebudujeme ten „správný“ kapitalismus. Třebas kapitalismu „pro lidi“ či „pro přírodu a planetu“. Co dodat? Blahoslavení chudí duchem.

⁸⁶ Pro mladší, nedovzdělané či už stařecky zapomětlivé: Podle (nesnesitelně) ušlechtilého náčelníka klubu Rychlých Šípů Mirka Dušína, který v životě neřekl sprosté slovo. *P.S. Nic proti geniálnímu seriálu Rychlé Šípy, který pozitivně ovlivňoval, ovlivňuje a snad bude i nadále ovlivňovat celé generace chlapců a děvčat. K čemuž patří i pohádkově černo-bílá stylizace postav. I autor těchto řádek Šípy a šípáky hltal a dodnes komiksem velmi rád příležitostně zalistuje. Nicméně jistě sympatie nelze necítit ani k záporákům typu Bratrstva kočičí pracky ...*

řešení otázky, leč vybízí k tomu, aby otázka samotná už přestala být „kacířskou“. Za další klíčové téma označuje tezi o „kompenzační funkci kulturní intolerance“ (dtto).⁸⁷ Všechny státy ztrácející svrchovanost nad svou ekonomikou tuto nahrazují svrchovaností nad kulturní identitou, „intolerantní obranou většinové identity“ (tamtéž). Všeobecně rozšířená ztráta ekonomické suverenity má za následek posun směrem ke zdůrazňování suverenity kulturní. Což má být, v očích liberálního univerzalisty a kosmopolity, náramně špatně. VB zde ještě vzpomíná V. Klause a jeho družinu. VB akademicky apeluje, že liberální levice musí redukci kultury „na identitární diskurz ... za každou cenu odmítnout“ (dtto). Kultura se má od pouhé tradice prý lišit tím, že „identitu vždy problematizuje a zpochybňuje“ (tamtéž). A nikdy prý negeneruje masový konsensus. „Identitárním patosem“ má být, dle VB, nakažen i multikulturalismus.⁸⁸ Co dodat? Zmíněné by liberální tzv. levice odmítat možná měla, nicméně klíčovým zůstává, že liberální tzv. levice žádnou levicí není. A celá levice je nakažena především liberalismem.

Na konek VB zodpovídá otázku vedení smysluplné kritiky neoliberalismu. Údajně pravdivou stránku kritiky neoliberalismu shrnuje VB takto: „postmoderní neoliberalní společnost nám nabízí mnoho svůdných způsobů, jak se úspěšně odpárat od většinové společnosti a uzavřít se do nějaké „paralelní polis“, pospojované komunikací v síti“ (s. 25/VII výše specifikovaného rozhovoru). Extrémním „výhonkem“ neoliberalismu má být „antipolitický individualismus“⁸⁹, s odkazem též na slova L. Vaculíka ohledně pokusu disentu – namísto nápravy společnosti si vytvářet společnost vlastní. „Neoblomné a plíživé oslabování schopnosti jedinců stát se demem a prosadit změnu, jejíž legitimnost plyne z představ o životě sdílených s většinou, je v současnosti největším ohrožením demokracie“ (tamtéž). Ohledně uzavírání se do „paralelních polis“ lze připomenout pražskou, brněnskou i celou globální kavárnu, která žije v liberální bublině a o životě normálních lidí toho mnoho neví, resp. jimi okázale pohrdá. Celý rozhovor postmoderní filozof VB zakončuje variací na heslo majálesu 1965 „Když nefunguje elektrický proud, je zbytečné vyměňovat žárovky“ – „Neoliberalní verze by mohla znít takto: když funguje elektrický proud, lidé smějí jen vyměňovat žárovky, ne zpochybňovat dodavatele!“ (s. 25/VII výše specifikovaného rozhovoru).

Závěrem je možné zopakovat, že kniha *Velký regres* i její liberální kritika V. Bělohradského plně potvrzují již několikrát řečené. Nová tzv. levice (někdy též tzv. postmoderní levice či tzv. neomarxismus, kulturní marxismus etc.) skutečné levicové cíle, ideály a hodnoty – ohledně sociální spravedlnosti, sociálních práv, ale v neposlední řadě i jistot, řádu a pořádku pro většinu, pro normální svět normálních lidí normální práce, pro normální chlapi a normální ženské – brutálně vyprázdnila, hanebně zaprodala a zvěsky zdiskreditovala. A způsobila, že politická levice i levicové myšlení se samo tragikomicky dnes ocitlo přesně tam, kde je.⁹⁰

Stále připomínat je nutné, že společným jmenovatelem příspěvků ve sborníku je korektní pokrokářství. Tedy tzv. osvícená progresivistická liberální obsese, často až maniakální úchylka, pupeční šňůrou spojená se samozvaným mesiášstvím a se zuřivě fanatickou nenávisť ke všemu normálnímu a ke všemu tradičnímu. S vyčerpáním neoliberalní globalizace korektní pokrokáři (jejichž významnou, možná jednou z nejvýznamnějších, součástí je liberální tzv. levicový establishment) začínají samotný neoliberalismus opatrně kritizovat a volají po sofistikovanějších, nových podobách liberálního kosmopolitního globalismu. Osobní antipatie vůči normálním lidem i normálnímu životu a normálnímu – tedy nepokrokářskému – světu umanutí pokrokáři vydávají za nezpochybnitelné vědecké pravdy. Posledním vývojem (včetně i zvolení DJT) jsou dezorientování, těžce zmatení, silně traumatizování a začínají se na svých domnělých intelektuálních piedestalech cítit velmi vážně ohroženi. Proto ono strašení oním hrůzným a strašlivým regresem a nakonec i ono „počurávání se“ podle V. Bělohradského ...

⁸⁷ S odkazem na A. Appaduraie in sborník *Velký regres*.

⁸⁸ „Redukce antiidentitární, rebelující a kritické kultury na obranu tradice je zakódována i v multikulturalismu ...“ (s. 25/VII výše specifikovaného rozhovoru).

⁸⁹ Jehož ilustrací má být rozhovor s M. Leskovjanem – teoretikem emancipujících dopadů informačních technologií obecně a kryptotechnologií zvláště (s odkazem na *Lidové noviny*, 18. 8. 2017. ISSN 1213-1385). Leskovjan tvrdí, že už není nutné nutit člověka sdílet představy o životě a odpovědnost s miliony lidí, neboť je člověk antropologicky nastaven na kmen. Kryptotechnologie pak vytváří příslušné kmény. VB zde správně připomíná, že tyto kmény ale společně žijí na planetě Zemi. Jiný domov nemáme, a abychom tento nezničili, musíme sdílet představy o životě a v neposlední řadě i odpovědnosti s miliardami lidí. P.S. *Vygooglován rozhovor s M. Leskovjanem (spoluzakladatelem neziskové – jak jinak! – společnosti Paralelní polis) nazvaný Osobní pověst je základní regulace s datem 19. 8. 2017 (<https://www.pressreader.com/czech-republic/lidove-noviny/20170819/281741269534237>). Internet má měnit pohledy na uspořádání společnosti a klíčové má být působit v nestátním sektoru. Nikdo však dnes nemůže být naprosto „nezávislý“ a žít bez hostitele, tedy státu. Jde o parazitní postoj, kdy parazit ze svého hostitele čerpá a vůbec nic mu nedává. I zmíněná neziskovka se však vehementně ohání tím, že od státu vůbec nic nechce a nic nepotřebuje a hodlá ukázat, že to jde i bez státu ... Nevolá po revolučních změnách, nýbrž po tom, aby si „lidé organizovali věci po svém“ a stát prý sám odpadne.*

⁹⁰ K fundamentálním příčinám propadu levicových stran ve volbách (nejen) do PS ČR (a i debaklů levice doma i venku) patří, že si nechává opakovaně brát opravdu velická a aktuální témata. Nebo tyto raději ani nenastoluje. Bezradné tápání levice se v neposlední řadě týká také tématu 4.0 – srov. Výzvy levice ve světle tzv. revoluce 4.0. *Alternativy*, roč. 2017, č. 1, s. 92-132. ISSN nemá. <https://www.kscm.cz/cs/nasi-lide/csts/alternativy-c-1>.

Ve skutečnosti pokrokářům bytostně vadí, že normální chlapi a normální ženské se konečně začínají probouzet i konečně ozývat a někde dokonce už konečně i bránit. Což fatálně vadí samozřejmě též dirigentům, sponzorům a mecenášům korektního pokrokářství, tedy mnohdy nepřilíš zřetelným strukturám stojícím v pozadí za pokrokářskými sítěmi a kampaněmi.⁹¹ Normálním lidem už totiž došla trpělivost s tzv. elitami i s pohádkami o báječném pokroku a fantastické globalizaci. Včetně permanentního vymývání mozků ve směru údajné nezbytnosti pokorně přijímat – coby postmoderní svaté přijímání – pokrokářský konstrukt, že v dnešní době údajně již nemají žádné místo jistoty ani pevný řád, nýbrž údajně naprosto nevyhnutelně vládne nejistota, otevřenost a neustálý chaos. Zbouráním však tradic i jistot, s důsledným vykořením všeho a všech (slušný kavárník se přece za svoji národní i kulturní identitu okázale stydí), má být údajně umožněno, že každý má mít právo na úplně všechno. Hned, bezpracně a vždycky hlavně zábavně. Normální lidé ovšem nechtějí žít své normální životy coby permanentní karneval s otevřeným koncem. Normální lidé se nechtějí unuděně ubavit až k smrti. Už i někteří představitelé politického či akademického mainstreamu si začínají konečně uvědomovat, že svět opravdu nespěje k žádnému univerzalizmu. Opravdu nenastává žádný „konec dějin“ a opravdu všichni nepodléháme pokrokářskému hodnotovému žebříčku, který je pořád – falešně a zcestně – protlačován coby univerzální. Namísto univerzalizace hodnot však v reálu naopak zesiluje vliv národní historie, tradic, náboženství, biologické podmíněnosti i geografie různých částí globu na jejich utváření. Naději skýtá i to, že už i tzv. populismus (a to též v Evropě) je na řadě míst pomalu a těžce normalizován. Příkladem může být náš středoevropský region, včetně Slovenska.⁹² Také našinci přitom fatálně potřebují (a i chtějí) silné osobnosti, autority i lídry,⁹³ pevný bod, smělou vizi, jasný směr a řád i pořádek.

⁹¹ Někdo hovoří o globálních tzv. elitách, establishmentu či elitách amerických, evropských, o „*deep state*“ se strukturami ztělesňujícími zájmy finančního kapitálu, o „*bažinách*“ washingtonských, bruselských. A o jejich sítích typu globální kavárny, chobotnice neziskovek, NGO's, médií, fondů etc. Konformní hlasy i média však žonglují s posměšky ohledně konspiračního pojmání dějin a tyto temné struktury bagatelizují či zcela popírají.

⁹² Kde v posledních volbách do samosprávných krajů neprohrál v první řadě tzv. populismus, jak i tuzemské mainstreamové presstitutky hystericky deklamují, nýbrž hlavně Ficův tragikomický eurohujerismus. A to přesto, že vládnoucí Smer účelově změnil původně dvoukolové volby na jednokolové. Ani to mu výrazněji nepomohlo. Leč i přes prohru Fico (s Kiskou) chtějí rozvalit obranný val V4. Bruselští vítězci v nich našli slabý článek řetězu.

⁹³ I tuzemští liberálové zoufale šturmuji na poplach. Kavárna, mainstreamová média (tj. média hlavní stoky), resp. bytostní a jediná „*demokraté*“ (na které se okázale pasovali sami) zděšeně papouškují, že parlamentní volby ukazují, že většina našich chce autoritativnější stát. Média hlavní stoky přitom pořád vysílají a píší tak, jako by se žádné volby ani nekonaly. Papouškována jsou (pseudo)liberální dogmata a síly strašeni tzv. demokracií, nastolovanou zlými a ošklivými populisty. Má jít o systém, kde sice formálně slova zůstávají formálně zachována, nicméně je svobodná diskuze je zaškrcena, nevhodné názory utlačovány a celá společnost má být ovlivňována neobjektivními obrazy skutečnosti. Politika i média jsou nastaveny tak, aby veřejně diskutovány byly jen „*vhodné*“ názory. Nežijeme však ve skutečnosti už dávno právě v takovémto pokryteckém systému? Tento však nepřipravují populisté, nýbrž nastolili jej právě korektní pokrokářští liberálové, kteří si zmonopolizovali patent na pravdu. S využitím cenzury, polopravd a lží, manipulací, podvrhů, nenávistné propagandy, emocionální vydírání, ale i barevných převratů. Co není dle jejich notiček, je z veřejné diskuze vylučováno. Tzv. populisté se pouze snaží, aby tužby normálních chlapů a normálních ženských byly opět trochu oslyšeny. Namátkou připomeňme, co dále hodlá páchat pokrokářská EU. Další obłudně propagandistické masáže s cílem zformovat „*nového Evropana*“, s dalším podkopáváním národních států. Pokračuje destrukce národních i kulturních identit po Evropě i v USA. Pokračuje cílená destrukce všeho normálního. Ve školách sílí vnucovaná multikulturní indoktrinace dětí. Multikulturní výchova se už ani nenamáhá předstírat, že přináší byť nepatrnou znalostní hodnotu. Prioritní je emocionální manipulace dětí směrem k pochybnostem či úplně rezignaci na vlastní národní identitu. Pokrokářům překáží, že učitelé „*nesprávně*“ uvažují i vyučují. Cestou k prosazení nové evropské ideologie má být obejití neochotných pedagogů rychlejším zavedením alternativních forem vzdělávání s využitím IT. Učitel už tady není zprostředkovatelem znalostí, nýbrž jen dohlížejícím „*koučem*“. Výklad mají nahradit „*správné*“ elektronické materiály. Dnešní svět také obchází strašidlo sexismu. Šíří se tsunami sexuálního udavačství a novodobého honu na čarodějnice v podobě kampaně proti skutečnému či domnělému zneužívání žen, které mělo prý spočívat v běžných intimních kontaktech. Na této vlně se opět vezou nejen inkvizitorští fanatici, samozvaní mesiáši, nemocní pošuci a nejrůznější magoři, nýbrž i mnozí racionálně kalkulující. Jde přece i o výnosný byznys. Profesionální pokrokářští aktivisté musí vykazovat činnost a zasloužit si svůj zold. Nakonec už nezbyvá snad ani jeden normální muž, který by se během života sexuálního oštěžování (za které je možné vydávat už cokoli, např. i to, když se na ženu muž pouze podívá, ovšem naopak i to, že se na ni ani nepodívá ...) nedopustil. Kde zůstal zdravý rozum? Nastal čas magorů? Mají sex a sňatky domlouvat právníci? Nicméně pokrokářské desatero jasně velí, že muž (vždy jen bílý a obvykle heterosexuální, dle pokrokářské hantýrky „*bílá maskulinní šovinistická prasata*“) je vždy všim vinen. Médii předhazované dojemné příběhy přitom vypovídají především o morálních kvalitách údajných obětí. Proč neřekli jednoznačné NE? Existují přece i jiná povolání, jiná studia, jiné role ... Vše úzce souvisí s pokrokářským umanutým popíráním rozdílů mezi muži a ženami. Pseudounisexové „*zestejšování*“ obou pohlaví popírá přirozené, a naprosto normální, rozdíly i v mužském a ženském uvažování. *P.S. Nelze se nepodělit o aktuálně-smutný vtíp z nejmenovaného časopisu: Měl jsem hrozný sen, až jsem se zpotil. Zavedením povinné inkluze do škol to zdaleka, zdaleka nekončí. Má dojít k povinnému zavedení inkluze do státní správy i do médií etc. Povinné procento retardovaných novinářů, úředníků, ministrů, poslanců, soudců ... Pak jsem se probudil a zjistil jsem, že to přece už dávno zrealizovali ... Dodejme, že podpora nebezpečné inkluze nás zatím stála, dle oficiálních statistik, už přes dvě miliardy. Kdo zvrhlé šílenství konečně zastaví? Hezky glosoval uvažování bývalé ministryně-kavárenské inkluzátorky jeden z opravdových a nesamozvaných odborníků. Paní bývalá ministryně se domnívá, že*

Korektní pokrokaři se tuze rádi ohánějí údajně vědeckými nevyhnutelnostmi a objektivními civilizačními trendy, tzv. pokrokem, modernizací či univerzalismem, přičemž se hrdě zaštiťují osvícenou vědeckostí. Vědecká fakta a zjištění však uznávají pouze tehdy, podporují-li jejich konstrukce a vize. Pokud se jim vědecké poznatky nehodí, označují je za předpojaté, cejchují jako nemravné, o nichž má být neslušné i uvažovat. Oponenty tvrdě nálepkují coby zaostalé a primitivní reakcionáře, demagogy, populisty a žonglují s jejich postfakticitou, jejichž vládu přitom však pomáhali nastolit oni sami. Při pokrokařském znásilňování názorů a frontální likvidaci zdravého rozumu i normálnosti manipulují, překrucují, zkreslují a lžou, kde mohou. Využívají účelovou propagandu, nechutně moralizují a s pomocí mediálního lynče nositele i sebemeně kritického názoru cejchují visačkou morálních vyvrhelů. Jsou bytostně přesvědčeni, že si zabrali monopol na pravdu a pro její dosažení se neštítí používat jakýchkoli prostředků. Přitom jejich dnešní dezorientace a deprivace ještě umocňují pokrokařský fanatismus i zuřivou, často až nenávistnou, agresivitu.⁹⁴ Mnohé akce i kampaně už těžko skrývají jasné liberál-fašistické rysy. Pokrokaři přitom sami sebe pasují na bytostně demokraty a bytostně tolerantní liberály. Tolerance a liberalnost ovšem nikdy nepřesahuje obzory monopolizace údajně jediné pravdy. Tě jejich. Pokud není vždycky bezvýhradně po jejich, okázale tolerantní liberál bleskurychle odkazuje masku a agresivně vyhrězne jeho inkvizitorsky-fašizoidní podstatu.⁹⁵ I ve sfěře ekonomické jsou posuny (neo)liberalismu zřetelné. Od (neo)liberálního přesvědčení a spontánní víry v privatizaci a tržní recepty všude (a pro všechny) nastala éra liberalismu „*donucovacího*“. Liberálové se stále více a více spoléhají na tvrdá donucování a intervence.

Pokrokařskému zlu a jeho mravní rakovině se nesmí pořad alibisticky a pohodlně ustupovat. Musíme jim začít rázně čelit a říci rozhodné NE! Ještě není pozdě, ale brzy by už být mohlo! Normální chlapi a normální ženské se musí bránit! A ve své obraně musí přitvrdit! Normalizujme normálnost! Nechceme žít v pokrokařském blázinci pod knutou liberálních magorů! Jedinou nadějí je globální konzervativní přestavba a nové národní obrození. Spojené se zastavením zvrhlého pokrokařského běsnění a odliberalizací politické levice, pravice i celé společnosti, včetně sféry vzdělání, práva, médií. Národně-konzervativní obrození, s návratem ke kořenům, integrálním patriotismem, resuscitací přirozených autorit, důslednou obranou národní identity a kultury, spojené s úsilím o sociální spravedlnost, práva a jistoty, se může stát ideálem a jasnou vizí, která tolik chybí paralyzované a těžce atomizované společnosti. A může překonat ztrátu orientace mnoha dnešních lidí. Nebojme se staromódnosti! Nejde přitom o žádný stařecký vrtoch být za každou cenu vždycky „*laudator temporis acti*“, nýbrž o poslední šanci na záchranu normálnosti, na obnovení jistot, řádu, pořádku i vlády práva. Pravda a zdravý rozum zvítězí nad pokrokařskou lží a nenávistí ke všemu normálnímu! Globální kavárna neprojde! ¡No pasarán! Tento svět není jen pro kavárenské liberály!

P. S. Nezavírejte oči před jednou z fundamentálních výzev dneška – otázkou, zda socialismus (či alibisticky tzv. postkapitalismus) má být liberální nebo konzervativní? Mnozí moc dobře vědí, že levicovost, sociálnost a pokrokovost není spojována pouze s liberalismem. Věří, že socialismus (jako systém založený na společenském vlastnictví výrobních prostředků) může – a stále zřetelněji se ukazuje, že ba i musí – být orientovaný konzervativněji, s důrazem na jistoty, tradice, řád, pořádek, osobnosti i nezbytné autority a silné lídry.

Chcete žít a pracovat úplně normálně a mezi svými? Bez pokrokařských fantasmagorií, bez odpudivých euroliší a eurošileností, bez digitálního koncentráku 4.0, bez liberálních perversností a úchylných pahodnot, bez anticivilizační nově tzv. levice, bez inkvizitorských zákazů od umanutých dobrotrusů a samozvaných mesiášů, bez pokrytecké hyperkorektnosti i bez multi-kulti tzv. obohacování? **Me Too! (Já také!)**

IQ handicapovaného žáka a jeho asistenta se počítá ... Povinná inkluze škodí především dětem, včetně právě těch handicapovaných, kterým neumožňuje např. zažít pocit úspěchu (Tím samozřejmě nejsou míněni např. vozičkáři, kteří by se integrovat samozřejmě měli, nýbrž postižení mentálně). Pokrokaři ovšem fanaticky popírají přirozené rozdělení IQ v populaci a nejsou ochotni připustit, že někteří žáci a studenti na maturitu nebo na vysokou školu prostě nemají, a to bez ohledu na kvalitu vzdělání, která se jim dostane. A někteří prostě nemají ani na absolvování školy základní, i když se jim počítá IQ asistenta.

⁹⁴ Zmíňme tzv. levicový (který s levicí přitom nic společného nemá) terorismus dnes sužující USA. Pokrokařské paramilitární bojůvky ve jménu pravdy & lásky, tolerance a otevřenosti brutálně mlátí každého, strhávají a ničí sochy, znesvěcují národní památky i symboly, už jim vadí i hymna ... Historie, symboly či hrdost na svou zemi už Američany nespojuje. Americká identita je v troskách. Přejde nová občanská válka? Kdo ji rozdmýchává? Naplní DJT předvolební očekávání a zareaguje v duchu lidové moudrosti „*na hrubý pytel patří hrubá záplata*“?

⁹⁵ Agrese a zuřivost elitářských pokrokařů – že se vše nevyvíjí podle jejich maniakálních projektů – je patrná i u nás. I na prapodivném 17. listopadu 2017. Cinkali, fňukali, vdychali, pravdo-láskařstvím se zajíkali až k slzám, prudili a těžce otravovali po celé Praze. Na Národní trapná estráda, na Václaváku ještě trapnější kádrování ... Kavárenské elity ale také strašili („*diktaturou referend*“) a temně vyhrožovali („*demografickou proměnou*“, aby se jim – prý „*svobodomyslnějším*“ – brzy dařilo lépe). Neomaleně připomínali „*nepodařené volby*“, má se tedy volit tak dlouho, až to dopadne přesně podle kavárenských notiček? Havloidní kavárenská úderka obtěžovala v nejmenované žižkovské pivnici kvůli tomu, že nad schodištěm dlouhá léta visí oficiální portréty našich prezidentů (Dodejme, že pivnice je stylově vyzdobena desítkami nejrůznějšími artefaktů a z výzdoby rozhodně nedýchá nostalgie ani přehnané sympatie k režimu před rokem 1989). Prý je to bytostně uráží, jak si vůbec něco takového někdo může dovolit. A vehementně vyžadovali okamžité odstranění. Nakonec jeden portrét sprostě ukradli (šlo o E. Beneše, na další už nedosáhli). Opravdu bytostní demokraté a bytostně tolerantní liberálové.

5. Pracovní materiály

Odvětví produktivních služeb: Teorie a praxe (Úvod monografie)

Radim Valenčík

„Teorie říká, jak by to mělo být, ale praxe je úplně jiná.“ – Tento názor se v různých obdobách vyskytuje jako převažující nejen u laické veřejnosti, ale i u části odborné obce v oblasti společenských věd. Je to jeden z nejčastěji se vyskytujících omylů, které omezují možnosti společenských věd.

V naší monografii ukážeme, že teorie, jejímž předmětem je společnost, nemusí a neměla by končit konstatováním toho, „jak by to mělo být“, ale její dimenzí může a měla by být i analýza všech důležitých mezičlánků, které spojují teorii s jejím uplatněním v praxi. Čím více se v rámci teoretického přístupu tato dimenze rozvine, tím více teorie přestává být pouhým apelem na to, „jak by to mělo být“, a tím účinněji je schopna ovlivnit realitu.

Každá oblast společenskovedního bádání má z tohoto hlediska svá specifika. Rovněž tak každá úroveň teoretického bádání v různých oblastech společenských věd se potýká s problematikou sebereflexe z hlediska vyústění svého poznání do praxe různým způsobem. Skutečnou vědou se bádání, jehož předmětem je společnost, stává teprve tehdy, když je součástí jeho základní metodologické výbavy vědomé a o historii (a velmi slavné i poučné historii) této dimenze společenských věd se opírající využití poznatků o možnostech, ale i úskalích spojení rozvíjejícího se poznání s realizací nezbytných (a teorií předpokládaných) změn v realitě.

Zaměření v pořadí čtvrté odborné monografie věnující se problematice zrodu odvětví produktivních služeb právě tímto směrem, odpovídá stavu bádání v dané oblasti i zkušenostem, které jsme získali při interakci průběžně rozpracovaných poznatků s potenciálními uživateli. Připomínáme:

- V první ze série monografií nazvané „*Perspektivy a financování odvětví produktivních služeb*“ (Valenčík a kol. 2014) jsme se zabývali převážně dlouhodobou perspektivou zrodu odvětví produktivních služeb, a to zejména z hlediska změny charakteru ekonomického růstu a možností trvale udržitelného rozvoje. Ukázali jsme, že při změně charakteru ekonomického růstu lze kvalitativně neomezený a výrazně dynamický růst zajistit, současně jsme popsali změny v oblasti financování těchto odvětví a naznačili, jaké reformy k těmto změnám vedou.

- Ve druhé ze série monografií nazvané „*Čtvrtá průmyslová revoluce, nebo ekonomika produktivních služeb*“ (Valenčík a kol. 2015) jsme se věnovali problematice vztahu tzv. Čtvrté průmyslové revoluce, resp. Průmyslu 4.0 a nezbytným změnám v odvětvích produktivních služeb, které Průmysl 4.0 předpokládá a současně umožňuje. V návaznosti na to jsme ukázali i některé konkrétní možnosti využití poznatků v praxi. Současně jsme upozornili na některá úskalí spojení teorie s praxí.

- Třetí ze série monografií nazvanou „*Ekonomický základ odvětví produktivních služeb a zahájení komplexních reform*“ (Valenčík a kol. 2017) jsme zaměřili tak, aby bylo možno porovnávat možnosti, které nabízí teorie, s praxí politického dění v podobě rozpracování a prezentace programů politických subjektů v souvislosti s volbami do Poslanecké sněmovny. Záměrně jsme proto do ní zařadili i obecný koncept programu, kterým by byly tematizovány komplexní reformy podmiňující nastartování vzestupu odvětví produktivních služeb. Z hlediska reflexe problematiky vztahu teorie a praxe jsme šli dokonce až tak daleko, že jsme ukázali, jak začít reformy realizovat, tj. konkrétně formou zavedení tzv. plně zásluhové a plně uzavřené postgraduální nadstavby současného penzijního systému. Tyto návrhy jsme prezentovali i v rámci Odborné komise pro důchodovou reformu, viz např.

Při interakci s potenciálními realizátory jsme získali řadu důležitých poznatků o možnostech a úskalích spojení teorie s praxí, kterým se chceme systematicky a v návaznosti na zrod odvětví produktivních služeb věnovat v této monografii.

Všechny tři monografie jsou dostupné online, viz:

<http://www.vsfs.cz/lidskykapital/?id=2479-monografie>

Z hlediska teoretické analýzy problematiky zrodu ekonomiky založené na produktivních službách, produktivních ve smyslu jejich role při nabývání, uchování a v určitém smyslu slova i uplatnění lidských schopností je teoretická reflexe problematiky zvláště významná. Uplatnění výsledků teoretického poznání má totiž vždy podobu uplatnění lidských schopností. Přitom platí, že:

- Na jedné straně je problematika uplatnění lidských schopností širší, než problematika uplatnění teorie v praxi, tj. problematika uplatnění teorie v praxi je součástí problematiky uplatnění lidských schopností. Každý akt uplatnění teorie v praxi má totiž podobu uplatnění lidských schopností, ale ne každý případ uplatnění lidských schopností je příkladem uplatnění teorie v praxi.

- Na druhé straně je problematika uplatnění teorie v praxi širší, než problematika uplatnění lidských schopností, tj. problematika uplatnění lidských schopností je součástí problematiky uplatnění teorie v praxi. Problematika uplatnění teorie v praxi se totiž zabývá nejen uplatněním lidských schopností, ale také řadou dalších otázek.

Ukážeme si, že při teoretické analýze zrodu společnosti, jejíž ekonomika je založena na produktivních službách, hraje problematika uplatnění lidských schopností mimořádně významnou roli. V určitém smyslu slova se právě do této oblasti promítají všechny vlivy a faktory, které s růstem role odvětví produktivních služeb souvisejí, a právě zde dochází k zauzlování dílčích problémů.

Metodologie přístupu a použité metody

Téma, kterým se zabýváme, je svou povahou nejen interdisciplinární, ale má ještě jeden významný aspekt: Kombinuje použití metod různého stupně vědecké vyzrálosti, tj. na jedné straně se pohybuje v oblasti analýzy empirického materiálu, jeho evidence, utřídění, identifikování souvislostí, na druhé straně si vyžaduje využití vysoce sofistikovaných metod vycházejících z teorie her a náročný matematický aparát, který teorie her používá.

Pokud jde o identifikování všech podstatných momentů (mezičlánků, vlivů, bariér) spojení teorie s praxí, zde je na místě především metoda úplného a dobře strukturovaného výčtu. Další metodou, kterou lze využít, je kritická analýza historie dané problematiky. Jde o identifikování těch případů v rozvoji historie společenských věd, kdy si některé teoretické přístupy začaly uvědomovat, že se musejí teoreticky (důležité je to, že právě teoreticky) vyrovnat s problematikou toho, jak dosáhnout uplatnění svých výsledků v praxi.

Významnou metodologickou oporou bude dynamický model komplexní reformy systémů sociálního investování a sociálního pojištění (financování vzdělání, péče o zdraví a starobních důchodů). Je realizovatelnost v rovině modelu totiž umožní velmi přesně identifikovat hlavní bariéry, které způsobují neprůchodnost reformou.

Na základě identifikování nejvýznamnější a nejvíce problémových momentů spojení teorie s praxí použijeme specifické teoretické nástroje:

- Matematický model nekooperativní hry typu Titanic a typu Souboj klanů, který byl vyvinut právě k tomu, aby umožnil identifikovat klíčové momenty spojení teorie s praxí.

- Nástroje behaviorální ekonomie, které umožňují popsat omezení a selhání lidské racionality, v jejichž důsledku vyvstávají bariéry v oblasti spojení teorie s praxí.

- Koncept vycházející z matematického modelu kooperativních her, který umožňuje identifikovat nejvýznamnější bariéry uplatnění teorie v praxi i možnosti, jak tyto bariéry překonat.

Jak pracovat s pojmy, aneb nejdůležitější metoda

Současné společenské vědy kladou velký důraz na standardizaci přístupů, což se mj. projevuje v tom, že je předepsána standardní struktura článků prezentovaných na konferencích či zaslaných do časopisů. To je celkem v pořádku, má to ovšem jeden háček, který stojí za povšimnutí a zvýraznění. Pokusím se stručně vyjádřit, o co jde.

Požaduje se, aby každý článek (a pochopitelně i rozsáhlejší výstup, například v podobě monografie) měl explicitně uvedeno, jaké **metody** byly použity. To je také zcela v pořádku, dokonce je to velmi přínosné. Ale při interpretaci toho, o co jde, se zpravidla uvádí tato (či podobná) formulace: **"uved'te popis použitých metod, charakteristiky datových souborů apod."**

Tady je zdroj značných nedorozumění, dokonce následných hlubokých **deformací** celého systému společenskovedního bádání, jejichž odstraňování – pokud někdy v dohledné době začne – potrvá to hodně dlouho. Deformace, která poměrně nevinným pohledem na problematiku použitých metod vznikla, má totiž důsledky i v personálním zakotvení současných věd o společnosti. Proč?

Většinou se to totiž chápe v intencích citované pasáže, že autor si osvojí některou z náročnějších metod matematického zpracování dat, získá nezbytná data (uznávající se jen takové datové soubory, jejichž získání je finančně poměrně nákladné) a ta pak následně "prožene" příslušnou metodou (někdy spojenou s finančně náročným software). Pokud by takový přístup byl považován jen za **doplňek** toho nejzákladnějšího, bylo by to také v pořádku. Ale v současné době je takový přístup interpretován jako jediný, který splňuje atribut "vědeckosti".

To, co se považuje za "vědu" se pak uzavírá samo do sebe. Kdo má finance, získá data i software, kdo je nemá, nemůže "vědu" dělat, jeho výsledky se neuznají – a tak nedostane ani ty finance. Máme pak dokonale získané a dokonale zpracované datové soubory, jejich příspěvek k pochopení současných problémů a cest jejich řešení je však zpravidla minimální. Tím se nechci dotknout některých výjimek, které jsou výsledkem **skutečné**

poctivé vědecké práce, jejíž těžiště ovšem leží někde jinde než v té oblasti, která se považuje za jedinou oblast vědy. O co jde?

Základem jakéhokoli smysluplného vědeckého bádání, které má být využitelné v praxi, které má přispět k pochopení toho, o co jde, co je příčinou problémů v dané oblasti a jak je řešit, musí totiž být především adekvátní **pojmové uchopení reality**. Začátkem poctivé vědecké práce, která se snaží překročit práh stávající poznání, případně vymanit bádání v určité oblasti ze slepé uličky stereotypu, musí být **přesné vymezení pojmů**. To, co lze nazvat "**práce s pojmy**", porovnat formulace různých "zažitých" tvrzení a definic, návazně na to ukázat jejich přesahy, interpretovat tyto přesahy, vyjádřit je prostřednictvím pojmů.